

UNIVERZITA TOMÁŠE BATI VE ZLÍNĚ
FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ
Institut mezioborových studií Brno

Alternativní formy trestu v resocializační praxi

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Vedoucí diplomové práce:
prof. PhDr. Blahoslav Kraus, CSc.

Vypracovala:
Bc. Marie Doležalová

Brno 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma *Alternativní formy trestu v resocializační praxi* zpracovala samostatně a použila jsem literaturu uvedenou v seznamu použitých pramenů a literatury, který je součástí této diplomové práce.

Elektronická a tištěná verze diplomové práce jsou totožné.

V Brně dne 18. 3. 2012

.....

Bc. Marie Doležalová

Poděkování

Děkuji panu prof. PhDr. Blahoslavu Krausovi, CSc. za velmi užitečnou metodickou pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce.

Také bych chtěla poděkovat svému bratru Stanislavu Blahovi za podporu a pomoc, kterou mi poskytl při zpracování mé diplomové práce, a kterého si nesmírně vážím.

Bc. Marie Doležalová

OBSAH

Úvod	2
1. Obecné pojetí trestu a jeho alternativní formy	4
1.1 Pojem a účel trestu	4
1.2 Zásady ukládání trestů	10
1.3 Koncept restorativní justice	16
1.4 Druhy alternativních trestů a opatření	20
1.5 Hmotněprávní alternativy k potrestání	28
1.6 Procesní alternativy	30
2. Alternativní trest domácího vězení	34
2.1 Realizace trestu domácího vězení u našich sousedních států	37
2.2 Realizace trestu domácího vězení u nás	44
3. Probační a mediační služba	48
3.1 Podstata probace	48
3.2 Podstata mediace	51
3.3 Vznik Probační a mediační služby u nás	54
3.4 Činnost PMS v rámci alternativního trestu domácího vězení	56
4. Resocializace a reintegrace	59
4.1 Pojem a význam	59
4.2 Resocializační a reintegrační programy	61
5. Výzkum efektivnosti trestu domácího vězení	63
5.1 Metodologická východiska	63
5.2 Výsledky výzkumu četnosti ukládání trestu domácího vězení	66
5.3 Výsledky výzkumu přeměny trestu domácího vězení	68
5.4 Výsledky výzkumu pozitiv, negativ a úskalí trestu domácího vězení	69
5.5 Shrnutí výzkumu	82
Závěr	87
Resumé	92
Anotace	93
Seznam použití literatury	94

Úvod

Hned v úvodu je třeba upřesnit, že zákon spojení alternativní tresty nezná. Název vyplývá z faktu, že tyto tresty tvoří určitou alternativu k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Alternativní tresty se nesnaží zbavit pachatele svobody a zavřít ho do vězení, ale zavazují ho dodržovat určité omezení a povinnosti. Směřují k nápravě spáchaného trestného činu a k nápravě pachatele, ne k odplatě ve smyslu starých retribučních trestních teorií. Smyslem alternativního trestu je taktéž omezit nežádoucí projevy prizonizace, jako je např. tzv. syndrom otáčivých dveří, což je označení pro situaci, kdy se propuštěný pachatel není schopen uchytit v nekriminálním prostředí a vrací se zpět na kriminální dráhu. Určité naděje byly vkládány taktéž v ulehčení přeplněných věznic od přílivu nových odsouzených k trestu odnětí svobody.

S alternativními tresty úzce souvisí tzv. restorativní koncept trestní justice. V klasickém konceptu retribuční justice je pohlíženo na tresty jako na konflikt státu s jednotlivcem, kdy se potřeby poškozeného odsouvají stranou a hledí se především na narušení právního řádu. V restorativním konceptu se hledí na trestný čin již jako na konflikt mezi jednotlivci, kdy jsou zdůrazněna práva oběti. Snahou je dojít k urovnání konfliktního stavu způsobeného spáchaným trestným činem a pomoci pachateli nalézt cestu zpět do společnosti. Nicméně tento přístup nelze aplikovat na všechny trestné činy, neboť jejich povaha ho může prakticky znemožnit.

S výkonem řady alternativních trestů souvisí Probační a mediační služba ČR, která v přípravném řízení zajišťuje podmínky pro možné uložení trestu a ve vykonávacím řízení pak zajišťuje průběh uložených trestů a opatření. Taktéž vykonává dohled nad osobami podmíněně propuštěnými z trestu odnětí svobody či ochranného léčení. Dále nabízí zprostředkování mediace mezi pachatelem a obětí či vypomáhá odsouzenému k integraci do společnosti, např. prostřednictvím probačních resocializačních programů.

Novinkou, z pohledu novodobého českého státu ukotvenou v trestním zákoníku od 1. 1. 2010, je alternativní trest domácího vězení. Jeho podstatou je omezení pohybu odsouzeného v určitých hodinách. V tuto dobu je odsouzený povinen se zdržovat v místě svého obydlí. Tímto má dojít k určitému omezení a kontrole odsouzeného bez jeho vytržení ze sociálního prostředí. Kontrolu provádí namátkově pracovníci Probační a mediační služby ČR, kteří o průběhu informují soud. Předností tohoto trestu je jeho pozitivní resocializační vliv, neboť pachatel nepřichází o své sociálně důležité kontakty,

zaměstnání a je se svou rodinou. Jeho chování lze navíc v průběhu výkonu trestu domácího vězení efektivně ovlivňovat.

Výběr tématu diplomové práce ovlivnilo moje zaměstnání, neboť pracuji jako vyšší soudní úřednice na trestním oddělení u Okresního soudu ve Žďáru nad Sázavou. K mé náplni práce patří realizace soudem uložených trestů, a to jak nepodmíněných, tak všech alternativních. Protože do českého trestního práva byla zavedena řada nových alternativních trestů a opatření, považuji zvolené téma za velice zajímavé.

Diplomová práce „Alternativní formy trestu v resocializační praxi“ má souvislost s oborem Sociální pedagogika, neboť jak již bylo shora zmíněno, s výkonem řady alternativních trestů souvisí Probační a mediační služba ČR, u které se zřetelně uplatňuje sociálněvýchovná práce, která spočívá v činnosti s určitými cílovými skupinami v přirozeném prostředí. Cílovou skupinu představují děti a mladiství žijící rizikovým (asociálním) způsobem života a dospělí jedinci ohrožení sociálněpatologickými jevy.

Cílem teoretické části diplomové práce je přiblížit jednotlivé druhy alternativních trestů a opatření, hmotněprávních alternativ k potrestání a procesních alternativ. V teoretické části mé diplomové práce bude vysvětlena i podstata a účel probace a mediace a vznik Probační a mediační služby v České republice. A vzhledem k tomu, že nový alternativní trest domácího vězení je provázen řadou problémů, má spoustu příznivců i odpůrců, dílčím cílem práce je právě popis tohoto trestu, vysvětlení jeho podstaty, způsobu výkonu a seznámení, jak probíhá realizace trestu domácího vězení ve světě a u nás.

Empirická část diplomové práce se věnuje efektivnosti alternativního trestu domácího vězení. Cílem výzkumu je zjistit využívání trestu domácího vězení v resocializační praxi v České republice, a to jednak četnost ukládání a rozložení tohoto trestu v rámci republiky, jednak za jaké trestné činy je nejčastěji ukládán a zda je ukládán i mladistvým. Dále zjistit, zda a v kolika případech byl přeměněn trest domácího vězení z důvodu jeho zmaření, a analyzovat dosavadní zkušenosti s trestem domácího vězení a problémy s ním spojené.

1. Obecné pojetí trestu a jeho alternativní formy

Každá lidská společnost si vytváří systém způsobů reagování na situace, kde nejsou dodržovány nebo jsou porušovány její základní normy, hodnoty a je ohroženo její fungování či samotná její existence. Je tomu tak i v případě pachatelů trestných činů, kteří svým chováním ohrožují systém hodnot společnosti, normy společenského soužití a fungování společnosti.

Názory na tresty a způsoby trestání, postoj k pachatelům trestné činnosti, způsoby zacházení s nimi vždy odráží kulturní, ekonomickou úroveň společnosti, včetně vztahu společnosti¹ k jedinci a postoj k občanským právům a svobodám a jsou obsahem konceptu sociální kontroly kriminality. (Kuchta a kol., 2005, s. 184)

Ve způsobu reagování společnosti na trestné činy zaujímá významné místo *system sankcí*, reprezentovaný trestním právem, které označuje nejzávažnější sociálně deviantní druhy chování, přiřazuje jim více, či méně odpovídající sankce a stanovuje pravidla² jejich aplikace. V trestním právu jsou obsaženy nejpodstatnější hodnoty společnosti chráněné státem. Porušuje-li jedinec tyto hodnoty,³ naplňuje skutkovou podstatu trestného činu. Na jeho chování je pak reagováno trestem, který představuje právní následek trestného činu. (Kuchta a kol., 2005, s. 185)

1.1 Pojem a účel trestu

Dle Novotného představuje trest – v trestněprávním vymezení jeden z prostředků státního donucení, jichž používá stát při plnění svých funkcí vedle prostředků ekonomických, kulturních, výchovných, politických aj. (Novotný a kol., 1997, s. 196)

V průběhu historického vývoje se náhled na *funkci* trestu vyvíjel a rozšiřovala se různá hlediska pohledu. Z důvodů systematičnosti lze vycházet z klasického pojetí teorie funkce trestu, jež spočívá v pěti základních funkcích: *odplatné (atributivní), odstrašující, rehabilitační (regulativní, nápravní – korektivní, peniterciární), eliminační (vylučovacím, izolačním spojení s internací) a restituční.*

¹ určitého státu

² a podmínky

³ např. zdraví spoluobčana nebo pravidla v oblasti ekonomického fungování společnosti

Uvedené členění je teoretické a didaktické, v aplikační praxi se jednotlivé funkce trestu vzájemně prolínají a shlukují. (Kuchta a kol., 2005, s. 188)

Teorie funkcí trestu:

a) odplatná (atributivní)

Myšlenka ospravedlnění trestu tím, že morální svět, jenž byl vyveden z rovnováhy spácháním trestného činu, může být obnoven potrestáním viníka, patří patrně k jedněm z nejstarších. Společnost má morální povinnost potrestat jedince, který porušuje základní morální zásady obsažené v trestním právu. Trest je pak chápán jako přirozený důsledek kriminálního jednání. Trest musí znamenat pro pachatele určitou *újmu, jejíž citelnost, vyjádřená výší a druhem trestu, má odpovídat závažnosti spáchaného činu*. Odplata představuje sociální mstu. Pachatelům se ovšem nesmějí mstít oběti zločinu. Nástrojem kolektivní msty společnosti by měl být stát. Trest by měl co nejvíce odpovídat zločinu. S tímto pojetím se setkáváme již v Bibli.⁴ (Kuchta a kol., 2005, s. 188)

Postupem doby rozsah odplaty a její uplatňování zeslábly, a to zejména z etických důvodů. Nicméně i dnes prvky odplaty nalézáme v pojetí trestu jako „spravedlivé odměny“, jako oprávněné reakce společnosti na trestnou činnost. Teorie odplaty dosahuje zvláštního významu zejména ve dvou aspektech. Za prvé koncepce odplaty výrazně ovlivňuje veřejné mínění, čímž pomáhá formovat reakce společnosti na sankce ukládané právním systémem. Za druhé slouží jako významná kontrola užívání neomezených trestů státní mocí za účelem odstrašení potenciálních pachatelů. *Trest musí odpovídat provinění a uložen může být pouze jedinci, jenž porušil zákon*. (Kuchta a kol., 2005, s. 189)

b) odstrašení

Teorie odstrašení spatřuje funkci trestu především v tom, že odrazuje pachatele od dalšího kriminálního chování⁵ a stejný účinek má i na ostatní jedince, kteří se mohou stát potenciálními pachateli.⁶ Újma, která pachateli vzniká uloženým trestem,⁷ může

⁴ „oko za oko, zub za zub ...“

⁵ individuální prevence

⁶ generální prevence

⁷ např. finanční, zákazem činnosti nebo trestem odnětí svobody

sama o sobě vést k tomu, že ho odradí⁸ od dalšího kriminálního chování, aniž se vůči pachateli uplatňují další výchovné prostředky. Proces odstrašení – vnímání a prožívání újmy a její hrozby je však individuální záležitostí. Tentýž trest a jeho podmínky výkonu jsou prožívány odsouzenými různě. (Kuchta a kol. 2005: 189) Není zcela jasné, zda účinek odstrašení záleží na podmínkách výkonu trestu, nebo představě, kterou si potenciální pachatel může udělat o riziku dopadení a následném odsouzení, v neposlední řadě jakých informačních zdrojů používá a jaká kvalita života by trestem byla ohrožena.⁹ Výzkumy potvrzují, že *preventivní funkce trestu nespočívá v jeho tvrdosti, ale v jeho neodvratnosti*.¹⁰ (Kuchta a kol., 2005, s. 190)

c) rehabilitační (nápravná, korektivní, resocializační, penitenciární)

Tato funkce trestu byla tematizována otázkou: *Co máme učinit ve vztahu k pachateli, jak s ním zacházet v situaci trestání, aby trestnou činností již v budoucnosti nepáchal?* Tato otázka souvisí s poznáním určitých faktorů, které ovlivňují chování člověka obecně, ale i v situaci trestného činu.¹¹

Rehabilitační teorie spatřuje jediný¹² cíl trestání v tom, aby pachateli bylo poskytnuto takové odborné zacházení, prostřednictvím kterého by se došlo k poznání, *kteřé osobnostní vlastnosti a vlastnosti chování v interakci se sociálním prostředím participovaly na trestné činnosti*. Od tohoto poznání se pak odvíjí cíl korektivního procesu, motivace pachatele a způsob vedení tohoto procesu, aby došlo k *nápravě, korekci, penitencii*¹³ – ke společensky žádoucím chování. (Kuchta a kol., 2005, s. 190)

„Rehabilitační teorie je tedy zaměřena na *osobnost pachatele a přihlíží k etiologii individuálního kriminálního chování*. Speciálně čas trávený ve výkonu trestu odnětí svobody by měl být vězněným využit k poznání faktorů své kriminální dráhy a k rozvoji chování společensky akceptovatelného, žádoucího – sociálně odpovědného.“ (Kuchta a kol., 2005, s. 191)

⁸ odstraší

⁹ Pozn.: Obecně má veřejnost velmi zkreslené představy o podmínkách výkonu trestu odnětí svobody a jeho působení. Tradovaná představa je, že odsouzení ve věznicích nemusí pracovat a libovolně mohou poslouchat televizi, rádio a věnovat se aktivitám volného času.

¹⁰ spolupůsobí i rychlost odhalení pachatele

¹¹ kriminogenní faktory

¹² ospravedlnitelný

¹³ penitenta – z latinského substantiva – paenitentia ve významu: lítost, změna mínění nebo smýšlení, obrat, polepšení, napravení

Rehabilitační teorie dosáhla svého největšího rozmachu v 60. letech v USA a posléze i v Evropě a skandinávských zemích. Byly vypracovány četné strategie a programy resocializačně výchovného a léčebně terapeutického působení na určité skupiny pachatelů.¹⁴

Rehabilitační teorie měla vliv i na budování vězeňských zařízení přizpůsobených novým formám terapeutického zacházení s pachateli a na realizaci různých korektivně výchovných programů.¹⁵

Rehabilitační teorie usiluje o opětovné zařazení pachatele do společnosti na základě dosažené změny v chování vyplývající z porozumění jeho problémovosti v sociálním kontextu. (Kuchta a kol., 2005, s. 191)

d) eliminační (izolační spojená s internací, vylučovací)

Tato teorie spatřuje účel trestního postihu v izolaci pachatele od ostatní společnosti; tato izolace má být nejen nejcitelnější újmou pro pachatele, ale i nejspolehlivější ochranou pro společnost. (Kuchta a kol., 2005, s. 192)

„Izolační teorie je založena na predikci recidivního chování pachatelů trestných činů. V minulosti se tento problém tematizoval jako otázka o napravitelnosti nebo nenapravitelnosti pachatele. S rozvojem věd o člověku jsme pokročili v sumě získaných poznatků, ale též v poznání *obtížnosti* odpovědi na tuto otázku s plnou odpovědností jak ve vztahu ke společnosti, tak k samotnému pachateli. V těchto případech rozhoduje tým odborníků – znalců a jsou zvažována široká spektra hledisek v dlouhém časovém období.“ (Kuchta a kol., 2005, s. 192)

e) restituční (kompenzační, restorativní, obnovující)

Teorie restituční zdůrazňuje význam odstranění následků trestného jednání a význam náhrady škody, kterou utrpěla oběť trestného činu. Trest podle této teorie má především směřovat k tomu, aby byla *obnovena rovnováha v sociálních vztazích, porušená trestným činem* a aby byly uspokojeny nároky poškozených osob.¹⁶ (Kuchta a kol., 2005, s. 192)

¹⁴ např. na agresivní jedince, na pachatele závislé na alkoholu, drogách, na pachatele s psychickými poruchami atd.

¹⁵ jde např. o různá polootevřená nebo otevřená vězení, o různé modely uspořádání vězeňských komunit a organizaci života v nich s cílem minimalizovat negativní vlivy vězeňského prostředí

¹⁶ ... aby pachatel svým jednáním škody nahradil, zmínil, vykompenzoval

Dle Sotoláře a kol.: „Restorativní přístup k řešení konfliktů s trestním zákonem neznamená odmítnutí klasických trestních postupů a sankcí, ale jde o jejich vhodné *doplnění, rozšíření možností volby reakce na trestný čin a možností pro uplatnění individualizovaného přístupu k pachateli, což ve svých důsledcích pozitivně ovlivňuje účinnost trestního postihu.*“ (Sotolář a kol., 1999, s. 617)

V historickém vývoji společnosti a její trestněprávní praxi se pojetí *účelu trestu* proměňuje a nově koncipuje v závislosti na úrovni právního vědomí, zastávaných sociálních hodnot, reflexe člověka¹⁷ a převládajících filozofických směrů, které vystupují a krystalizují na pozadí určité politické a ekonomické situace. Historický vývoj podnítl vznik některých teoretických koncepcí účelu trestu. V odborné trestněprávní literatuře je uváděno rozdělení nejznámějších teorií o účelu trestání, a to z hlediska jejich podstaty a historického vývoje na: *absolutní, relativní a smíšené (slučovací)*. (Mezník a kol., 1995, s. 4)

Absolutní teorie, někdy nazývané jako teorie *taliační*,¹⁸ nespojují s ukládáním trestů žádné jiné účely mimo potrestání samého. Trest představuje spravedlivou odplatu.¹⁹ Trest je odplatou za trestný čin. Trestem se vyrovnáváme za trestný čin, který byl spáchán v minulosti. Trest není namířen prvořadě k osobě pachatele; *má účel sám o sobě*, jde o vyhovění požadavkům absolutní spravedlnosti. Trest by se měl podobat povaze provinění; trest by měl obsahovat tolik utrpení, bolesti, ztráty, kolik jí bylo způsobeno trestným činem.

„Řadíme sem starší teorie teologické, které v trestu spatřovaly projev „Boží vůle“, vykoupení za spáchané zlo, za hřích, uváděný v Bibli.“ (Kuchta a kol., 2005, s. 185)

Relativní teorie trestu spojují s trestem určité pro společnost užitečné cíle. Přiznávají trestu určitý účel, ve kterém nacházejí i právní důvod trestu. Účelem trestu má být ochrana společnosti před nebezpečím dalších trestných činů. (Kuchta a kol., 2005, s. 185)

V relativních teoriích lze spatřovat zrod preventivních aktivit spojených s ukládáním trestů. „Trestá se, aby v budoucnosti nebylo pácháno zlo, aby společnost byla uchráněna před důsledky páchaného zla.“²⁰ (Ščerba, 2011, s. 19)

¹⁷ jeho podstaty, potřeb, vývoje, sociálního postavení, ...

¹⁸ z lat. ius talionis – právo msty

¹⁹ Punitur, quia peccatum est – „trestá se, protože bylo spácháno zlo“.

²⁰ Je spojená s myšlenkou punitur, ne peccetur – „trestá se, aby nebylo pácháno zlo.“

Již *H. Grotius* (1583-1645) hlásal: „Trest není jen odplatou, protože příroda nedovoluje, aby člověk působil bytosti sobě podobné zlo za jiným účelem, než za účelem dobra.“ (Čič a kol., 1983, s. 169)

Přední místo mezi relativními teoriemi zaujala *teorie psychologického donucení*. Její představitel, německý kriminalista *P. J. Anselm von Feuerbach* (1775-1833), již jasně rozlišoval mezi generální a speciální prevencí. Na přední místo stavěl prevenci generální. Hrozba trestem měla vyvolat psychické zábrany páchat trestné činy, kdežto samotná aplikace trestu měla každému zdůraznit, že je tato pohrůžka míněna vážně. Výrazný přínos Feuerbachovy teorie lze spatřovat ve zdůraznění požadavku na spravedlnost trestu. (Kuchta a kol., 2005, s. 187)

Mezi relativní teorie se řadí i *teorie speciální prevence* *F. Liszta* (1851-1919), jež rozlišuje „*tresty odstrašovací pro příležitostné pachatele, tresty výchovné pro zločince ze zvyku, schopné nápravy, a konečně tresty zajišťovací pro nepolepšitelné zločince*“. Liszt otázku spravedlnosti trestu podřizuje požadavku účelnosti.²¹ (Solnař, 1979, s. 19)

„*Smíšené (slučovací) teorie*, kombinující obě teorie předešlé, usilují o spojení myšlenky odplatné a účelové funkce trestu. (Ščerba, 2011, s. 19) Trest má trestným činům předcházet prostřednictvím tzv. generální prevence, zaměřené na potenciální pachatele, a zároveň působit speciální prevencí na pachatele trestného činu, o kterém rozhoduje. (Kuchta a kol., 2005, s. 187)

Účelem trestu je přispět ke kontrole zločinnosti, chránit společnost před trestnými činy, odvracet trestné činy směřující proti právům a svobodám občanů, zabraňovat pachatelům v další trestné činnosti, vychovávat je v řádné občany, vést je k prosociálnímu chování, napravit je a současně působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Samotný trest vždy musí zůstat pouze prostředkem, jímž se společnost proti páchání trestných činů brání. (Kuchta a kol., 2005, s. 188)

V každém případě moderní trestní právo už při vymezování účelu trestu nemůže rezignovat na snahu dosáhnout nápravy pachatele trestného činu, lišit se však mohou prostředky pro dosažení tohoto cíle. Trestní justice, a to nejen v rámci českého trestního práva, se dlouhodobě potýká s řešením obtížného problému, který je představován požadavkem na hledání adekvátní trestněprávní reakce na spáchání trestného činu, jež by v co nejefektivnější podobě dosahovala základního cíle trestního práva, tj. předcházení další trestné činnosti konkrétního pachatele. (Ščerba, 2011, s. 19)

²¹ Spravedlivý trest je nutný, spravedlnost v trestním právu znamená zachování míry potřebné z hlediska myšlenky účelu.

1.2 Zásady ukládání trestů

Ščerba ve své knize uvádí: „Tresty vykonávané ve společenství nejsou považovány za alternativní sankce ve smyslu jejich podřazenosti vězeňským trestům, ale jsou uznávány jako skutečný trest a legitimní možnost řešení trestního případu. V tomto smyslu by tedy měl být „alternativou“ spíše trest odnětí svobody, který by měl být ukládán teprve tehdy, kdy není možné využít žádného trestu či opatření ambulantní povahy.“ (Ščerba, 2011, s. 22)

U pachatelů méně závažné trestné činnosti²² lze do určité míry vycházet z předpokladu, že lze snadněji a reálně dosáhnout jejich *nápravy a resocializace*. Prostředky alternativního sankcionování jsou proto z velké části založeny nejen na samotném ponechání pachatele trestného činu na svobodě, ve víře, že již tento fakt povede k dosažení uvedeného cíle, ale snaží se posílit individuálně preventivní účinek trestněprávních sankcí i zavedením některých prvků sociální práce s pachatelem. Stát tím přebírá větší odpovědnost za nápravu pachatele trestného činu a snaží se pachateli aktivně pomoci při jeho *úsilí o resocializaci*.

Hledání alternativ k trestu odnětí svobody se však nemohlo omezit pouze na oblast trestů, tj. na sféru trestního práva hmotného. Kromě nízké efektivity nepodmíněného trestu odnětí svobody totiž musí prakticky všechny státy evropské kontinentální i anglosaské právní kultury čelit i dalšímu problému, který spočívá v účelné diferenciaci různých typů řízení v závislosti na povaze spáchaného deliktu. Cílem je omezit konání časově i finančně náročného standardního soudního řízení pouze na důkazně složité případy, zatímco v ostatních případech se vytváří prostor pro uplatnění alternativních *procesních* postupů a specifických metod řešení trestních věcí s využitím mediace. (Ščerba, 2011, s. 22)

Alternativní sankce²³ má fungovat i jako výstraha pro pachatele trestného činu, že v případě recidivy, ale i jiného nerespektování podmínek daného alternativního opatření, vůči němu již společnost²⁴ nebude přistupovat tak shovívavě, tedy že jej čeká přísnější postih.

Aplikace alternativních opatření proto musí být spojena s možností adekvátního *sekundárního sankcionování*, tedy s možností přísnějšího postihu v případě dalšího

²² a speciálně též u pachatelů mladistvých

²³ resp. její uložení

²⁴ zastupovaná trestní justicí

závažného protiprávního jednání pachatele.²⁵ Je totiž třeba si uvědomit, že ponecháním pachatele na svobodě se sice oproti uvěznění potenciálně zvyšuje výchovné působení sankce, zároveň je ale podstatně oslaben její zábranný prvek, tedy pachatel logicky může snadněji pokračovat ve svém protiprávním chování.

Jestliže si tedy alternativy k trestu odnětí svobody mají zachovat svou autoritu a respekt ze strany pachatelů, musí zákon jejich aplikaci spojovat s možností přísnějšího postihu pro případ porušení podmínek jejich výkonu, a to i za tu cenu, že touto sekundární sankcí bude často krátkodobý trest odnětí svobody. „Sekundární sankcionování přitom nemusí být pojímáno naprosto nekompromisně, neboť se jistě může vyskytnout řada případů, kdy by uložení sekundární sankce v podobě uvěznění představovalo neadekvátní reakci na chování pachatele.“ (Ščerba, 2011, s. 28)

Na druhou stranu však přílišná benevolence v tomto směru může jednak oslabovat autoritu alternativních opatření a jednak také důvěru širší veřejnosti v alternativní metody sankcionování. Zde je nutno podotknout, že dosažení akceptace alternativních opatření ze strany veřejnosti je poměrně obtížným cílem,²⁶ ale zároveň je to cíl důležitý, neboť alternativní opatření jsou přece sankce vykonávané ve *společenství*, tj. participace komunity na jejich výkonu²⁷ je významným předpokladem pro naplnění jejich účelu. (Ščerba, 2011, s. 29)

Dle Šámala: „Protiprávnost v pojetí trestního zákoníku je jednotou jak stránky formální, tak i materiální. Přílišné zdůrazňování jen formální stránky protiprávnosti by vedlo k příliš strohému formalismu, neboť jen pomocí materiální kategorie protiprávnosti je možné v praxi vyřešit některé případy, které by nebyly řešitelné v rámci čisté formální protiprávnosti. Formálním způsobem poznávání nemůžeme nikdy pochopit smysl obsahu právní normy.“ (Šámal a kol., 2009, s. 87)

Materiální protiprávnost má důležitý význam zejména při rozlišení trestných činů od dalších protiprávních činů a nakonec i jednání protiprávních od jednání v souladu s právem, neboť materiální charakter protiprávnosti je spatřován ve společenské škodlivosti, tedy v tom, co porušuje nebo ohrožuje právní statky trestněprávními normami chráněné. V tomto směru materiální protiprávnost souvisí se zásadou *subsidiarity trestní represe*. (Šámal a kol., 2009, s. 88)

Šámal a kol., k zásadě subsidiarity trestní represe zdůrazňuje, že: „Jako jedna ze základních zásad trestního práva vyžaduje, aby stát uplatňoval prostředky trestního

²⁵ Typicky v podobě nařízení výkonu podmíněně odloženého trestu odnětí svobody, nařízení náhradního trestu odnětí svobody apod.

²⁶ Vzhledem k tomu, že ve společnosti převládají názory vyžadující přísné postihy pro pachatele trestných činů.

²⁷ či přinejmenším její tolerance k jejich realizaci

práva zdrženlivě, to znamená především tam, kde jiné právní prostředky selhávají nebo nejsou efektivní, neboť trestní právo a trestněprávní kvalifikaci určitého jednání jako trestného činu je třeba považovat za ultima ratio, tedy za krajní prostředek, který má význam z hlediska ochrany základních celospolečenských hodnot.“ (Šámal a kol., 2009, s. 92)

Ze zásady subsidiarity trestní represe plyne, že trestněprávní řešení představuje krajní prostředek²⁸ pro zákonodárce, ale i pro soudce, státní zástupce a policii, když postulát ultima ratio má nepochybně význam i pro interpretaci trestněprávních norem a plyne z něho, že trestnými činy mohou být pouze závažnější případy protispolečenských jednání. V liberálním demokratickém právním státě je třeba státní zásahy uplatňovat maximálně zdrženlivě, a to zejména při realizaci trestního postihu, kdy s ohledem na závažnost trestní sankce, která je nezřídka způsobila ohrozit sociální existenci dotčené osoby, je nutno zajistit, aby trestní právo bylo použito teprve tehdy, kdy ostatní sociálně politické a právní prostředky nejsou dostatečně účinné nebo selhávají. Toto pojetí, které řeší vztah hierarchie odpovědnosti,²⁹ včetně vztahu k přestupkům a jiným správním deliktům,³⁰ právě vyústilo do zakotvení zásady subsidiarity trestní represe do textu trestního zákoníku, což má nepochybně za cíl posílit její praktické využití při aplikaci konkrétních trestněprávních norem. (Šámal a kol., 2009, s. 92)

Trestní zákoník proto používá pojem společenská škodlivost činu, která se vztahuje k spáchanému činu, který zasáhl zájmy chráněné trestním zákonem a v tomto smyslu je tedy „poškodil.“ Společenská škodlivost je určována povahou a závažností trestného činu, která se podle § 39 odstavec 2 trestního zákoníku uplatňuje při stanovení druhu trestu a jeho výměry. (Šámal a kol., 2009, s. 93)

Podle Šámala a kol.: „Trestní právo má z podstaty práva ultima ratio místo pouze tam, kde jiné prostředky ochrany práv fyzických a právnických osob jsou vyčerpány, neúčinné nebo nevhodné.“ (Šámal a kol., 2009, s. 97)

Zásada zákonnosti trestních sankcí je součástí širší obecné zásady trestního práva *žádný trestný čin bez zákona, žádný trest bez zákona*.³¹ Formulace zásady zákonnosti trestních sankcí vychází z článku 39 Listiny základních práv a svobod, podle něhož jen zákon stanoví, jaký trest, jakož i jaké jiné újmy na právech nebo majetku, lze za jeho spáchání uložit. (Šámal a kol., 2009, s. 420)

²⁸ ultima ratio

²⁹ civilní, disciplinární, správní a trestní

³⁰ tzv. správnímu trestání

³¹ Nullum crimen sine lege, nulla poena sine lege.

Se zásadou zákonnosti je dále spojen zákaz retroaktivity trestního zákona. Uvedený zákaz platí pouze pro ukládání trestů:³² trest se ukládá podle zákona účinného v době, kdy byl čin spáchán; podle pozdějšího zákona se postupuje jen tehdy, jestliže je to pro pachatele příznivější. Důvodem tohoto zákazu je především požadavek právní jistoty, protože občan má mít možnost předvídat, jaké právní důsledky bude mít v budoucnu jeho jednání. Argumentovat lze i spojitostí s účelem trestu, neboť má-li hrozba trestu působit na pachatele a ostatní občany preventivně, musí jim být předem známa. (Šámal a kol., 2009, s. 421)

Má-li být při ukládání trestní sankce dodržen požadavek zákonnosti, musí být druhy trestních sankcí a podmínky pro jejich ukládání zákonem stanoveny s potřebnou mírou určitosti a srozumitelnosti. Zároveň však musí jejich právní úprava soudci poskytovat dostatečný prostor k tomu, aby mohl uložit trestní sankci, která bude co nejvíce odpovídat zvláštnostem jednotlivého případu.³³ Zákonná úprava musí soudci umožnit, aby při ukládání trestní sankce zohlednil jak konkrétní závažnost trestného činu, včetně okolností přitěžujících a polehčujících,³⁴ tak možnost *sociální reintegrace* pachatele a jeho poměry a aby vzal v úvahu i přiměřenou satisfakci osoby poškozené trestným činem. (Šámal a kol., 2009, s. 421)

Zákaz krutých, nepřiměřených a ponižujících sankcí je důsledkem uplatnění zásady spravedlnosti a zásady subsidiarity trestní represe, podle které je možné trestní sankci uložit jen jako nejzazší prostředek ochrany společnosti a v míře k této ochraně nezbytně nutné. Smyslem práva nebýt podroben krutému trestu a nedůstojnému zacházení je ochrana lidské důstojnosti a fyzické a psychické integrity jedince. Ani osoba, která je trestněprávně sankcionována, neztrácí lidskou důstojnost a nesmí s ní být zacházeno, jako by nebyla lidskou bytostí. V tomto principiálním postoji se odráží zásada vyjádřená v článku 1 odstavec 1 Listiny základních práv a svobod, podle níž „lidé jsou svobodni a rovni v důstojnosti a právech“. (Šámal a kol., 2009, s. 422)

Respektování osobnosti odsouzeného, nikoli ponižování jeho lidské důstojnosti je zároveň nezbytným předpokladem jeho úspěšné *resocializace*, která je účelem trestu a jeho výkonu. Při výkonu trestu nemůže jít o vyřazení odsouzeného ze společnosti popřením jeho osobnosti, jeho individuality a o negaci pozitivních osobnostních rysů. (Šámal a kol., 2009, s. 424)

³² Nulla poena sine lege praevia.

³³ zásada individualizace trestní sankce

³⁴ uplatňujících se výlučně u trestů

Zárukou pro správné a spravedlivé ukládání trestu je dodržování dvou základních principů při ukládání trestních sankcí obecně a při ukládání trestů zvláště: principu zákonnosti trestání a principu individualizace trestů. Mezi oběma zásadami existuje úzká vnitřní spojitost. Na jedné straně trest, který by neodpovídal individuálním zvláštnostem trestného činu a jeho pachatele, by byl nezákonný, protože samotný trestní zákoník požaduje individualizaci. Na druhé straně je dodržení zákonných ustanovení o ukládání trestu, o stanovení jeho výměry a o příslušné trestní sankci zárukou toho, že trest bude odpovídat všem zvláštnostem případu. Kombinace zásady zákonnosti a individualizace v uvedeném smyslu představuje vymezení poměru mezi úkoly zákonodárce a soudce a je zárukou spravedlivosti trestu vzhledem k pachateli trestného činu, k zájmům společnosti i poškozeného nebo ohroženého jednotlivce. (Šámal a kol., 2009, s. 433)

Trestní zákoník výslovně uvádí v ustanovení § 39 odstavec 1 vedle sebe řadu hledisek, jimiž se řídí soud při ukládání trestu:

- a) povaha a závažnost spáchaného trestného činu,
 - b) osobní, rodinné, majetkové a jiné poměry pachatele,
 - c) dosavadní způsob života pachatele,
 - d) možnost nápravy pachatele,
 - e) chování pachatele po činu, zejména jeho snaha nahradit škodu nebo odstranit jiné škodlivé následky činu,
 - f) u pachatele označeného jako spolupracující též to, jak významným způsobem přispěl k objasnění zvláště závažného zločinu spáchaného členy organizované skupiny, ve spojení s organizovanou skupinou, nebo ve prospěch organizované zločinecké skupiny, nebo pomohl zabránit pokusu nebo dokonání takového trestného činu,
 - g) účinky a důsledky, které lze očekávat od trestu pro budoucí život pachatele.
- (Šámal a kol., 2009, s. 436)

a) *Zvláštnosti povahy a závažnosti daného trestného činu* je třeba posoudit z hlediska zvláštností pachatele, jeho pohnutek, záměrů či činů, míry zavinění, způsobu provedení trestného činu, jeho následků, objektu i okolností činu a popřípadě i podle společenské situace. (Šámal a kol., 2009, s. 437)

b) *Osobní, rodinné, majetkové a jiné poměry pachatele* mohou ovlivnit úvahy o trestu. Jde totiž o okolnosti, které charakterizují osobu pachatele jako objektu trestu, a o okolnosti, pro které je stejný trest pro různé pachatele různě citelný. V podstatě

půjde o osobní, rodinné, majetkové a jiné poměry pachatele, které existovaly nikoli v době spáchání trestného činu, ale existují v době rozhodování o trestu. Je to např. momentální zdravotní stav pachatele a zdravotní stav jeho rodiny, péče pachatele o početnou rodinu, těhotenství pachatelky, bytové poměry pachatele a jeho rodiny, zaměstnání pachatele a jeho výdělek, společenské postavení pachatele, celková majetková situace pachatele a jeho rodiny apod. Může jít rovněž o některé z polehčujících okolností, jež se projevily až po spáchání trestného činu, např. tíživé osobní nebo rodinné poměry, které si pachatel sám nezpůsobil. (Šámal a kol., 2009, s. 438)

c) *Dosavadní způsob života pachatele* se jako další kritérium pro stanovení druhu a výměry trestu může projevit jak ve prospěch pachatele, tak i v jeho neprospěch. V prvním případě jde především o dosavadní řádný život pachatele, který je jednou z polehčujících okolností, ale zejména umožňuje uložení některých *alternativních druhů trestů* nespojených s odnětím svobody. Dosavadní řádný způsob života pachatele je rovněž důležitým předpokladem jak pro využití některých dalších alternativ k potrestání, tak pro uplatnění tzv. *procesních alternativ*.³⁵ Na druhé straně nikoli řádný dosavadní způsob života pachatele lze hodnotit v jeho neprospěch při ukládání trestu především tehdy, jestliže jde o recidivu v jeho trestné činnosti. (Šámal a kol., 2009, s. 439)

d) *Možnost nápravy pachatele* spočívá ve stanovení prognózy příštího vývoje chování pachatele na základě objasnění jeho osobnostních vlastností a jejich spojitosti se spáchaným trestným činem, dále prostředí a poměrů, v nichž pachatel žije, a to vzhledem k působení uvažovaného trestu na osobu pachatele.

Možnosti nápravy pachatele je nutné posoudit především podle dosavadního chování pachatele, podle pohnutek a příčin jeho trestné činnosti, podle *sociálního prostředí*, v němž žije, podle toho, zda se již v minulosti dopustil protiprávního jednání, popř. jakého, zda se na něj již působilo trestními nebo jinými sankcemi nebo opatřeními, jaký je jeho postoj k vlastní trestné činnosti a ke způsobeným následkům apod. (Šámal a kol., 2009, s. 440)

e) Dalším stanoveným hlediskem při ukládání trestu je *chování pachatele po činu*, např. zda pachatel projevil lítost nad spácháním trestného činu, či nikoli, nebo naopak projevil odhodlání opakovat trestnou činnost, zda zanechal škodlivých návyků, přerušil styky s nevhodnou společností, projevil snahu o odstranění jiných kriminogenních vlivů

³⁵ odklonů

a o řešení příčin, které vedly ke spáchání činu.³⁶ Důležitý je zde i postoj pachatele k nápravě škodlivých důsledků jím spáchaného trestného činu, zejména k náhradě majetkové škody způsobené trestným činem nebo k odčinění jiných škodlivých důsledků včetně urovnání všech vztahů s poškozeným.³⁷ (Šámal a kol., 2009, s. 440)

f) *U spolupracujícího obviněného* mají vliv na stanovení druhu a výměry ukládaného trestu především následující výslovně uvedené okolnosti:

- jak významným způsobem přispěl k objasnění zvláště závažného zločinu³⁸ spáchaného členy organizované skupiny, ve spojení s organizovanou skupinou nebo ve prospěch organizované zločinecké skupiny,
- jak významným způsobem pomohl zabránit pokusu nebo dokonání takového trestného činu.

g) Zákon dále vyžaduje zohlednit i *účinky a důsledky trestu*, které lze od něj očekávat pro budoucí život pachatele. Účinkem trestu se zde rozumí konkrétní působení trestu na *sociální chování* pachatele prostřednictvím určité újmy³⁹ spojené s uloženým druhem trestu či hrozby touto újmou a ovlivňování pachatele tak, aby se již vyvaroval trestné činnosti. Důsledkem trestu pro budoucí život pachatele je pak určitý dopad trestu na osobu pachatele, popřípadě i na jeho *sociální okolí*, a to podle účinků uloženého druhu trestu v oblasti majetkové, sociální, rodinné, profesionální atd. (Šámal a kol., 2009, s. 442)

1.3 Koncept restorativní justice

Ruku v ruce s hledáním a zaváděním nových způsobů sankcionování trestné činnosti se v trestním právu začal stále více prosazovat i nový myšlenkový směr označovaný jako tzv. *restorativní justice*.⁴⁰ Pojem restorativní justice lze ve stručnosti vyložit jako určitý koncept zacházení s pachateli, odlišný od klasické neboli retributivní⁴¹ justice, vycházející z názoru, že současná trestní spravedlnost nepředstavuje adekvátní reakci společnosti na kriminalitu. Jde o soubor postulátů, cílů a metod, které charakterizují určitý přístup k řešení problematiky zločinnosti. (Ščerba, 2011, s. 23)

³⁶ např. své závislosti na návykových látkách

³⁷ např. omluvy

³⁸ Zvláště závažným zločinem se zde rozumí takový úmyslný trestný čin, na nějž trestní zákoník stanoví trest odnětí svobody s horní hranicí trestní sazby nejméně 10 let, jde o zločin spáchaný členem organizované skupiny ve spojení s organizovanou skupinou nebo ve prospěch organizované zločinecké skupiny.

³⁹ na osobní svobodě, na majetku, na jiných právech a svobodách

⁴⁰ restorativní justice, nápravná, obnovující justice

⁴¹ trestající

Restorativní justice vychází z tradičního způsobu vnímání zločinu z pohledu „dobrého selského rozumu“. Ačkoliv je tento přístup v jednotlivých kulturách vyjadřován rozdílně, jeho podstata je pro většinu tradičních společností obdobná. Ti z nás, kteří mají evropské kořeny, se mohli s tímto chápáním zločinu setkat u svých předků.⁴² (Zehr, 2003, s. 14)

Dle Zehra: „Restorativní justice je proces, jenž v maximální možné míře zapojuje všechny, kterých se daná trestná činnost dotkla. Restorativní justice usiluje o maximální možnou míru uzdravení a obnovu trestným činem narušených vztahů a za tímto účelem účastníkům umožňuje společně identifikovat způsobené újmy a vzniklé potřeby a od nich se odvíjející povinnosti a závazky.“ (Zehr, 2003, s. 26)

Zehr dále dodává: „Cílem restorativní justice je:

- dát klíčová rozhodnutí do rukou těm, kterých se trestný čin bezprostředně týká,
- přispět k léčivému a ozdravnému procesu v rámci naplňování trestní spravedlnosti a podpořit transformativní charakter naplňování trestní spravedlnosti,
- snížit pravděpodobnost další trestné činnosti.“ (Zehr, 2003, s. 26)

Hned na úvod je třeba poznamenat, že i když *alternativní sankcionování* a restorativní justice spolu velmi úzce souvisí, nejedná se o synonyma. Přístupy restorativní justice totiž mohou být využity i v kombinaci či paralelně s trestem odnětí svobody a restorativní justice nepředstavuje nezbytně alternativu k uvěznění, byť sankce vykonávané na svobodě vytvářejí lepší předpoklady pro realizaci cílů restorativní justice. (Ščerba, 2011, s. 23)

Dle Sotoláře a kol., nové pojetí restorativní justice přistupuje k trestnému činu zcela odlišně a vidí v něm především poškození jedné osoby jinou, nikoliv útok na stát.⁴³ Soustředuje se proto na konflikt, který vznikl mezi obětí trestného činu a jeho pachatelem jako reakce na spáchaný trestný čin, resp. stíhaný trestný čin posuzuje jako projev určitého *sociálního konfliktu* mezi nimi. V trestním procesu proto počítá nejen s aktivní rolí obviněného, ale také s individuálním zohledněním zájmů a potřeb obětí trestného činu a dalších dotčených subjektů,⁴⁴ přičemž klade důraz na odstranění konfliktu mezi nimi, což je samozřejmě i v širším veřejném zájmu. Koncepce restorativní justice je tedy chápána jako úsilí po obnovení trestným činem narušeného nebo ohroženého systému chráněných hodnot a sociálních vztahů. (Sotolář a kol., 2000, s. 9)

⁴² nebo ještě u svých rodičů

⁴³ poškození veřejných zájmů

⁴⁴ zejména sociálního společenství, v němž se pohybují obviněný a oběť

Podle Ščerby koncept restorativní⁴⁵ justice samozřejmě nemůže být chápán jako úplný protiklad tradiční, retributivní justice, avšak odlišně přistupuje již k podstatě samotného trestného činu. Restorativní justice vychází z toho, že trestný čin nepředstavuje pouze porušení práva a útok na stát, ale že jde především o konflikt mezi pachatelem trestného činu a konkrétní obětí. Argumentuje se tím, že stát „ukradl“ tento spor z rukou obětí a pachatelů a že si tím uzurpoval právo oběti na hledání odškodnění za způsobenou újmu. Restorativní justice proto spatřuje primární účel systému trestní justice právě v kompenzaci poskytované individuálním obětem. (Ščerba, 2011, s. 23)

Karabec k tomu dodává: „Retributivní⁴⁶ a restorativní⁴⁷ přístupy k funkci trestu de facto představují dva protipóly. První přístup je jistou reprezentací restriktivního pojetí trestání, druhý naopak klade důraz na porovnání vztahů mezi pachatelem a obětí. Oba přístupy jsou zcela legitimní, jejich pomyslný poměr v trestní politice je silně podmíněn řadou faktorů – kulturně, historicky, vzhledem k vývoji zločinnosti v zemi, především ale (ne)úspěchem té které varianty v trestní politice země v minulosti.“ (Karabec, 2006, s. 21). S ohledem na dichotomii restorativního vs. retributivního přístupu v rámci trestní politiky je třeba zmínit aspekt rozdílnosti trestní politiky v různých zemích, neboť tato vykazuje ve vzájemném srovnání⁴⁸ zcela zásadní rozdíly. Mühlpachr v této souvislosti uvádí: „Trestní politika se v různých státech významně liší a v současnosti prochází zásadními změnami, a to na škále od radikálního zpřísnování sankcí a důrazu na odstrašující funkci trestu⁴⁹ k zásadním úpravám často zastaralého trestního zákonodárství. Reforma trestní politiky je v řadě zemí⁵⁰ významnou a dlouhodobou agendou.“ (Mühlpachr, 2004, s. 66)

Jestliže tedy retributivní systém trestní justice je zaměřen na nalezení adekvátní formy postihu pachatele a dosažení spravedlnosti spojuje právě s tím, aby pachatelé byli po zásluze potrestáni, restorativní justice se zajímá v první řadě o to, jak a komu byla trestným činem způsobena újma a jak tuto újmu napravit. Pro restorativní justici se tedy naplňování spravedlnosti odvíjí od poškozených osob a jejich potřeb a úsilí je zaměřeno na maximální míru obnovy toho, co bylo činem narušeno, a na urovnání konfliktního stavu mezi pachatelem a poškozeným založeného spácháním trestného činu. (Ščerba, 2011, s. 24)

⁴⁵ obnovující

⁴⁶ odplatný

⁴⁷ obnovující

⁴⁸ pokud vůbec srovnávat lze

⁴⁹ USA, Švédsko

⁵⁰ včetně České republiky

Urovnání konfliktního stavu má logicky velký význam zejména pro osobu poškozeného a *alternativní opatření*⁵¹ spojená s touto podmínkou tak korespondují s moderními trendy usilujícími o zohledňování zájmů poškozených v rámci trestního řízení. Avšak náprava újmy⁵² způsobené trestným činem může mít i vysoký výchovný a *resocializační účinek* na osobu obviněného. Ten je totiž přímo konfrontován s obětí trestné činnosti a postoj, který v takové konfrontaci zaujme, může často významným způsobem vyjadřovat, že je schopen se vypořádat s příčinami své trestné činnosti a že riziko jejího opakování je malé. (Ščerba, 2011, s. 24)

To souvisí s dalším důležitým pilířem restorativní justice, který spočívá se snaze přivést pachatele k převzetí zodpovědnosti za svůj čin. Samotné trestní řízení totiž jen sporadicky vede k tomu, aby pachatel pochopil následky svého jednání a dospěl k soucitu s obětí svého činu. Naopak kontradiktornost trestního procesu, tj. určitý styl „nepřátelského utkání“ vede pachatele k tomu, aby si všímal především sebe a svých zájmů. Trestní řízení, jakož i případné následné uvěznění, prohlubují pachatelův pocit odcizení od společnosti a odrazují jej od převzetí zodpovědnosti. Uložení trestu a jeho výkon totiž neznamena skutečnou pachatelovu zodpovědnost, neboť ta předpokládá, že dotyčný pochopí následky svého činu a uzná, že něco způsobil. (Ščerba, 2011, s. 24)

Pochopení a uznání viny ze strany samotného pachatele trestného činu je stěžejním cílem restorativní justice, neboť dosažení tohoto stavu je nejspolehlivější zárukou toho, že v budoucnu nedojde k opakování trestné činnosti. Zároveň jde však o cíl nejobtížnější, přičemž lze poměrně jednoznačně usuzovat, že v rámci stávajících trestněprávních sankcí jej lze s nejmenší pravděpodobností dosáhnout prostřednictvím trestu odnětí svobody. Pobyt ve věznici vede k adaptaci na vězeňské prostředí a k pasivnímu přizpůsobení se daným podmínkám. Potlačení individuality odsouzených u nich vede ke ztrátě pocitu odpovědnosti za vlastní rozhodování. (Ščerba, 2011, s. 25)

„Základním prostředkem restorativní justice je nástroj označovaný v českém prostředí zejména jako *mediace*. Mediace patří mezi *alternativní postupy* směřující k řešení trestních věcí realizované *mimo systém* trestního práva; jde o zvláštní neprocesní formu *alternativního řešení* trestních věcí, jejíž výsledky se mohou promítnout do rozhodnutí ve věci, sama však není právem upravena.“ (Ščerba, 2011, s. 26)

⁵¹ zejména odklony v trestním řízení

⁵² morální i materiální

1.4 Druhy alternativních trestů a opatření

V souvislosti s problematikou alternativních trestů je třeba konstatovat, že v současné době neexistuje jednotná definice tohoto pojmu. Např. podle mezinárodních dokumentů OSN a Rady Evropy se *alternativním trestem* rozumí *trest nespojený s odnětím svobody, který je soudce oprávněn uložit v případech, ve kterých by jinak byl pachatel odsouzen k trestu odnětí svobody*. Alternativní trest nesmí v žádném případě zahrnovat ztrátu osobní svobody a nelze jej ani chápat jako zmírnění či jiné vylepšení podmínek výkonu trestu odnětí svobody. Délka trvání alternativního trestu musí být úměrná spáchanému trestnému činu a trestu odnětí svobody, který by byl uložen. (Kuchta a kol., 2005, s. 214)

Podle Hulána se pod pojmem alternativní tresty chápou takové druhy trestů, které ačkoliv nejsou spojeny s odnětím osobní svobody pachatele, zaručují naplnění účelu trestu stejně, jako kdyby byl na odsouzeném vykonáván klasický trest odnětí svobody. (Hulán, 2010, s. 17) Nezkusil, k problematice alternativních trestů, dodává: „Je sice pravda, že trest odnětí svobody je stanoven pro každý trestný čin, což má ale zcela jinou funkci, než aby byl zvažován u každého trestného činu.“ (Nezkusil, 2009, s. 15)

Dle Kuchty a kol., jsou do pojmu alternativní tresty v širším pojetí zařazovány i takové sankce či opatření, které neeliminují zcela ztrátu svobody a alternativy trestního řízení v podobě různých forem odklonu.⁵³ Naopak užší pojetí rozumí alternativním trestem jakýkoli trest nespojený s odnětím svobody, který se uplatní tehdy, má-li být uložen trest odnětí svobody, avšak vzhledem k osobě pachatele a okolnostem případu lze účelu trestu dosáhnout i jinak. (Kuchta a kol., 2005, s. 214)

Ščerba k tomu dodává: „Problematika alternativních opatření k nepodmíněnému trestu odnětí svobody představuje po řadu let často diskutované téma, a to nejen v rámci českého trestního práva. Důvodem jsou neuspokojivé výsledky ve způsobu sankcionování trestných činů prostřednictvím uvěznění, neboť zkušenosti ukazují některé vážné nevýhody spojené s nepodmíněným trestem odnětí svobody. Primárně se to týká nedostatečného výchovného působení tohoto trestu, avšak přehlížet nelze ani problémy související s přeplněním věznic a s vysokými náklady spojenými s výkonem trestu odnětí svobody; České republiky se tento problém týká obzvláště naléhavě, protože patří mezi země s vysokým indexem vězněných osob.“ (Ščerba, 2011, s. 15)

⁵³ tzn. způsob vyřízení trestní věci jinak, než ve standardním trestním řízení

V důsledku toho se zejména ve druhé polovině 20. století v systémech trestního práva vyspělých zemí začala stále více prosazovat myšlenka alternativního sankcionování trestných činů, tj. takového postihu, který není spojen s odnětím svobody pachatele. (Ščerba, 2011, s. 15)

Příklon k alternativnímu sankcionování trestných činů se pochopitelně týká i českého trestního práva. Společenské změny, ke kterým došlo v roce 1989, provázely jednak snahy o posílení principu humanity v postihu trestné činnosti a jednak také problémy související s nárůstem kriminality. Zavádění nových alternativních opatření k nepodmíněnému trestu odnětí svobody lze vztahovat k 1. 1. 1994, neboť k tomuto datu byl do českého trestního práva zaveden první typ odklonu v trestním řízení, institut podmíněného zastavení trestního stíhání. Od této doby je možné sledovat poměrně intenzivní vývoj české první úpravy v této oblasti, v jehož rámci došlo k zakotvení řady nových alternativních opatření do českého trestního práva. (Ščerba, 2011, s. 16)

Alternativní tresty lze v nejširší rovině vymezit tak, že jde o všechny tresty nespojené s odnětím svobody. Při takovémto vymezení by pak do skupiny alternativních trestů spadaly⁵⁴ všechny druhy trestů uvedené v ustanovení § 52 trestního zákoníku, samozřejmě s výjimkou nepodmíněného trestu odnětí svobody. (Ščerba, 2011, s. 31)

V užším pojetí však alternativní tresty můžeme vymezovat pomocí jejich hlavního účelu, a tím je náhrada za nepodmíněný trest odnětí svobody. Při tomto pojetí by pak v rámci českého trestního práva spadaly do kategorie alternativních trestů pouze *trest domácího vězení, trest obecně prospěšných prací, peněžitý trest a podmíněné odsouzení*⁵⁵.

Na rozdíl od ostatních druhů trestů - zákazu činnosti, zákazu pobytu, zákazu vstupu na sportovní, kulturní a jiné společenské akce, propadnutí majetku, propadnutí věci nebo jiné majetkové hodnoty a vyhoštění, je výše uvedená čtveřice alternativních trestů charakteristická svou neslučitelností s nepodmíněným trestem odnětí svobody. Nemožnost uložit některý z těchto trestů vedle nepodmíněného trestu odnětí svobody tak podtrhuje jejich *alternativní povahu*.

V rámci sankcionování mladistvých pak zákon o soudnictví ve věcech mládeže navíc obsahuje pátý alternativní trest,⁵⁶ kterým je *peněžité opatření s podmíněným odkladem výkonu*, jež rovněž vykazuje znaky alternativního trestu v užším smyslu. (Ščerba, 2011, s. 31)

⁵⁴ v rámci českého trestního práva

⁵⁵ včetně podmíněného odsouzení s dohledem

⁵⁶ resp. trestní opatření

Podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody

Podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody představuje jednu z tradičních alternativ uvěznění, která byla do trestního práva platného na našem území zavedena již zákonem č. 562/1919 Sb. z. a n., o podmíněném odsouzení a o podmíněném propuštění. V posledních patnácti letech se právní úprava podmíněného odsouzení změnila celkem třikrát – poprvé v roce 1997, kdy novelou č. 253/1997 Sb. byla zavedena varianta podmíněného odsouzení s dohledem, podruhé v roce 2001, kdy novelou č. 265/2001 Sb. došlo s účinností od 1. 1. 2002 k určitým změnám v podmínkách pro aplikaci tohoto opatření a jeho výkonu, a potřetí v roce 2009, kdy i v rámci rekodifikace došlo byť k jediné, avšak poměrně důležité změně v právní úpravě podmíněného odsouzení. (Ščerba, 2011, s. 210)

Podstata podmíněného odsouzení spočívá v tom, že soud sice uloží trest odnětí svobody, avšak nepřistoupí k jeho okamžitému výkonu, resp. výkon odkládá na tzv. zkušební dobu. Výchovné působení na pachatele je tedy založeno na pohrůžce *výkonem* trestu odnětí svobody. Uložený trest odnětí svobody tak má funkci určité výstrahy pro odsouzeného, jaké následky by mělo porušení jeho povinností v průběhu zkušební doby. Jestliže podmíněně odsouzený tuto výstrahu respektuje a všem stanoveným podmínkám vyhoví, trest odnětí svobody není nikdy vykonán. (Ščerba, 2011, s. 210)

Při podmíněném odsouzení musí soud stanovit zkušební dobu, a to v délce od jednoho roku do pěti let a u mladistvých od jednoho roku do tří let; tato doba začíná běžet právní mocí odsuzujícího rozsudku. Protože délka zkušební doby představuje základní element určující míru újmy, jež je podmíněným odsouzením způsobována pachateli, měla by být stanovována v první řadě v závislosti na povaze a závažnosti spáchaného trestného činu a na délce uloženého⁵⁷ trestu odnětí svobody. Dalším kritériem by měly být specificky poměry odsouzeného, resp. celkový profil jeho osoby. (Ščerba, 2011, s. 218)

Jestliže po uplynutí zkušební doby soud dojde k závěru, že odsouzený v celém jejím průběhu vedl řádný život, dodržoval případně uložená přiměřená omezení a povinnosti a splnil i uloženou povinnost nahradit podle svých sil škodu způsobenou trestným činem, vysloví, že se odsouzený ve zkušební době osvědčil.

⁵⁷ a podmíněně odloženého

V opačném případě, tj. je-li prokázáno, že odsouzený některou z výše uvedených povinností porušil, má soud rozhodnout o tom, že se podmíněně odložený trest odnětí svobody vykoná, tj. nařídí výkon tohoto trestu. (Ščerba, 2011, s. 223)

Ustanovení § 83 odstavec 1 trestního zákoníku však v takové situaci dává možnost, a to výjimečně,⁵⁸ rozhodnout o tom, že se podmíněně odsouzení ponechává v platnosti, přestože odsouzený zavedl příčinu k nařízení výkonu trestu. V takovém případě však soud zároveň musí zvolit alespoň jedno z následujících opatření: 1. *stanoví nad odsouzeným dohled*, 2. *přiměřeně prodlouží zkušební dobu, ne však o více než dvě léta, přičemž po tomto prodloužení nesmí celková doba zkušební doby překročit horní hranici, tedy pět let*, anebo 3. *stanoví odsouzenému dosud neuložená přiměřená omezení či povinnosti směřující k tomu, aby vedl řádný život*.

Možnost výjimečného ponechání podmíněného odsouzení v platnosti představuje důležitý nástroj, který má přispět k citlivému posuzování chování odsouzeného v průběhu zkušební doby a který představuje v jistém smyslu „poslední varování“ podmíněně odsouzeného. Přestože v zájmu zachování autority podmíněného odsouzení je samozřejmě nutné, aby porušení povinností odsouzeného bylo zásadně sankcionováno nařízením výkonu trestu odnětí svobody, v některých specifických a výjimečných případech by takový postup byl nepřiměřeně tvrdý a třeba i kontraproduktivní. (Ščerba, 2011, s. 224)

Podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody s dohledem

Institut podmíněného odsouzení s dohledem byl do českého trestního práva zakotven novelou č. 253/1997 Sb. s účinností od 1. 1. 1998, a to společně s institutem podmíněného upuštění od potrestání s dohledem. Od tohoto okamžiku se zároveň datuje počátek zavádění prvků *probace* do českého trestního práva, neboť jak podmíněně odsouzení s dohledem, tak i podmíněně upuštění od potrestání s dohledem beze zbytku vykazují všechny podstatné znaky *probace* v tzv. užším neboli právním smyslu. (Ščerba, 2011, s. 226)

Podstata podmíněného odsouzení s dohledem tedy spočívá v tom, že výkon uloženého trestu odnětí svobody je podmíněně odložen na zkušební dobu, v jejímž průběhu je navíc pachatel ještě vystaven dohledu probačního úředníka. Oproti prostému

⁵⁸ vzhledem k okolnostem případu a osobě odsouzeného

podmíněnému odsouzení jde tedy o přísnější institut,⁵⁹ ale navíc je spojen s intenzivnějším výchovným působením na pachatele směřujícím k jeho *resocializaci*. Podmíněné odsouzení s dohledem je tedy svou podstatou určeno zejména pro ty pachatele, jejichž osobnost je narušena výraznějším způsobem a jejichž chování v průběhu zkušební doby je proto třeba intenzivněji a efektivněji kontrolovat a pozitivně ovlivňovat. (Ščerba, 2011, s. 227)

Obecně prospěšné práce

Do českého trestního práva byl trest obecně prospěšných prací zakotven s účinností od 1. 1. 1996 novelou trestního zákona provedenou zákonem č. 152/1995 Sb. Po novele č. 265/2001 Sb. mělo na právní úpravu tohoto trestu vliv i přijetí nového trestního zákoníku; rekodifikace přinesla určité zpřísnění právní úpravy obecně prospěšných prací, což bylo způsobeno jistou deziluzí v důsledku využívání obecně prospěšných prací v některých nevhodných případech.

Obecně prospěšné práce představují jeden z moderních alternativních trestů, který je svou povahou určen zejména pro ty pachatele, které nestačí postihnout prostřednictvím podmíněného trestu odnětí svobody⁶⁰ a kterým zároveň nelze uložit peněžitý trest.⁶¹ Jde o určitý druh legální nucené práce, která je zcela v souladu s mezinárodněprávním a ústavněprávním zákazem nucených prací, neboť jeho účelem je nahrazování nepodmíněného trestu odnětí svobody. (Ščerba, 2011, s. 276)

Podle ustanovení § 63 odstavec 1 trestního zákoníku ukládá soud trest obecně prospěšných prací ve výměře **od 50 do 300 hodin**. (Ščerba, 2011, s. 286)

Trest obecně prospěšných prací spočívá v povinnosti odsouzeného provést ve stanoveném rozsahu práce k obecně prospěšným účelům spočívající v údržbě veřejných prostranství, úklidu a údržbě veřejných budov a komunikací nebo jiných činnostech ve prospěch obcí, nebo ve prospěch státních nebo jiných obecně prospěšných institucí, které se zabývají vzděláním a vědou, kulturou, školstvím, ochranou zdraví, požární ochranou, ochranou životního prostředí, podporou a ochranou mládeže, ochranou zvířat, humanitární, sociální, charitativní, náboženskou, tělovýchovnou a sportovní činností. Práce nesmí sloužit výdělečným účelům odsouzeného. (Sotolář a kol., 2000, s. 320)

⁵⁹ pachatel je navíc povinen dodržovat omezení a povinnosti vyplývající z dohledu

⁶⁰ popř. s dohledem

⁶¹ např. s ohledem na špatné majetkové poměry pachatele

Jako sankci za neplnění podmínek trestu obecně prospěšných prací zákon předpokládá přeměnění trestu obecně prospěšných prací na trest domácího vězení nebo na trest odnětí svobody, a to v případech, kdy odsouzený nevede řádný život, vyhýbá se nástupu výkonu trestu, bez závažného důvodu poruší sjednané podmínky výkonu trestu obecně prospěšných prací či jinak maří výkon tohoto trestu, nebo zaviněně nevykonává ve stanovené době uložený trest. (Ščerba, 2011, s. 288)

Pro přeměnu trestu obecně prospěšných prací na trest domácího vězení stanoví zákon závazný přepočít, podle kterého se každá *i jen započatá jedna hodina nevykonaného trestu* obecně prospěšných prací počítá *za jeden den* domácího vězení a pro přeměnu trestu obecně prospěšných prací na trest odnětí svobody stanoví zákon závazný přepočít, podle kterého se každá *i jen započatá jedna hodina nevykonaného trestu* obecně prospěšných prací počítá *za jeden den* odnětí svobody. Obecně prospěšné práce tedy lze přeměnit buď na trest domácího vězení v maximální výměře *300 dnů*, nebo na trest odnětí svobody v maximální délce *300 dnů*.⁶² (Ščerba, 2011, s. 289)

Ustanovení § 65 odstavec 3 trestního zákoníku představuje výraznou změnu v právní úpravě trestu obecně prospěšných prací, kterou přineslo přijetí nového trestního zákoníku, neboť na základě citovaného ustanovení může soud výjimečně ponechat trest obecně prospěšných prací v platnosti nebo prodloužit dobu výkonu trestu až o šest měsíců i přesto, že odsouzený zaviněně přičinil k přeměně tohoto trestu na trest odnětí svobody. (Ščerba, 2011, s. 293)

V rámci tohoto rozhodnutí je soud povinen využít některé ze tří opatření, kterými se do určité míry zpřísnuje výkon trestu obecně prospěšných prací a které mají posílit výchovné působení na odsouzeného. Soud tedy může – *stanovit nad odsouzeným na dobu výkonu trestu nebo jeho zbytku buď dohled,*⁶³ *nebo dosud neuložená přiměřená omezení nebo přiměřené povinnosti,*⁶⁴ *nebo některé z výchovných opatření.*⁶⁵ (Ščerba, 2011, s. 293)

Obecně prospěšné práce jsou jedním z trestních opatření, která lze ukládat mladistvým pachatelům. Největší odlišnost spočívá ve snížení maximální výměry obecně prospěšných prací, neboť soud pro mládež vyměřuje toto trestní opatření v rozpětí *od 50 do 150 hodin*. (Ščerba, 2011, s. 301)

⁶² Pokud byly obecně prospěšné práce uloženy ve výměře 300 hodin a v době přeměny pachatel nevykonával ani jednu hodinu prací.

⁶³ Tímto způsobem se tedy rozšířila možnost využívat dohled probačního úředníka i v rámci trestu obecně prospěšných prací uloženého dospělým pachatelům. Probační úředník nevykonává již jen pouhou kontrolu nad výkonem trestu obecně prospěšných prací, ale vykonává plnohodnotný dohled.

⁶⁴ To může být účelné např. při méně závažném porušení povinnosti vést řádný život – kupř. při spáchání přestupku apod.

⁶⁵ Tato možnost však přichází v úvahu pouze u úzké skupiny odsouzených ve věku blízkém věku mladistvých.

Peněžitý trest

Peněžitý trest představuje základní majetkovou sankci postihující specificky peněžní prostředky pachatele. Jeho účelem může být odčerpání finančních prostředků získaných přímo trestnou činností, anebo těch prostředků, které by potenciálně mohly sloužit k páčání další trestné činnosti. Mezi pozitiva peněžitého trestu patří, že je pro stát finančně výhodný, neboť zaplacené částky připadají státu. (Ščerba, 2011, s. 245)

Peněžitý trest je ze své podstaty spojen s jednou významnou nevýhodou, totiž že nepostihuje pouze samotného pachatele, ale též jeho rodinu a osoby, vůči nimž má pachatel závazky, což může být dokonce i samotný poškozený. Na druhou stranu je však vhodné podotknout, že i jiné druhy trestů mají podobný efekt,⁶⁶ takže peněžitý trest v tomto směru není ojedinělý. (Ščerba, 2011, s. 245)

Podle právní úpravy účinné od 1. 1. 2010 se dospělým pachatelům peněžitý trest vždy ukládá v denních sazbách, přičemž počet denních sazeb se může pohybovat v rozmezí *od 20 do 730* celých denních sazeb a výše jedné denní sazby činí *nejméně 100 Kč a nejvíce 50 000 Kč*. Z výše uvedeného tedy vyplývá, že celková výše peněžitého trestu se může pohybovat v rozmezí *od 2000 Kč⁶⁷ do 36,5 milionu Kč⁶⁸*. Dle předchozí úpravy účinné do 31. 12. 2009 přitom bylo možné peněžitý trest uložit ve výši od 2000,- Kč do 5 milionů Kč. Nová úprava tedy razantně zvýšila maximální možnou výměru peněžitého trestu. (Ščerba, 2011, s. 251)

Tento krok je možné v zásadě hodnotit jako správný. Maximálně pětimilionový peněžitý trest nepředstavoval dostatečně citelnou újmu u kategorie⁶⁹ velmi majetných pachatelů. Navíc, jak již bylo řečeno, peněžitý trest také představuje prostředek k odčerpání nelegálně získaných příjmů;⁷⁰ tyto neoprávněné příjmy mohou u závažných deliktů i výrazně převyšovat pětimilionovou hranici, a je proto správné, že trestní zákoník uvedeným způsobem rozšířil prostor pro úvahy soudu ohledně výše peněžitého trestu. (Ščerba, 2011, s. 252)

Nezbytnou součástí rozhodnutí je stanovení náhradního trestu odnětí svobody pro případ, že peněžitý trest nebude ve stanovené lhůtě vykonán, když jeho maximální výše může činit až *čtyři roky*. (Ščerba, 2011, s. 255)

⁶⁶ typicky nepodmíněné odnětí svobody

⁶⁷ při uložení 20 denních sazeb o výši 100 Kč

⁶⁸ 730 sazeb o výši 50 000 Kč

⁶⁹ byť relativně úzké

⁷⁰ Myšleno těch, které poškození nemohou nárokovat v rámci náhrady škody.

Nezaplacení peněžitého trestu má primárně za následek *vymáhání* zaplacení peněžitého trestu a *nařízení* náhradního trestu odnětí svobody je chápáno až jako nejzazší prostředek.

Nařízení výkonu náhradního trestu odnětí svobody až v situaci, kdy hrozí jeho zmaření, tj. nemožnost úspěšného vymáhání peněžitého trestu, v podstatě znamená návrat k právní úpravě účinné do 31. 8. 1995. Ta totiž vyžadovala uložení náhradního trestu odnětí svobody nikoli pro případ, že by peněžitý trest nebyl vykonán, ale pro případ, že by mohl být zmařen.

Tato úprava byla kritizována, neboť vymáhání peněžitého trestu bylo často zdlouhavé a v případě pouhé pasivity pachatele nebo jeho neochoty peněžitý trest zaplatit, nemohl být náhradní trest odnětí svobody nařízen. Návrat k modelu upřednostňujícímu vymáhání peněžitého trestu před okamžitým nařízením náhradního trestu odnětí svobody představuje krok problematický, protože znamená také návrat k problémům spojeným s nebezpečím zdlouhavého vymáhání zaplacení trestu. (Ščerba, 2011, s. 256)

Peněžité opatření jako jeden z druhů trestních opatření⁷¹ lze uložit mladistvým pachatelům za splnění podmínky spočívající v tom, že mladistvý musí být v době rozhodnutí soudu výdělečně činný, anebo uložení tohoto trestního opatření umožňují majetkové poměry mladistvého. (Ščerba, 2011, s. 262)

Oproti peněžitému trestu ukládanému dospělým pachatelům je snížena výměra peněžitého opatření, neboť soud pro mládež může mladistvému uložit peněžité opatření v rozsahu *od 10 do 365* denních sazeb, přičemž výše jedné denní sazby může být stanovena v rozpětí *od 100 Kč do 5000 Kč*. Celková suma peněžitého opatření se tak může pohybovat v rozmezí *od 1000 Kč do 1 825 000 Kč*. Snížena je i výměra náhradního trestního opatření odnětí svobody, která nesmí převyšovat *jeden rok*. (Ščerba, 2011, s. 262)

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže jako samostatný druh trestního opatření upravuje také institut *peněžitého opatření s podmíněným odkladem* výkonu.⁷² (Ščerba, 2011, s. 263)

Součástí výroku o podmíněném odložení peněžitého opatření musí být stanovení zkušební doby, a to až *na tři léta*. (Ščerba, 2011, s. 264)

⁷¹ § 27 zák. č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

⁷² § 28 a násl. zák. č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže (zákon o soudnictví ve věcech mládeže)

1.5 Hmotněprávní alternativy k potrestání

Alternativy k potrestání představují specifickou kategorii alternativních opatření, která je založena na tom, že soud pachatele uzná vinným ze spáchání trestného činu, avšak neuloží žádný trest. Jde tedy o určitý mezistupeň mezi alternativami procesními a alternativními tresty, kdy sice trestní řízení proběhne celé a je ukončeno rozhodnutím o vině ze spáchání stíhaného trestného činu, avšak nenastoupí nejpřísnější typ trestněprávní reakce v podobě uložení trestu.

Rozhodnutí o neuložení trestu může mít definitivní či mezitímní povahu. České trestní právo operuje s oběma těmito variantami, a to v podobě institutů *upuštění od potrestání* a *podmíněného upuštění od potrestání s dohledem*. (Ščerba, 2011, s. 32)

Upuštění od potrestání

Jediným institutem, který lze v současném českém trestním právu řadit mezi tzv. alternativy k potrestání, je *upuštění od potrestání*, resp. *upuštění od uložení trestního opatření*.⁷³ Jeho podstata spočívá v tom, že soud vynese odsuzující rozsudek, ve kterém uzná obžalovaného vinným, avšak neuloží žádný druh trestu. Upuštění od potrestání je – stejně jako ostatní alternativní opatření – prostředkem výchovného charakteru, kterým se za určitých podmínek může dosáhnout nápravy pachatele i bez uložení trestu. Výhodiskem je předpoklad, že za určitých okolností lze stejných účinků, jaké jsou spojeny s uložení trestu, dosáhnout samotným trestním stíháním pachatele a vyslovením viny, které v sobě obsahuje negativní zhodnocení spáchaného činu. Uložení trestu, v takových případech, by nebylo v souladu se zásadou podpůrné role trestní represe, když k zajištění ochrany společnosti a k nápravě pachatele není nutná trestněprávní sankce v podobě uložení trestu. (Ščerba, 2011, s. 180)

Podmíněné upuštění od potrestání s dohledem

Institut podmíněného upuštění od potrestání byl do českého trestního práva zakotven novelou č. 253/1997 Sb., s účinností od 1. 1. 1998, a to společně s institutem

⁷³ u mladistvých pachatelů

podmíněného odsouzení s dohledem. Součástí našeho trestního práva se tak poprvé staly typické prvky *probace*.⁷⁴

Podstatou podmíněného upuštění od potrestání s dohledem je vyslovení viny ze spáchání trestného činu s tím, že uložení trestu je podmíněně odloženo na zkušební dobu a soud uloží trest pouze v případě, že se pachatel ve zkušební době neosvědčí, tj. zásadním způsobem poruší své povinnosti. Základní odlišností podmíněného upuštění od potrestání s dohledem – v porovnání s druhým typickým probačním institutem, již zmiňovaným podmíněným odsouzením s dohledem – je to, že závěr o tom, že se pachatel ve zkušební době neosvědčil, nemusí vést k výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody. (Ščerba, 2011, s. 190)

Hlavním důvodem pro využití institutu podmíněného upuštění od potrestání s dohledem – v obecné rovině – tak může být jednak snaha ověřit v průběhu zkušební doby předpoklad, že k nápravě pachatele není nutné ukládat trest, a jednak snaha o aktivní výchovné působení v podobě dohledu probačního úředníka.

Probačním dohledem se z hlediska jeho obsahu rozumí dlouhodobá práce s odsouzeným, v rámci níž je povinen být v pravidelném kontaktu s probačním úředníkem, spolupráce při vytváření a realizaci probačního programu ve zkušební době a kontrola dodržování podmínek uložených soudem nebo vyplývajících ze zákona. (Sotolář a kol., 2000, s. 241)

Cílem působení na odsouzeného v rámci probačního dohledu je především to, aby se napříště zdržel trestné činnosti a získal vhodné *sociální zázemí* a perspektivní společenské uplatnění. (Sotolář a kol., 2000, s. 241). Součástí celého procesu reintegrace pachatele by zároveň měly být aktivity směřující k odstranění konfliktních stavů spojených se stíhaným trestným činem, omezení formálně institucionálních zásahů do života pachatele jen na nezbytně nutnou míru a vypořádání vzájemných vztahů mezi ním a poškozeným. (Sotolář a kol., 2000, s. 242)

Maximálně jednoroční zkušební doba odpovídá charakteru institutu podmíněného upuštění od potrestání s dohledem, a to v porovnání s podmíněným odsouzením,⁷⁵ u něhož může být zkušební doba stanovena až v délce pěti let. Zákon tím také respektuje požadavek, aby v případě podmíněného upuštění od potrestání s dohledem po vyslovení viny nebyl pachatele příliš dlouhou dobu vystaven nejistotě v otázce, zda mu bude uložen trest, případně jaký druh trestu a v jaké výměře. (Ščerba, 2011, s. 191)

⁷⁴ v užším, právním smyslu

⁷⁵ příp. podmíněným odsouzením s dohledem

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže též umožňuje *podmíněně upustit od uložení trestního opatření*. Soud pro mládež tak může podmíněně upustit od uložení trestního opatření tehdy, jestliže jsou splněny podmínky pro prosté upuštění a jestliže zároveň považuje za potřebné sledovat po stanovenou dobu chování mladistvého, přitom musí stanovit zkušební dobu v maximální délce jednoho roku. Důležitým rozdílem oproti podmíněnému upuštění od potrestání s dohledem je okolnost, že soud pro mládež nemusí obligatorně vyslovit nad mladistvým dohled. (Ščerba, 2011, s. 203)

1.6 Procesní alternativy

Procesní alternativní opatření patří v rámci českého trestního práva k nejmladšímu prvku v systému alternativních opatření. Jejich zavádění v průběhu 90. let 20. století bylo vyvoláno zejména potřebou racionalizace trestní justice, tedy snahou odbřemenit soudy od enormního nápadu trestních věcí. Zároveň však tyto procesní alternativy, označované jako odklony v trestním řízení, přispívají k lepší individualizaci trestněprávního postihu, jsou spojeny také s některými významnými výhodami pro osoby poškozené trestnou činností, a jelikož je jejich aplikace významně spojena s prováděním mediace, lze využívání odklonů považovat za postup, který ve velké míře respektuje principy restorativní justice. V důsledku aplikace odklonu dochází k zastavení trestního stíhání, avšak obviněný je zároveň⁷⁶ určitým způsobem sankcionován, tudíž i odklony lze řadit do kategorie sankčních opatření. (Ščerba, 2011, s. 32)

Do českého trestního práva procesního byly postupně zavedeny celkem čtyři druhy odklonů, a to *podmíněné zastavení trestního stíhání, narovnání, podmíněné odložení podání návrhu na potrestání a odstoupení od trestního stíhání*. Zvláštní a samostatnou kategorii v rámci systému alternativních opatření představují *výchovná opatření* upravená zákonem č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže. Jejich hlavním cílem je využít možnosti započít co nejdříve s výchovným působením na mladistvého. Vykonání výchovného opatření již v průběhu trestního řízení však může také zvýšit šance pro aplikaci dalších alternativních opatření, což potvrzuje, že výchovná opatření představují i procesní alternativu. (Ščerba, 2011, s. 33)

⁷⁶ se svým souhlasem

Podmíněné zastavení trestního stíhání

Institut podmíněného zastavení trestního stíhání byl do trestního řádu zakotven novelou provedenou zákonem č. 293/1993 Sb. Tímto zároveň došlo k zavedení prvního druhu odklonu v užším smyslu do českého trestního práva procesního. Zároveň jde o odklon, který je v praxi využíván poměrně často a kterým je vyřizována řada trestních věcí. (Ščerba, 2011, s. 60)

Podstatou podmíněného zastavení trestního stíhání je dočasné zastavení probíhajícího trestního stíhání s tím, že vyhoví-li obviněný stanoveným podmínkám po určitou zkušební dobu, bude jeho trestní stíhání zastaveno definitivně. V řízení o podmíněném zastavení se tedy nerozhoduje o tom, zda obviněný trestný čin spáchal, nebo nespáchal, a neukládá se žádný trest. To znamená, že v případném dalším řízení může být obviněný podle okolností odsouzen, nebo i zproštěn. Jde vlastně o jakýsi odklad konečného rozhodnutí. (Sotolář a kol., 2000, s. 39)

V rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání se stanoví zkušební doba **od 6 měsíců do 2 let**. Pokud obviněný nenahradil poškozenému škodu nebo neučinil jiná potřebná opatření k její náhradě a uzavřel pouze s poškozeným dohodu o způsobu náhrady škody, má obviněný povinnost tuto škodu v průběhu zkušební doby nahradit. Uložení této povinnosti je obligatorní součástí rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání. Zkušební dobu lze navíc obviněnému zůstřít uložením přiměřených omezení a povinností směřujících k tomu, aby vedl řádný život. (Ščerba, 2011, s. 71)

Jestliže obviněný v průběhu zkušební doby neplní své povinnosti, může orgán, který stíhání podmíněně zastavil, rozhodnout o tom, že se v trestním stíhání pokračuje, a to i kdykoli během zkušební doby, pokud však obviněný vyhoví podmínkám zkušební doby, rozhodne, že se obviněný osvědčil. (Ščerba, 2011, s. 73)

Narovnání

Do českého trestního práva byl institut narovnání zaveden novelou provedenou zákonem č. 152/1995 Sb., s účinností od 1. 9. 1995. Právní úprava institutu narovnání pak prošla určitým vývojem, nejprve v důsledku přijetí zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, poté novelou č. 265/2001 Sb. a konečně také novelou č. 41/2009 Sb. (Ščerba, 2011, s. 76)

Narovnání bývá stručně charakterizováno jako dohoda mezi obviněným a poškozeným, která vyžaduje schválení státního zástupce či soudu, s procesními důsledky zastavení trestního stíhání. Institut narovnání je primárně učen pro případy, kdy má spáchaný trestný čin povahu konfliktu mezi jeho pachatelem a poškozeným, přičemž narovnání má přispět k urovnání tohoto sporu. Z této charakteristiky vyplývá, že narovnání je klasický *mediační institut*, neboť mediace jako mimosoudní zprostředkování urovnání sporu mezi obviněným a poškozeným bude často základním, byť ne nezbytně nutným předpokladem pro rozhodnutí o narovnání.

V institutu narovnání vystupuje do popředí zájem na tom, aby sám pachatel důsledně odčinil všechny škodlivé následky způsobené poškozenému trestným činem, a tento zájem je preferován před zájmem na odsouzení a na potrestání pachatele do takové míry, že dojde-li k náhradě újmy poškozeného, trestní stíhání obviněného se definitivně zastaví. Kromě toho jsou zde účinky trestní represe nahrazeny i povinností pachatele k dalšímu majetkovému plnění nad rámec způsobené škody, které má sloužit obecně prospěšným účelům a odškodnění obětí trestné činnosti. Místo trestu nebo hrozby dalším trestním stíháním se zde tedy využívá k působení na pachatele možnost odčerpání určité významné majetkové hodnoty a využít je ve prospěch toho, kdo byl nejvíce a bezprostředně trestným činem poškozen, a k obecnému blahu. Narovnání plní velmi významnou *funkci restituční* narušených vztahů pachatele a oběti trestného činu. Oba se aktivně podílejí na procesu řešení vzniklého konfliktu a mohou tak přímo ovlivnit jeho výslednou podobu, nalézt oboustranně přijatelné východisko a urovnat tak do budoucna vzájemné vztahy. Narovnání je i významným prostředkem trestní prevence, protože pachatel je zde vtažen do problémů poškozeného, aby si uvědomil rozsah, závažnost a dopad všech nepříznivých důsledků spáchaného trestného činu na poškozeného, aby byl motivován aktivně se podílet na jejich odstranění a sám na sobě pocítil nesprávnost svého počínání, aby si napříště vážil zájmů a hodnot narušených trestným činem a vyvaroval se jeho opakování. (Sotolář a kol., 2000, s. 82)

Přestože charakter institutu narovnání ve velké míře respektuje principy restorativní justice, zejména vzhledem ke zmíněné snaze urovnat konfliktní stav založený spáchaním trestného činu, což by mělo být deklarováno dosažením souhlasu poškozeného s narovnáním, je tento druh odklonu v praxi využíván bohužel jen ve velmi malém rozsahu. (Ščerba, 2011, s. 77)

Podmíněné odložení podání návrhu na potrestání

Institut podmíněného odložení podání návrhu na potrestání je obdobou podmíněného zastavení trestního stíhání, která je přizpůsobena zvláštním rysům zkráceného přípravného řízení. Vzhledem k tomu, že v průběhu zkráceného přípravného řízení ještě neprobíhá trestní stíhání, není proto ani možné je podmíněně zastavit. Podmíněnost je proto třeba vztáhnout k jinému momentu, a tím je logicky úkon, jímž se trestní stíhání v těchto případech zahajuje, tedy právě k podání návrhu na potrestání.“ (Ščerba, 2011, s. 94)

Pokud se státní zástupce rozhodne podmíněně odložit podání návrhu na potrestání a tím i odložit věc, zároveň v tomto rozhodnutí stanoví zkušební dobu, a to ***na šest měsíců až jeden rok***.

Jestliže v průběhu zkušební doby podezřelý vedl řádný život a vyhověl uloženým omezením a povinnostem, rozhodne státní zástupce, který rozhodl o podmíněném odložení podání návrhu na potrestání v prvním stupni, že se podezřelý osvědčil. V opačném případě, a to i kdykoli v průběhu zkušební doby, nařídí policejnímu orgánu, aby zahájil trestní stíhání a dále postupoval podle ustanovení upravujících standardní přípravné řízení. (Ščerba, 2011, s. 97)

Odstoupení od trestního stíhání

Zákon o soudnictví ve věcech mládeže⁷⁷ obsahuje speciální úpravu vztahující se k řízení proti mladistvým, a to včetně podmínek pro uplatňování odklonů v tomto zvláštním řízení. Hlavní specifikum této úpravy spočívá v tom, že v rámci snahy o posílení výchovného vlivu řízení na osobu mladistvého a rozšíření alternativních postupů uplatňovaných vůči mladistvým zákon o soudnictví ve věcech mládeže upravuje zvláštní druh odklonu označený jako odstoupení od trestního stíhání, který je určen speciálně pro mladistvé obviněné. (Ščerba, 2011, s. 99)

⁷⁷ zák. č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže, ve znění pozdějších předpisů

2. Alternativní trest domácího vězení

Domácí vězení představuje dlouhodobě očekávaný druh alternativního trestu a zároveň také jednu z výrazných novinek, kterou byl nový trestní zákoník prezentován ve vztahu k široké veřejnosti. Trest domácího vězení, který s účinností od 1. 1. 2010 zavedl nový trestní zákoník, rozšiřuje škálu alternativních trestů. Je však třeba podotknout, že tento druh trestu znal již trestní zákon č. 117/1852 ř. z., o zločinech, přečinech a přestupcích. Ten v ustanovení § 262 umožňoval uložit domácí vězení namísto vězení prvního stupně pachatelům bezúhonné pověsti, kteří by nemohli jinak obstarávat svůj úřad, obchod nebo si zajišťovat výdělek. Podmínkou byl slib odsouzeného, že se pod žádnou záminkou nevzdálí ze svého domu, popř. postavení stráže k jeho příbytku. (Ščerba, 2011, s. 308)

Trest domácího vězení má svůj původ v zámoří, v USA začal být užíván již v osmdesátých letech 20. století, v Evropě se v různých podobách můžeme s tímto trestem setkat ve Velké Británii, Francii, Belgii, Nizozemí a Švédsku; v Německu a ve Švýcarsku se s touto sankcí prozatím prováděly experimenty. Ve většině zemí, které využívají domácí vězení resp. elektronický monitoring,⁷⁸ se však tento institut uplatňuje nikoli jako alternativní trest, nýbrž v rámci podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody.⁷⁹ (Ščerba, 2011, s. 308)

Zavedení trestu domácího vězení bylo vedeno požadavkem zachování rodinných a pracovních vazeb pachatele a rovněž také ekonomickými hledisky. Nelze totiž přehlédnout skutečnost, že trest domácího vězení je ve srovnání s nepodmíněným trestem odnětí svobody podstatně levnější sankcí a nahrazování krátkodobých nepodmíněných trestů odnětí svobody trestem domácího vězení v určité výraznější míře by mohlo znamenat nikoli nepodstatnou úsporu pro státní rozpočet. Od trestu domácího vězení se očekává další snížení podílu ukládaných nepodmíněných trestů odnětí svobody, neboť tato moderní sankce, jež představuje určitý kompromis mezi omezením svobody pachatele trestného činu a jeho ponecháním na svobodě, je nejpřísnější alternativou k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a mohla by být využívána např. i v těch případech, kdy se ostatní alternativní tresty jeví jako příliš mírné řešení daného případu. (Ščerba, 2011, s. 308)

⁷⁸ elektronické sledování

⁷⁹ „Back-door“ resp. „Back-end“ programy.

Podle Kalvodové to, že soud může podmínky odsouzenému „ušít na míru“, je projevem principu soudní individualizace trestu a ze zásady zákonnosti vedle toho vyplývá, že nastavené podmínky trestu by neměly být v průběhu jeho výkonu soudem nadále zpřísněny.⁸⁰ (Kalvodová, 2007, s. 680) K charakteru trestu domácího vězení se vyjadřuje Vejberová následovně: „Soud dává pachateli najevo, že jeho náprava je možná i touto cestou a je mu tak projevována určitá důvěra, že i bez výkonu trestu odnětí svobody se bude chovat řádně. V této snaze po nápravě je pak podporován právě prostředím, které mu díky trestu domácího vězení zůstává zachováno.“ (Vejberová, 2006, s. 76)

Krejčířiková shrnuje hlavní výhody trestu domácího vězení následovně: „Odsouzený zůstává ve svém rodinném a sociálním prostředí, může docházet do zaměstnání,⁸¹ může nadále finančně zabezpečovat rodinu, podílí se na výchově dětí, je zde prostor pro volnočasové aktivity, resocializační programy a především není vystaven patologickému prostředí ve vězení.“ (Krejčířiková, 2009, s. 14)

Trest domácího vězení může soud uložit až na dobu *dvou let*. Dle Ščerby tuto maximální zákonnou výměru trestu domácího vězení lze považovat za ještě přiměřenou, avšak vzhledem k tomu, že domácí vězení představuje pro pachatele relativně značné omezení, nebylo by od věci uvažovat o jejím snížení. (Ščerba, 2011, s. 315)

Lichnovský poukazuje, že ohledně maximální výměry trestu domácího vězení patříme v Evropě ke špičce, neboť jinde se zpravidla tento typ trestu uplatňuje v řádu měsíců. Lichnovský upozorňuje, že při takto⁸² koncipované sazbě hrozí riziko, které se ukázalo v případě obecně prospěšných prací, a sice že s tím, jak se uložená výměra trestu přibližovala horní hranici, trest často nebyl vykonán. (Lichnovský, 2010, s. 15)

Základní povinností pachatele, kterému byl uložen trest domácího vězení, je zdržovat se v určeném obydlí nebo jeho části v soudem stanoveném časovém období, a to v pracovních dnech, ve dnech pracovního klidu a pracovního volna s přihlédnutím zejména k jeho pracovní době a k času potřebnému k cestě do zaměstnání, k péči o nezletilé děti a k vyřizování nutných osobních a rodinných záležitostí, aby při zajištění všech nezbytných potřeb odsouzeného a jeho rodiny ho přiměřeně postihl na svobodě. Soud navíc může odsouzenému povolit navštěvování pravidelných bohoslužeb nebo náboženských shromáždění i ve dnech pracovního klidu a pracovního volna. (Ščerba, 2011, s. 315)

⁸⁰ jejich úprava v neprospěch pachatele

⁸¹ případně podnikat

⁸² extenzivně

Při srovnání s jinými alternativními opatřeními, v první řadě s trestem obecně prospěšných prací, je pozoruhodné to, že pachateli odsouzenému k trestu domácího vězení zákon neukládá povinnost vést řádný život. Přitom domácí vězení je trestu obecně prospěšných prací velmi podobné v tom, že výkon tohoto trestu trvá určitou dobu, u trestu domácího vězení jde navíc o dobu předem přesně stanovenou rozsudkem.

Uložení alternativního trestu představuje mj. i projev důvěry ze strany státu,⁸³ že pachatel nebude trestnou činnost opakovat. Spáchání dalšího deliktu již v době výkonu alternativního trestu znamená závažné porušení této důvěry, jehož adekvátním následkem může být přeměna alternativního trestu v trest odnětí svobody; to má zároveň i posilovat autoritu alternativního trestu a důvěru veřejnosti v tento trest. Jestliže navíc u trestu domácího vězení soud může uložit přiměřené povinnosti a přiměřená omezení směřující k tomu, aby odsouzený vedl řádný život, bylo by nanejvýš logické, kdyby úspěšný výkon trestu domácího vězení byl obecně podmíněn i samotným vedením řádného života. (Ščerba, 2011, s. 321)

Takovou povinnost pachatele odsouzeného k trestu domácího vězení však nelze dovodit ze žádného ustanovení trestního zákoníku či trestního řádu. Podle ustanovení § 61 trestního zákoníku lze přeměnit trest domácího vězení⁸⁴ na trest odnětí svobody, jestliže se pachatel vyhýbá nástupu výkonu trestu, bez závažného důvodu poruší sjednané podmínky výkonu trestu domácího vězení či jinak maří výkon tohoto trestu, anebo zaviněně nevykonává ve stanovené době uložený trest. Při rozhodování o přeměně je přitom soud vázán přepočítací formulí, podle které každý i jen započatý den nevykonaného trestu domácího vězení se počítá za jeden den odnětí svobody. Byl tedy zaveden obdobný model sekundárního sankcionování,⁸⁵ který české trestní právo zná v souvislosti s trestem obecně prospěšných prací. (Ščerba, 2011, s. 322)

Dva roky poté, co nový trestní zákoník č. 40/2009 Sb. nabyl účinnosti, připravilo Ministerstvo spravedlnosti jeho další novelu č. 330/2011 Sb., která je účinná od 1. 12. 2011, a která zasáhla mj. též do právní úpravy alternativních trestů, zejména trestu domácího vězení, tedy institutu, který byl do novodobého českého trestního práva zaveden právě novým trestním zákoníkem. (Ščerba, 2012, s. 1)

Dle Ščerby tak brzká novelizace nového alternativního trestu je poměrně diskutabilní, neboť na jedné straně sice může být pozitivně vnímána snaha Ministerstva spravedlnosti co nejdříve vyhodnocovat zkušenosti s ukládáním domácího vězení,

⁸³ reprezentovaného soudem

⁸⁴ a to i během jeho výkonu

⁸⁵ tj. postihu reagujícího na porušení podmínek alternativního trestu

identifikovat hlavní problémy s tím spojené a řešit je doladěním právní úpravy. Na straně druhé lze však pochybovat, zda dosud velmi nízká míra využívání trestu domácího vězení⁸⁶ opravňuje činit obecnější závěry. (Ščerba, 2012, s. 1)

S trestem domácího vězení úzce souvisí i jedna ze změn, které tato novela provedla v právní úpravě dalšího alternativního trestu, a to trestu obecně prospěšných prací. Soud totiž může při porušení podmínek trestu obecně prospěšných prací tento trest přeměnit nikoli nutně na trest odnětí svobody, jak tomu bylo dosud, ale také na trest domácího vězení. (Ščerba, 2012, s. 1)

Provedení této změny stojí v pozadí poněkud prvoplánová snaha omezovat počet vězňů osob vykonávajících krátkodobé tresty odnětí svobody v důsledku přeměny trestu obecně prospěšných prací. Ščerba k tomu uvádí: „Přestože zmíněný záměr omezovat krátkodobé uvěznění je v zásadě správný a racionální, doplnění § 65 odstavec 2 trestního zákoníku o možnost přeměnit trest obecně prospěšných prací na domácí vězení může naopak oslabovat autoritu tohoto alternativního trestu, a mít tedy spíše negativní efekt.“ (Ščerba, 2012, s. 1)

2.1 Realizace trestu domácího vězení u našich sousedních států

Srovnání trestního práva a trestní politiky jednotlivých evropských zemí není jednoduché, není-li téměř nemožné. Každá země má svůj vlastní trestně-právní kontext, který souvisí se sociálně-ekonomickou a politickou situací a zároveň historií dané země. V této souvislosti je důležité mít na paměti, že některá řešení a přístupy, které jsou úspěšně přijímány v jedné zemi, mohou být v jiné zemi s odlišnou sociálně-politickou a ekonomickou strukturou naprosto nepřijatelné a nepoužitelné. Poněkud odlišná je situace v oblasti zahraničních systémů trestních sankcí. Na rozdíl od ostatních oblastí trestního práva a trestního procesu zde shledáváme jejich menší odlišnost a můžeme také nalézt mnoho podobných znaků. (Ščerba, 2011, s. 332)

Slovenská právní úprava trestu domácího vězení

Jestliže při zavádění trestu obecně prospěšných prací česká úprava předstihla

⁸⁶ jež je zcela pochopitelná a nevyplývá primárně ze stávající podoby právní úpravy tohoto trestu

tu slovenskou, o trestu domácího vězení je třeba konstatovat pravý opak. Tento druh trestu byl do slovenského trestního práva zaveden přijetím trestního zákona č. 300/1995 Z.z., který nabyl účinnosti 1. 1. 2006. (www.jaspi.justice.gov.sk)

Trest domácího vězení v maximálně **jednoroční výměře**⁸⁷ lze uložit pouze při spáchání přečinu. Okruh trestných činů, za které lze domácí vězení uložit, je tedy zdánlivě stejný jako v české úpravě, protože kategorie přečinu je v obou úpravách vymezena shodně. (Ščerba, 2011, s. 332)

Kromě omezení okruhu deliktů, za něž lze domácí vězení uložit, nestanovuje slovenský trestní zákon vůbec žádné podmínky pro aplikaci tohoto trestu. V porovnání s českou úpravou tedy chybí jednak podmínka spočívající v přiměřenosti tohoto trestu vzhledem k povaze a závažnosti činu a osobě a poměrům pachatele, avšak důležitější je absence nutnosti souhlasu pachatele s uložením trestu domácího vězení, jenž je v rámci českého trestního zákoníku vyžadován v podobě písemného slibu pachatele. (Ščerba, 2011, s. 333)

Česká úprava tím, že pro uložení trestu domácího vězení vyžaduje písemný slib, v němž se pachatel zavazuje dodržovat podmínky trestu a poskytovat při výkonu kontroly potřebnou součinnost, řeší střet domácího vězení s ochranou domovní svobody alespoň částečně, ve vztahu k samotnému pachateli. Přestože česká úprava v tomto bodě není bezproblémová,⁸⁸ úprava slovenská se konflikt mezi trestem domácího vězení a nedotknutelnosti domovní svobody nesnaží řešit vůbec, což je třeba považovat za její výrazný nedostatek.

Na rozdíl od českého trestního práva slovenský trestní zákon nedovoluje uložit trest domácího vězení mladistvému pachateli. (Ščerba, 2011, s. 333)

Pokud jde o samotný obsah trestu domácího vězení, slovenská úprava se nezabývá vymezením doby, v níž musí odsouzený setrávat v určeném obydlí, resp. určení této doby ponechává bezvýhradně na úvaze soudu, který ji vždy musí v rozsudku vymežit. (Ščerba, 2011, s. 334)

Slovenský trestní zákon ještě vyžaduje, aby odsouzený po dobu výkonu trestu vedl řádný život a aby se podrobil kontrole technickými prostředky, je-li taková kontrola nařízena. (Fábry. 2009: 126) Zejména první z těchto povinností, tj. povinnost vést řádný život, je důležitým rozdílem oproti české úpravě, která povinnost vést řádný život

⁸⁷ tedy v polovičním rozsahu, než dovoluje česká úprava

⁸⁸ Není řešen konflikt s ochranou domovní svobody ve vztahu k osobám obývajícím s pachatelem stejné obydlí, není dostatečně zajištěna možnost vynucení dodržování slibu pachatele.

s trestem domácího vězení nespojuje, což lze právem považovat za její nedostatek. (Ščerba, 2011, s. 334)

U postihu za nedodržení podmínek výkonu trestu domácího vězení slovenský trestní zákon využívá obdobného modelu jako u trestu povinné práce, tedy přeměnu domácího vězení na trest odnětí svobody, a to tak, že *dva dny nevykonaného trestu se rovnají jednomu dni nepodmíněného trestu odnětí svobody*. (Ščerba, 2011, s. 335)

Z hlediska procesní úpravy výkonu trestu domácího vězení obsažené v ustanovení § 435 trestného poriadku⁸⁹ je nejzajímavějším odstavcem 3 tohoto ustanovení. Podle něj může odsouzený u trestu domácího vězení požádat po výkonu poloviny tohoto trestu o upuštění od výkonu jeho zbytku a soud je o takové žádosti povinen do 30 dnů rozhodnout. (Minárik a kol., 2006, s. 956)

Rakouská právní úprava trestu domácího vězení

Rakousko zavedlo plnohodnotně trest domácího vězení do svého trestního práva teprve nedávno, a tak spolu s Českou republikou patří k „nejmladším uživatelům“ tohoto trestu. Ačkoliv jsou obě právní úpravy téměř stejně staré, rozdíly mezi nimi jsou více než znatelné. Rakousko se stejně jako ostatní evropské země potýkalo na přelomu tisíciletí s přeplněností věznic a nadměrným ukládáním trestů odnětí svobody.

V roce 2006 se Rakousko na neutěšený stav své trestní politiky rozhodlo reagovat a vyhláškou umožnilo v některých soudních obvodech zavedení elektronického sledování při podmíněném propuštění za současného nařízení *probační pomoci a povinností*. Podmíněně propuštěný pachatel obdržel vysílač,⁹⁰ tento vysílač byl propojen se satelitem, a tak bylo možno sledovat pohyb pachatele. Do tohoto pilotního projektu bylo vybráno 20 pachatelů, kteří se dopustili zejména majetkové a násilné trestné činnosti. Aby se osoba mohla výše zmíněného projektu zúčastnit, muselo se jednat o podmíněně propuštěného pachatele, který má vlastní ubytování, pracuje či studuje a udělil souhlas s elektronickým sledováním, popř. udělily tento souhlas i osoby, pokud s ním žijí v jedné domácnosti. Vyhláška dále stanovila maximální délku pro elektronické sledování při podmíněném propuštění, a sice šest měsíců. Probační úředníci měli i v rakouském pilotním projektu svou nezastupitelnou úlohu, jednak prováděli předběžné šetření a získávali souhlas odsouzeného a dále také zhotovovali

⁸⁹ zák. č. 301/2005 Z. z.

⁹⁰ náramek umístěný na noze

a kontrolovali týdenní plán propuštěného, který určoval konkrétní hodiny, ve kterých musel být pachatel doma, v zaměstnání nebo se musel účastnit probačních programů. Monitorovací satelitní zařízení mělo v rámci projektu technické problémy, a tak když v roce 2008 začala druhá fáze zkušebního provozu, zvolilo Rakousko raději sledování prostřednictvím telefonní linky. Odsouzený měl opět náramek na noze, tento byl však napojený na telefonní přístroj v obydlí a na pracovišti. Ve druhé fázi projektu se užití elektronického monitoringu rozšířilo. Nově ho bylo možno použít i mimo uložení krátkodobého trestu odnětí svobody do šesti měsíců, resp. devíti měsíců u prvo pachatelů. Této fáze zkušebního provozu se zúčastnilo 36 osob, přičemž podmínky pro jejich výběr zůstaly stejné. U čtyř osob ze zmíněných 36 byl elektronický dohled ukončen a došlo k přijetí odsouzeného do výkonu trestu odnětí svobody, přičemž jeden odsouzený nedodržel týdenní plán, ve dvou případech odsouzený porušil zákaz konzumace alkoholu a drog a jeden odsouzený elektronický monitoring dobrovolně ukončil. Obecně vnímali odsouzení elektronické sledování pozitivně, vnímali je jako příležitost. (Krejčíková, 2009, s. 17 – 20)

Domácí vězení se v rámci pilotního projektu osvědčilo, a tak jej Rakousko novelou č. 64/2010 zavedlo do svého právního řádu natrvalo, přičemž tato novela nabyla účinnosti 1. září 2010. Domácí vězení je v Rakousku jednou z forem výkonu trestu odnětí svobody a jeho úpravu tak nalezneme především v zákoně č. 144/196 Strafvollzugsgesetz.

Výkon trestu v podobě elektronicky monitorovaného domácího vězení spočívá v povinnosti odsouzeného zdržovat se v určeném obydlí, povinnosti vykonávat vhodné zaměstnání⁹¹ a povinnosti vést řádný život. Odsouzený musí být neustále monitorován elektronickým sledovacím zařízením, které je tvořeno vysílačem v podobě plastového náramku připevněného k tělu odsouzeného a přijímačem v podobě stacionární stanice nainstalované v obydlí odsouzeného. Náklady na elektronické sledování nenese pouze stát, ale také odsouzený je povinen platit příspěvek. Výše příspěvku je 22 Euro za den. (www.ris.bka.gv.at)

Předpoklady pro uložení domácího vězení jsou v rakouské úpravě podrobněji specifikovány nežli v té české. Zatímco u nás má soudce poměrně „volnou ruku“, komu trest uloží, v Rakousku lze tento trest uložit pouze pachateli odsouzenému k trestu

⁹¹ Pod pojmem zaměstnání chápeme zejména výdělečnou činnost, vzdělávání se, péči o děti, obecně prospěšné práce, nebo srovnatelnou činnost sloužící znovu začlenění se pachatele do společnosti.

odnětí svobody ve výměře maximálně 12 měsíců,⁹² nebo pachateli, který již ve výkonu trestu odnětí svobody je a zbývá mu odpykat maximálně 12 měsíců.⁹³ Pachatel musí disponovat vhodným obydlím, které se nachází na území Rakouska, dále musí vykonávat vhodné zaměstnání, pobírat příjem, kterým je schopný pokrýt své životní náklady, a mít zdravotní a úrazové pojištění. Nezbytným předpokladem pro uložení výkonu trestu formou domácího vězení je písemný souhlas osob, které sdílí s pachatelem společnou domácnost. (www.ris.bka.gv.at)

Zároveň s povolením výkonu trestu ve formě domácího vězení jsou odsouzenému uloženy podmínky výkonu trestu, výše příspěvku na náklady elektronického sledování a místo, kam se může obracet v případě potřeby poradenství. Podmínky výkonu trestu jsou pachateli stanoveny individuálně a mají ho vést k řádnému způsobu života a tím sloužit k naplnění účelu trestu. Jedná se především o určení místa výkonu trestu, doby, po kterou je pachatel povinen se zdržovat v obydlí, a stanovení druhu, místa a času výkonu zaměstnání, přičemž je pachatel povinen vykonávat zaměstnání v rozsahu minimálně 38 a půl hodiny týdně, dále pak stanovení času k obstarání nutných věcí a k využití lékařské či terapeutické péče. Pachatel musí poskytovat všestrannou součinnost při výkonu trestu odnětí svobody v domácím vězení, být neustále dostupný na mobilním telefonu. Velkou odlišností je tzv. „dohledový profil“, v rámci něhož je pachateli připraven rozvrh dne. Rozvrh dne vytváří odborní pracovníci věznic a obsahuje konkrétní časové a místní určení každé hodiny ze dne, které musí pachatel bezpodmínečně dodržovat. (Macková, 2010, s. 44)

Porušení podmínek domácího vězení má za následek nastoupení pachatele k výkonu trestu odnětí svobody. (Macková, 2010, s. 44)

Rakousko se úkolu zavést do právního řádu domácí vězení ujalo poněkud lépe nežli Česká republika. Důležité je vyzdvihnout především pilotní projekt, který Rakousku přinesl nejen postřehy vězňů, úředníků probační služby a další zkušenosti, ale například také ukázal na nevhodnost satelitního monitoringu. Za vhodné je rovněž možné považovat vyžadování písemného souhlasu osob sdílejících s pachatelem společnou domácnost jako jeden z předpokladů pro uložení domácího vězení. (Macková, 2010, s. 45)

⁹² jedná se tedy o tzv. front-end systém

⁹³ tedy tzv. back-end systém

Polská právní úprava trestu domácího vězení

V Polsku se stejně jako u většiny států nejedná o samostatný trest, ale o způsob výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, kdy výkon tohoto trestu je situován do obydlí odsouzeného za nepřetržitého elektronického monitoringu. Polsko se vydalo cestou pouze dočasného zavedení domácího vězení, přičemž lze předpokládat, že po skončení zkušební doby bude celý projekt vyhodnocen, upraven a až poté zaveden trvale do právního řádu. Úpravu domácího vězení obsahuje Ustawa z dnia 7 września 2007 r. o wykonywaniu kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego. Tento zákon nabył účinnosti dne 1. září 2009 a jeho účinnost skončí ke dni 31. srpna 2014. (www.isip.sejm.gov.pl)

Domácí vězení v Polsku má obdobný obsah jako v jiných státech EU. Odsouzený je povinen dodržovat povinnosti uložené mu soudem, zdržovat se v místě bydliště nebo na jiném určeném místě ve stanovenou dobu, dále je povinen vyhýbat se zakázaným místům a dodržovat zákaz přiblížení se k určité osobě, je-li mu taková povinnost soudem uložena. (Macková, 2010, s. 45)

Domácí vězení je možno uložit pachateli odsouzenému k trestu odnětí svobody nepřesahující jeden rok, má-li trvalé bydliště a postačuje-li tato forma výkonu trestu k dosažení cílů trestu. Na rozdíl od české právní úpravy je nutným předpokladem pro uložení domácího vězení souhlas zletilých osob, které s pachatelem bydlí, s takovým výkonem trestu. Domácí vězení nebude uloženo, pokud obydlí pachatele není technicky způsobilé k instalaci sledovacích zařízení. Domácí vězení lze uložit i pachateli, který je ve výkonu trestu odnětí svobody, v takovém případě se zkoumá i jeho chování během pobytu ve věznici.

Je-li odsouzenému domácí vězení uloženo, je povinen zdržovat se v místě trvalého pobytu nebo na jiném určeném místě po celý den, mimo nejvýše 12 hodin, které má využít zejména k práci, návštěvě náboženských bohoslužeb, vzdělávání se, ke sportování, kulturnímu vyžití, setkání s advokátem, návštěvě přátel nebo příbuzných, lékařskému ošetření či nákupům. Odsouzený je dále povinen komunikovat s *probačními úředníky* a poskytovat jim všestrannou součinnost, spočívající zejména v umožnění vstupu do obydlí. O vysílač, který má pachatel na svém těle, i o elektronické zařízení nainstalované v jeho obydlí, je povinen se starat a chránit jej před ztrátou či zničením. (Macková, 2010, s. 46)

Německá právní úprava trestu domácího vězení

V Německu proběhl pilotní projekt s elektronickým monitoringem domácího vězení v letech 2000 až 2004. Vyzkoušen byl přibližně na 50 odsouzených průměrně po dobu 138 dní. Trest domácího vězení se uplatnil tam, kde byl stanoven nějaký dohled nebo vyšetřovací vazba a jako alternativa k trestu odnětí svobody do 6 měsíců. Zvoleni byli hlavně pachatelé s vlastním bytem, telefonem a zaměstnáním. O uložení trestu domácího vězení rozhodoval soud, na návrh státního zástupce, kterému byli vhodní kandidáti navrženi sociálním pracovníkem. K uložení tohoto trestu musel mít soud souhlas také obžalovaného. Sociální pracovník pak odsouzenému sestavil individuální režim, který také schvaloval soud. Kontrola výkonu trestu probíhala pomocí elektronického náramku. Odsouzení měli den rozdělený do tří fází, kdy jedna fáze spočívala v pobytu odsouzených doma, ve druhé fázi museli být v zaměstnání, na rehabilitačních programech atd., a ve třetí fázi si mohli dělat, co chtěli. Porušení výkonu trestu bylo sankcionováno různě. Malému procentu odsouzených k trestu odnětí svobody byl trest přeměněn na nepodmíněný z důvodu porušení podmínek výkonu trestu. Odsouzení v Německu trest domácího vězení nijak nefinancovali. (Hořák, 2005, s. 9-10)

Experiment v Německu byl doprovázen vzrušenou diskusí o etické stránce monitoringu a jeho zásahu do soukromí osob. Lidé se báli tzv. net-widening efektu, kdy by soudy mohly domácí vězení používat jako alternativu k podmíněnému odsouzení, místo k podmíněnému propuštění, čímž by docházelo ke zpřísnění trestu. (www. Justice.cz)

Uvedený exkurz do zemí EU dokazuje, že trest domácího vězení je životaschopnou *alternativou* k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. Nezbytností pro efektivitu tohoto trestu či způsobu jeho výkonu je propracovaný systém kontroly. Vzhledem k výše uvedenému se jako nejlepší varianta jeví kombinace elektronického monitoringu a činnosti probační a mediační služby. Použití samotného elektronického monitoringu sice umožňuje sledování odsouzeného 24 hodin denně a zaručuje tak řádný výkon trestu, ale zároveň však vede k odcizení pachatele. Probační a mediační služba naproti tomu není schopna zajistit nepřetržitou kontrolu výkonu trestu, avšak umožňuje v rámci svých programů práci s pachatelem, jeho *resocializaci* a pomoc při vedení řádného života. (Hořák, 2005, s. 10)

2.2 Realizace trestu domácího vězení u nás

Základní povinností pachatele, kterému byl uložen trest domácího vězení, je zdržovat se v určeném obydlí ve stanoveném časovém období,⁹⁴ pokud mu v tom nebrání důležité důvody, zejména výkon jeho zaměstnání nebo povolání nebo poskytnutí zdravotní péče ve zdravotnickém zařízení v důsledku jeho onemocnění. (Ščerba, 2011, s. 315)

Dle Ščerby: „Prvním problémem souvisejícím s uvedenou povinností je vymezení pojmu „obydlí“. Podle ustanovení § 133 trestního zákoníku se obydlím rozumí dům, byt nebo jiná prostora sloužící k bydlení a příslušenství k nim náležející. Povinnost odsouzeného vyplývající z uloženého trestu domácího vězení se tak může vztahovat nejen k domu a bytu, ale teoreticky též např. na ubytovnu, pokud se v ní pachatel zdržuje.“ (Ščerba, 2011, s. 315)

Obydlí, na které se má vztahovat povinnost odsouzeného se zde zdržovat, tj. místo výkonu trestu, soud specifikuje nikoli již v odsuzujícím rozsudku, ale až při nařízení výkonu trestu. Již před uložením trestu domácího vězení by však soud měl mít spolehlivě zjištěny poměry pachatele týkající se jeho bydlení, protože povaha místa trvalého pobytu, resp. místa, kde se pachatel zdržuje, má vliv na posuzování vhodnosti uložení trestu domácího vězení. Tento trest by totiž jednoznačně neměl být ukládán v případech, kdy pachatel nemá žádné skutečné bydliště na území České republiky, a dále v případech, kdy jde o bydliště zcela nevhodné pro výkon tohoto trestu.⁹⁵ (Ščerba, 2011, s. 316)

Lze říci, že prvotním kritériem⁹⁶ by měl být charakter obydlí, tedy skutečnost, jestli v tom kterém obydlí lze reálně trest domácího vězení vykonávat. Chybějící základní sociální vybavení obydlí, jeho špatný technický stav, velký počet osob obývajících dané obydlí – to vše mohou být důvody pro nemožnost využít takové obydlí jako místo výkonu domácího vězení. Pokud by takové nepřijatelné obydlí bylo jediným možným místem pobytu pachatele, neměl by být trest domácího vězení vůbec uložen. (Ščerba, 2011, s. 326)

Písemný slib pachatele, že trest domácího vězení řádně vykoná, je součástí právní úpravy zejména z důvodu kolize s principem nedotknutelnosti obydlí.⁹⁷ (Ščerba, 2009,

⁹⁴ § 60 odstavec 3 trestního zákoníku

⁹⁵ např. z důvodu velkého počtu spolubydlících osob

⁹⁶ jež lze podřadit pod osobní poměry odsouzeného

⁹⁷ čl. 12 Listiny základních práv a svobod

s. 86) Podle Krejčířkové v souvislosti s obligatorním slibem pachatele, že se ve stanovené době bude zdržovat v obydlí na určené adrese a při výkonu kontroly poskytne veškerou potřebnou součinnost, vyvstává otázka ohledně okamžiku udělení tohoto slibu s ohledem na možnost uložení trestu domácího vězení prostřednictvím trestního příkazu. (Krejčířková, 2009, s. 15) Tímto způsobem totiž soudci nezřídka postupují, což ovšem implikuje riziko nedostatečného zkoumání poměrů pachatele a tím bezúčelnost trestu. Kučera s Kinclm k tomu podotýkají: „Pokud by tzv. přípravné šetření výrazně oddálilo rozhodnutí ve věci, a u trestního příkazu tomu tak bude vždy, soudci pojedou ve vyjetých kolejích, nebudou se tímto šetřením zdržovat a jako v minulosti budou spíše ukládat nepodmíněné tresty, peněžité tresty, tresty obecně prospěšných prací, prostě takové druhy trestů, které je nebudou zdržovat. A nelze jim to vyčítat. Trváme proto na tom, že účelné fungování nového druhu trestu – domácího vězení – musí být spojeno se stejně účelným, pružným a rychlým šetřením“. (Kučera a kol., 2010, s. 3) Zřejmě nejpádnějším argumentem podporujícím význam slibu obviněného uvádí Šámal a kol.: „Jde zejména o to, aby negativní stanovisko pachatele k tomuto druhu trestu nebylo již od počátku překážkou v jeho výkonu a aby se uložení tohoto trestu nestalo jen formalitou, po které bude nutně následovat přeměna trestu domácího vězení.“ (Šámal a kol., 2009, s. 717)

Institut předběžného šetření realizovaný prostřednictvím Probační a mediační služby ČR je specifickou formou tzv. „zprávy před rozhodnutím“⁹⁸ a bývá spojen právě s úvahami soudu o aplikaci alternativního trestu, zpravidla obecně prospěšných prací, trestu domácího vězení nebo peněžitého trestu. Výstupem tohoto šetření je následně zpráva,⁹⁹ v rámci níž jsou soudu poskytnuty informace o obviněném¹⁰⁰ a také souhrnné stanovisko Probační a mediační služby ČR o tom, zda a případně jaký typ alternativního trestu by byl v daném případě vhodný. (Ščerba, 2011, s. 372) Šámal a kol., k institutu vysvětluje: „Jedná se o specifickou formu zprávy před rozhodnutím ve smyslu probační činnosti vykonávané probačním úředníkem, která slouží soudu k všestranně objektivnímu posouzení osoby pachatele a jeho poměrů před rozhodnutím ve věci samé, zejména pak z hlediska jeho rozhodování o uložení dostatečně individualizovaného trestu.“ (Šámal a kol., 2009, s. 718) A pokračuje: „Podkladem pro rozhodnutí soudu, že je třeba v zájmu prevence recidivy a tím i ochrany společnosti před budoucí trestnou

⁹⁸ někdy též tzv. „soudní pomoc“

⁹⁹ stanovisko Probační a mediační služby ČR

¹⁰⁰ Informace se týkají dosavadního života obviněného, rodinných, sociálních, majetkových, zdravotních poměrů obviněného, snaha o odstranění škodlivých následků spáchaného trestného činu a také postojů rodinných příslušníků s ohledem na anticipovaný trest.

činností doplnit ukládaný trest domácího vězení vhodným přiměřeným omezením nebo přiměřenou povinností. Takovou soudní individualizací trestu domácího vězení může být např. uložení povinnosti pachateli, který se dopouští trestných činů pod vlivem alkoholu, aby se podrobil protialkoholní léčbě, která není ochranným opatřením ve smyslu § 99 trestního zákoníku. Podobně lze vhodně usměrnit i pachatele trestného činu nebezpečného pronásledování podle § 354 trestního zákoníku, kterému vedle trestu domácího vězení uloží soud ještě přiměřené omezení v podobě zákazu telefonování a zasílání e-mailových zpráv poškozenému.“ (Šámal a kol., 2009, s. 723)

Základním úkonem v rámci výkonu trestu domácího vězení je jeho nařízení. Tento úkon činí předseda senátu, a to poté, co se rozhodnutí, jímž byl trest domácího vězení uložen, stane vykonatelným. Nařízení má následně předseda senátu zaslat odsouzenému a určit v něm jednak počátek výkonu trestu domácího vězení a jednak místo výkonu tohoto trestu. (Ščerba, 2011, s. 325)

Ustanovení § 334b trestního řádu svěřuje provádění kontroly výkonu trestu domácího vězení do kompetence Probační a mediační služby ČR. Dále pak uvádí dva způsoby, jakými může Probační a mediační služba výkon domácího vězení kontrolovat:

1. prostřednictvím elektronického kontrolního systému, který umožňuje detekci pohybu odsouzeného,¹⁰¹ a to ve spolupráci s provozovatelem tohoto systému,
2. prostřednictvím namátkových kontrol prováděných probačním úředníkem – za tímto účelem musí odsouzený probačnímu úředníkovi umožnit vstup do místa výkonu trestu. (Ščerba, 2011, s. 326)

Ke dni, kdy nový trestní zákoník nabyl účinnosti, tedy k 1. 1. 2010, však resort ministerstva spravedlnosti pro českou justici elektronické monitorovací zařízení nezajistil a tento stav trvá i nadále. Tuto okolnost lze považovat za jedno z nejzásadnějších pochybení doprovázejících rekodifikaci trestního práva hmotného. Do českého trestního práva byl totiž zaveden institut, jehož skutečné využívání není reálně možné. Představa, že by probační úředníci byli schopni v dostatečné frekvenci provádět namátkové kontroly v bydlištích odsouzených, a to navíc většinou ve večerních, resp. nočních hodinách a ve dnech pracovního klidu, je zcela nereálná. (Ščerba, 2011, s. 328)

Způsob kontroly zajištění výkonu trestu domácího vězení tedy bude v nejbližší budoucnosti tím nejdůležitějším úkolem spojeným s tímto novým druhem alternativního trestu. Má-li se trest domácího vězení stát skutečně plnohodnotnou a efektivní

¹⁰¹tzv. elektronický monitoring

alternativou k trestu odnětí svobody, bude nezbytné co nejdříve zajistit potřebné množství zařízení umožňujících elektronickou kontrolu. Případné ekonomické obtíže, které by byly spojeny s nákupem technického vybavení a se zajištěním personálu obsluhujícího elektronické monitorovací zařízení, by bylo možné řešit prostřednictvím nákupu služeb poskytovaných soukromým subjektem, který by byl schopen s využitím vlastní techniky a personálu dodávat přesvědčivé a důkazně podložené údaje o pohybu odsouzeného. Tento způsob využívají i jiné státy a může být často výhodnější, než monitorování vlastními prostředky. Nová trestněprávní úprava s touto variantou ostatně evidentně počítá, neboť ustanovení trestního řádu¹⁰² hovoří o „provozovateli elektronického kontrolního systému“, nikoli tedy jen úzce např. o Policii ČR. (Ščerba, 2011, s. 329)

Ščerba k problematice elektronické kontroly uvádí: „Lze důvodně předpokládat, že dokud nebude elektronický monitoring reálně k dispozici, soudy budou ve velice omezené míře ochotny ukládat trest domácího vězení, jehož výkon by byl zajišťován pouze namátkovou kontrolou ze strany probačních úředníků, i když nepochybně se najdou soudci, kteří budou chtít v jistém smyslu experimentovat a mediálně propagovaný trest domácího vězení v několika málo případech uloží.“ (Ščerba, 2011, s. 329)

Odsouzený, kterému byl uložen trest domácího vězení, je povinen nahradit státu náklady spojené s výkonem tohoto trestu, přičemž denní sazba těchto nákladů činí 50,- Kč za každý kalendářní den, ve kterém odsouzený alespoň zčásti trest domácího vězení vykonával.

Soud po výkonu trestu domácího vězení, po právní moci rozhodnutí, kterým byla stanovena povinnost k náhradě nákladů spojených s výkonem trestu domácího vězení, vyzve odsouzeného, aby soudem vyměřenou částku uhradil na účet soudu ve lhůtě třiceti dnů s upozorněním, že nebude-li ve stanovené době zaplacena, bude vymáhána.

Soud může, s přihlédnutím k délce uloženého trestu domácího vězení, po vykonání části tohoto trestu v délce trvání nejméně jednoho měsíce rozhodovat o povinnosti odsouzeného k náhradě nákladů spojených s výkonem trestu domácího vězení. Po právní moci takového rozhodnutí vždy vyzve odsouzeného, aby soudem vyměřenou částku uhradil ve lhůtě deseti dnů s upozorněním, že nebude-li ve stanovené době zaplacena, bude vymáhána.

¹⁰² § 334b a § 334c trestního řádu

3. Probační a mediační služba

Hlavním důvodem vytvoření Probační a mediační služby byla snaha asistovat trestní justici při uplatňování nové trestní politiky v oblasti sankcí vykonávaných na svobodě a přispět tím i ke snížení počtu uvězněných osob. V rámci toho pak má tento orgán předcházet kriminalitě, omezovat rizika jejího opakování, motivovat pachatele k nápravě škod, které způsobili, a vést je k odpovědnosti za jejich život¹⁰³ a v neposlední řadě rovněž zohledňovat při řešení trestné činnosti potřeby a zájmy obětí.

Probační služba je ve většině vyspělých zemí již relativně dlouho nedílnou součástí trestní justice. Důvodem je především ta skutečnost, že většina alternativních opatření k nepodmíněnému trestu odnětí svobody nezbytně vyžaduje působení kvalifikovaných a specializovaných pracovníků, kteří v praxi zajistí co možná nejefektivnější výkon jednotlivých alternativ¹⁰⁴ či budou asistovat při přípravě jejich aplikace. Význam probační služby lze v českém prostředí demonstrovat zejména na relativně nízké efektivitě alternativních opatření a nižším podílu v jejich využívání v průběhu druhé poloviny 90. let 20. století. V této době již totiž byly součástí českého trestního práva některé nové alternativní instituty, jako např. trest obecně prospěšných prací, odklony v trestním řízení a později též probační instituty. Neexistence konsolidovaného orgánu, který by účinně zajišťoval jejich výkon, však byla významnou brzdou pro jejich širší a efektivní aplikaci. (Ščerba, 2011, s. 352)

3.1 Podstata probace

Sotolář a kol., k probaci uvádí: „Historicky vzato je **probace** institutem pocházejícím z anglosaského práva a její podstatou je konstruktivní metoda převýchovy a jiného pozitivního ovlivňování chování pachatele trestného činu, která je založena na účelné kombinaci prvků kontroly, pomoci a poradenství.“ (Sotolář a kol., 2000, s. 24) Kuchta a kol., doplňují: „Samotný výraz **probace** pochází z latinského „*probare*“ a znamená zkoušet, přičemž „zkoušený“ dostane možnost prokázat, že když dostane druhou šanci, bude se chovat *sociálně* vhodným způsobem.“ (Kuchta a kol., 2005, s. 225)

¹⁰³ vedený bez konfliktů se zákonem

¹⁰⁴ což úzce souvisí se základním atributem alternativních opatření, tj. jejich výkonem na svobodě

Probace jako *alternativa* k nepodmíněnému trestu odnětí svobody vznikla v polovině 19. století v USA. Ve státě *Massachussetts* byla uzákoněna v roce 1878. Zakladatelem probace byl bostonský obuvník *John Augustus*, který začal z vlastní iniciativy kolem roku 1841 soudu platit za pachatele kauce a před vynesením rozsudku jim poskytoval práci a finanční pomoc. Soudu pak předkládal zprávu o chování a situaci pachatele a žádal, aby soudce místo nepodmíněného trestu uložil pachateli jen menší pokutu a náhradu soudních výloh. John Augustus, označovaný za průkopníka probace a prvního probačního úředníka, údajně pracoval s více než 2 000 pachateli. Na základě jeho kauce bylo propuštěno 1 102 osob.¹⁰⁵ Jeho úsilí vyústilo v přijetí prvního probačního zákona v roce 1878 ve státě *Massachussetts*, který zakotvil jmenování placených probačních úředníků¹⁰⁶ a vymezil probaci jako institut, který může napravit osobu bez potrestání, resp. uložení trestu odnětí svobody. (Kuchta a kol., 2005, s. 225) V následujících letech došlo k zavedení této alternativy trestu odnětí svobody i v dalších amerických státech a probace se stala alternativou nepodmíněného trestu. (Kuchta a kol., 2005, s. 226)

Dle Ščerby se probací v hrubých rysech rozumí zpravidla alternativa k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, jejíž podstatou je konstruktivní metoda převýchovy pachatele, resp. jde o institucionalizovaný dohled nad chováním pachatele trestného činu, spojený s určitými prvky pomoci usnadňujícími *resocializaci* pachatele. Probace představuje jeden ze způsobů zacházení s pachateli, při kterém je kombinován aspekt penologický¹⁰⁷ a sociální.¹⁰⁸ (Ščerba, 2011, s. 165)

Již o něco konkrétnější vymezení probace v užším smyslu nabízí např. Suchý, který tento institut chápe jako: „Alternativní trestní sankci umožňující podmíněný odklad trestu na zkušební¹⁰⁹ dobu při současném stanovení určitých povinností¹¹⁰ a podrobení odsouzeného bezprostřednímu dohledu probačního úředníka.“ (Suchý, 1995, s. 270)

Při vymezování jednotlivých charakteristických a základních znaků probace se lze opřít zejména o definici probace, kterou uvádí autoři Púry a Šámal: „ 1. závislost na výroku o vině, 2. odklad trestu odnětí svobody nebo výroku o trestu, 3. konstruktivní péče¹¹¹ a dohled probačního úředníka směřující k převýchově pachatele a jeho řádnému životu v budoucnu, 4. při porušení podmínek probace nastupuje uložení trestu nebo jeho výkon.“ (Púry a kol., 1997, s. 5)

¹⁰⁵ 674 mužů a 428 žen, 116 chlapců mladších 16 let; celková částka složená na kauci činila 99 464 dolarů

¹⁰⁶ prvním z nich byl policejní úředník *Henry C. Hemmenway*

¹⁰⁷ trest, omezení

¹⁰⁸ dohled, pomoc, poradenství

¹⁰⁹ probační

¹¹⁰ příkazů a zákazů

¹¹¹ pomoc

Stejní autoři, navíc ještě s A. Sotolářem, následně upřesňují druhý z uvedených znaků, když uvádějí, že jedním ze znaků probace je: „Odklad definitivního rozhodnutí o trestu,¹¹² a to buď ve formě přímo odkladu výroku o trestu,¹¹³ nebo odkladu výkonu tohoto trestu na stanovenou zkušební dobu.¹¹⁴ (Sotolář a kol., 2000, s. 302)

Tito autoři dále rozvádějí znak spočívající v odkladu výkonu trestu v tom směru, že jde o odklad trestu odnětí svobody. Je to logický a správný přístup, neboť probace má být alternativou právě k nepodmíněnému trestu odnětí svobody. (Ščerba, 2011, s. 166)

Závěrem k této části je možné konstatovat zejména to, že přijetí rekodifikace trestního práva hmotného poměrně výrazným způsobem rozšířilo možnost soudů ukládat dohled probačního úředníka a projevy probace v českém trestním právu. Pro přehlednost lze shrnout všechny možné případy, kdy je možné od 1. 1. 2010 uložit dohled, a uvést ty z nich, které lze považovat za prvky probace.¹¹⁵ (Ščerba, 2011, s. 174)

1. ***Nad dospělými pachateli*** je možné vyslovit dohled v rámci následujících institutů:
- podmíněné upuštění od potrestání s dohledem,
 - podmíněný odklad výkonu trestu odnětí svobody s dohledem a ponechání „prostého“ podmíněného odkladu výkonu trestu odnětí svobody v platnosti za současného uložení dohledu,
 - uložení dohledu v rámci trestu obecně prospěšných prací, při výjimečném ponechání tohoto trestu v platnosti,
 - podmíněné propuštění z výkonu trestu odnětí svobody s dohledem,
 - uložení dohledu při ukončení ochranného léčení.

Pouze první tři z uvedených případů vykazují všechny znaky probace v právním smyslu, podmíněné propuštění dohledem¹¹⁶ a uložení dohledu při ukončení ochranného léčení charakteristické znaky probace nesplňují. (Ščerba, 2011, s. 174)

2. Specifické skupině ***dospělých pachatelů, kteří jsou ve věku blízkém věku mladistvých***, je možné ukládat výchovné opatření v podobě dohledu probačního úředníka podle § 16 zákona o soudnictví ve věcech mládeže navíc v těchto případech:

¹¹² zpravidla trestu odnětí svobody

¹¹³ tak je tomu u podmíněného upuštění od potrestání s dohledem

¹¹⁴ v našich podmínkách odpovídá této alternativě podmíněné odsouzení k trestu odnětí svobody s dohledem

¹¹⁵ v užším smyslu

¹¹⁶ parole

- po dobu výkonu trestu obecně prospěšných prací,
- po dobu výkonu trestu domácího vězení,
- po dobu výkonu trestu zákazu pobytu.

První dva uvedené případy lze považovat za probační instituty, o uložení dohledu v rámci trestu zákazu pobytu tento závěr činit nelze. (Ščerba, 2011, s. 174)

3. ***Mladistvé pachatele*** lze účelně a smysluplně podrobit dohledu probačního úředníka v těchto případech:

- po zkušební dobu podmíněného upuštění od uložení trestního opatření,
- po zkušební dobu podmíněného odsouzení s dohledem,
- po dobu výkonu trestního opatření obecně prospěšných prací,
- po dobu výkonu trestního opatření domácího vězení,
- po zkušební dobu podmíněného zastavení trestního stíhání,
- po zkušební dobu peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu,
- po zkušební dobu podmíněného propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody.

Z uvedených případů kombinace některého sankčního opatření s dohledem probačního úředníka lze první čtyři považovat za projevy probace. Dohled uložený v rámci podmíněného zastavení trestního stíhání a vedle peněžitého opatření s podmíněným odkladem výkonu nesplňuje všechny charakteristické rysy probace, dohled v rámci podmíněného propuštění z výkonu trestního opatření odnětí svobody má být označován jako parole. (Ščerba, 2011, s. 175)

3.2 Podstata mediace

Riskin a kol., k mediaci uvádí: „Původ termínu mediace je v latinském slovu „medium“, to znamená střed nebo též v přídavném jménu „medius“, které v překladu znamená prostřední. Označuje se jím alternativní metoda řešení konfliktů, která využívá přítomnost prostředníka neboli mediátora.“ (Riskin a kol., 1997, s. 7)

„**Mediace**“ patří mezi alternativní postupy, které směřují k řešení trestních věcí realizované mimo systém trestního práva. (Kuchta a kol., 2005, s. 250)

Kuchta a kol., doplňují: „Mediace je chápána jako *proces*, v němž *strany*, kterých se trestný čin týká, *společně jednájí a v součinnosti s mediátorem se snaží urovnat vzájemné konfliktní vztahy a dohodnout na tom, jak naložit s následky konkrétního*

trestného činu v budoucnu. Mediace je však neprocesní metodou alternativního řešení sporů mimo standardní trestní řízení. Užití mediace vychází z toho, že je na trestný čin pohlíženo jako na konflikt, který vznikl mezi jeho obětí a pachatelem., (Kuchta a kol., 2005, s. 251)

První aktivity usilující o ověření konceptu mediace jako metody řešení sporu se v trestní praxi objevují v Kanadě koncem 60. let. Za první mediační program zaměřený na oblast trestní justice je podle některých zdrojů považován projekt ve městě Elmira v kanadské provincii Ontario, který byl započat v roce 1974. U zrodu tohoto programu stála církev, soudce a probační pracovník, kdy soudce přistoupil na návrh probačního pracovníka: uložit dvěma mladistvým, kteří vandalismem poškodili majetek dvaceti dvou poškozených, aby se s nimi setkali a vyjednávali o způsobu nápravy škody, kterou zapříčinili. Tento přístup našel podporu poškozených i místní komunity a celý případ je vnímán jako začátek rozvoje mediačních programů na severoamerickém kontinentu. V této souvislosti je mediace mezi poškozeným a obviněným v některých zdrojích uváděna jako „kanadský dar světu“. Trend řešit konflikty mediací se posléze objevil také v Austrálii, Novém Zélandu, Evropě a jižní Africe. (Doubravová a kol., 2001, A1 – s. 7)

V 90. letech zaznamenala mediace bouřlivý vývoj, jak ve smyslu rozvíjení teorie, metodologie, tak ve vymezení profese mediátora, což je patrné nejen v oblasti mediace mezi poškozeným a obviněným, ale rovněž v prostředí mimo trestní justici. Koncem 80. a v průběhu 90. let našla mediace mezi poškozeným a obviněným své zakotvení v trestní legislativě některých zemí, rozšířila se také oblast jejího využívání. Příkladem země, kde se podařilo kvalitativně i kvantitativně zareagovat na společenskou poptávku mediace jako techniky řešení trestního konfliktu s návazností na odklon od trestního řízení a vypracovat ucelený systém poskytování mediačních služeb pro trestní justici, je nepochybně Rakousko. (Doubravová a kol., 2001, A1 – s. 8)

Dle Kuchty a kol., je mediace v trestních věcech *částí širšího konceptu restorativní justice*, ve které urovnání konfliktu a obnovení narušených vztahů mezi obětí, pachatelem a společností, které byly trestným činem porušeny, a úspěšné zprostředkování alternativního řešení sporu je hlavním principem. (Kuchta a kol., 2005, s. 251)

Ščerba uvádí, že mediace je metoda, která sama o sobě může mít významný pozitivní vliv na pachatele trestného činu. Pachatel totiž může v rámci mediačního procesu aktivně vnímat všechny okolnosti jednání, kterého se dopustil, a nejen hrozící trest,

úspěšná mediace mu může pomoci vyhnout se pobytu ve vězení, pachatel ani jeho rodina nejsou vystaveni nepříznivým vlivům trestního řízení a nemají tak důvod mít obvyklou zášť vůči soudnímu trestnímu systému. (Ščerba, 2011, s. 381)

Obviněný i poškozený se při mediaci stávají aktivními účastníky procesu řešení svých případů. Na rozdíl od soudního sporu totiž mají v rámci mediace nejvyšší autoritu sami účastníci sporu. Obviněný má možnost převzít odpovědnost za své jednání, neboť při mediaci by nemělo jít pouze o prostou náhradu škody způsobenou poškozenému trestným činem; poškozený se pak může podílet na své satisfakci, a to opět nejen materiální, ale i morální. Mediace dále umožňuje odlehčit přetíženým soudům a je i jednou z možností, jak snížit náklady na trestní politiku. (Ščerba, 2011, s. 381)

Pro mediaci je prakticky nezbytné, aby v jejím rámci působili kvalifikované osoby, tzv. mediátoři; tuto úlohu mají plnit úředníci Probační a mediační služby. (Ščerba, 2011, s. 381) Dle Ščerby je jejich účast v procesu mediace důležitá především z toho důvodu, že ke spontánnímu kontaktu obviněného s poškozeným, motivovanému snahou o urovnání konfliktu, dochází jen sporadicky a větší iniciativa ze strany soudce nebo státního zástupce směřující k mimosoudnímu urovnání konfliktu není žádoucí, protože vlastní zprostředkování alternativního řešení sporu se neslučuje s jejich činností. (Ščerba, 2011, s. 382)

Podle Sotoláře a kol., se mediátor při mediaci především snaží stranám konfliktu nabídnout jinou možnost řešení, než je klasická soudní cesta, a umožňuje, aby oběť a pachatel spolu hovořili o tom, co se stalo a jak věc vyřešit. Musí při provádění mediace důsledně dodržovat určité principy. Především je nutné mít na paměti, že mediace je založena na naprosté dobrovolnosti stran, tzn., že není přípustné si jakýmkoli způsobem vynucovat jejich spolupráci.¹¹⁷ Mediátor musí vždy zůstat nestranný, přičemž tato nestrannost se vztahuje i k výsledku mediačního procesu. Mediátor tedy nerozhoduje o výběru vhodného řešení konfliktu, neboť to je věcí osob účastnících se mediace, a ani orgány činné v trestním řízení nesmí v tomto směru průběh mediace ovlivňovat. Probační úředník ale musí dbát na vyvážené rozdělení komunikačního prostoru a usměrňuje ho v zájmu toho, aby bylo dosaženo sledovaného cíle. Dbá tedy na to, aby každá ze stran měla možnost se k dané problematice vyjádřit a získat ke svému rozhodnutí tolik informací, kolik jich potřebuje. (Sotolář a kol., 2000, s. 114)

Ščerba dodává, že: „Základním předpokladem pro úspěšnou mediaci mezi obviněným a obětí je navození pocitu bezpečí. Mediátor musí být schopen zajistit, aby

¹¹⁷ např. donucovacími prostředky upravenými trestním řádem

se oběť během setkání tváří v tvář s pachatelem – obviněným, který jí svým činem ublížil, necítila ohrožená a aby neměla obavu z pachatelova budoucího jednání. Při jednání by měl poškozený popsat, jak jej trestná činnost postihla, obviněný by se pak měl snažit poškozenému vysvětlit, proč se této trestné činnosti dopustil. Tato část mediace je pro obviněného poměrně nepříjemná, musí si vyslechnout celou událost a pocity od poškozeného, to, jak mu ublížil, jaké následky způsobil apod., avšak má významný a neopominutelný preventivní a *resocializační* účinek.“ (Ščerba, 2011, s. 383)

3.3 Vznik Probační a mediační služby u nás

Probace a mediace představují zvláštní prvky *sociální* práce, kterou však v rámci systému trestní justice nejsou schopny efektivně vykonávat tradiční orgány činné v trestním řízení, neboť ty se primárně musí zabývat samotným odhalováním a stíháním trestné činnosti. Tyto důležité součásti systému alternativních opatření a konceptu *restorativní* justice jsou proto nevyhnutelně spojeny s nutností existence speciálního orgánu, který bude tuto práci vykonávat a který se tak nedílně bude podílet na výkonu alternativních sankcí. Tímto speciálním orgánem je probační služba, jejíž pracovníci mají svou činností přispívat k efektivitě alternativních sankcí. (Ščerba, 2011, s. 27)

Probační služba se však v rámci systému moderní trestní justice má podílet nejen na zajištění výkonu alternativních opatření, ale též na přípravě jejich ukládání a výběru vhodných případů pro takovou aplikaci. Jinak řečeno, probační služba má svou činností přispívat k tomu, aby alternativní způsoby sankcionování nebyly využívány v nevhodných případech, tj. u pachatelů, kteří by to které alternativní opatření vnímali pouze jako projev benevolence ze strany státu a u kterých by proto toto opatření nemohlo splnit svůj skutečný účel. V konečném důsledku pak tato činnost probační služby představuje důležitou záruku toho, že alternativní sankcionování a *restorativní* justice nebudou negativně vnímány ze strany širší veřejnosti. (Ščerba, 2011, s. 27)

Myšlenku začlenit prvek *sociální* práce s pachatelem také do systému české justice začalo v České republice prosazovat Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici založené v květnu 1994. Vlastní základy probační služby byly položeny usnesením vlády č. 341 ze dne 15. 6. 1994 a od 1. 1. 1996 pak byla postupně budována síť probačních pracovníků na okresních a krajských soudech, kteří však mohli vykonávat probační činnost pouze v omezené míře na základě zákona č. 189/1994 Sb., o vyšších

soudních úřednicích. Český zákonodárce se v této době soustředil spíše na zavádění nových druhů alternativních opatření, avšak nepřistoupil k přijetí potřebné speciální zákonné úpravy ve vztahu k zajištění výkonu těchto nových alternativ, a probační služba proto nemohla být vystavěna náležitě systematicky a organizovaně.

Změnu přinesl až dlouho očekávaný zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Od účinnosti tohoto zákona, tj. od 1. 1. 2001, lze tedy konečně mluvit o Probační a mediační službě jako o celistvém a zákonem upraveném orgánu. Byl vytvořen aparát, který by měl ve vztahu k soudům a státním zastupitelstvím plnit některé významné asistenční úkoly. Šlo o další, velmi důležitý krok v procesu racionalizace trestní justice, neboť fungování Probační a mediační služby je spojeno s mnohými instituty trestního práva a je předpokladem pro naplňování cílů alternativního sankcionování a *restorativní justice*. (Ščerba, 2011, s. 353)

Podle znění Důvodové zprávy k návrhu zákona o Probační a mediační službě spočívaly důvody pro přijetí právní úpravy zejména v nutnosti upravit postavení probačních úředníků, včetně vymezení jejich působnosti, práv a povinností tak, aby měli dostatek kompetencí k účinnému napomáhání při aplikaci *alternativních* postupů, v nutnosti přesně vymezit vztahy Probační a mediační služby k orgánům činným v trestním řízení a zajistit její určitou nezávislost na těchto orgánech, v nutnosti vymezit vztah k orgánům sociálně - právní ochrany dětí a sociální intervence a v neposlední řadě ve snaze zakotvit kvalifikační požadavky na osoby provádějící probaci a mediaci a zajistit jejich další vzdělávání v rámci resortu Ministerstva spravedlnosti. (Kuchta a kol., 2005, s. 255)

Dle Doubravové a kol.: „Posláním Probační a mediační služby je přispívat k naplňování trestní spravedlnosti, především vytvářením podmínek pro uplatnění *alternativních* postupů v trestním řízení, zajištění účinného výkonu alternativních trestů a nalezení účinné reakce na spáchaný trestný čin. Za tím účelem provádí Probační a mediační služba probaci a mediaci a podílí se na řešení sporů mezi obviněnými a poškozenými a svými činnostmi usiluje o urovnání konfliktních stavů, obnovení respektu k právním normám v souvislosti s trestním řízením. Nedílnou součástí poslání Probační a mediační služby je prevence a snižování rizik opakování trestné činnosti.“ (Doubravová a kol., 2001, D1 – s. 1)

Probační a mediační služba *vytváří předpoklady* k tomu, aby mohla být věc ve vhodných případech projednána v některém ze *zvláštních druhů trestního řízení*, nebo mohl být uložen a vykonáván *trest nespojený s odnětím svobody*, anebo *vazba* byla

nahrazena jiným opatřením. Za tímto účelem poskytuje obviněnému odborné vedení a pomoc, sleduje a kontroluje jeho chování, spolupracuje s jeho rodinou a dalšími osobami ze sociálního prostředí, ve kterém obviněný žije a pracuje, s cílem, aby v budoucnu vedl řádný život. (Kuchta a kol., 2005, s. 255)

Probačí se podle zákona o Probační a mediační službě rozumí:

- „- organizování a vykonávání dohledu nad obviněným, obžalovaným nebo odsouzeným,
- kontrola výkonu trestů nespojených s odnětím svobody, včetně uložených povinností a omezení,
- sledování chování odsouzeného ve zkušební době podmíněného propuštění z výkonu trestu odnětí svobody,
- individuální pomoc obviněnému a působení na něj, aby vedl řádný život, vyhověl soudem nebo státním zástupcem uloženým podmínkám, a tím došlo k obnově narušených právních i společenských vztahů.“ (Kuchta a kol., 2005, s. 255)

Mediací se pro účely tohoto zákona rozumí: „Mimosoudní zprostředkování za účelem řešení sporu mezi obviněným a poškozeným a činnost směřující k urovnání konfliktního stavu vykonávaná v souvislosti s trestním řízením. Mediací lze provádět jen s výslovným souhlasem obviněného a poškozeného.“ (Kuchta a kol., 2005, s. 255)

Probační a mediační služba má dále za úkol věnovat zvláštní pozornost mladistvým a obviněným ve věku blízkém věku mladistvých, přispívat k ochraně práv osob poškozených trestnou činností, přispívat ke koordinaci sociálních a terapeutických programů práce s obviněnými, zejména jde-li o mladistvé a uživatele omamných a psychotropních látek, a podílet se na prevenci trestné činnosti. (Kuchta a kol., 2005, s. 256)

3.4 Činnost PMS v rámci alternativního trestu domácího vězení

Činnost Probační a mediační služby má zásadní význam pro dosažení požadované efektivity jednotlivých alternativních opatření. V obecné rovině lze říci, že činnost Probační a mediační služby je zvláštním typem *sociální práce* prováděné v mezích stanovených zákonem. Tento zákonný rámec, který má přímý vliv na způsob výkonu činnosti probačních úředníků, je představován jednak příslušnými ustanoveními trestního zákoníku a trestního řádu, ale také ustanoveními o probační a mediační službě,

jež určují práva a povinnost probačních úředníků. Metody používané probačními úředníky při výkonu jednotlivých druhů těchto činností se však pochopitelně liší, přičemž jsou primárně odvislé od cíle toho kterého alternativního opatření. (Ščerba, 2011, s. 359)

U trestu domácího vězení může probační úředník vykonávat velmi užitečné aktivity v rámci tzv. předběžného šetření, tj. při zjišťování informací významných pro úvahy soudu stran uložení tohoto trestu; tato činnost spadá do kategorie vypracování zprávy před rozhodnutím. (Ščerba, 2011, s. 365)

V souvislosti se zajištěním výkonu trestu domácího vězení plní Probační a mediační služba zásadní úlohu. Již ve fázi po pravomocném uložení tohoto trestu, ale ještě před nařízením jeho výkonu, by probační úředník měl kontaktovat odsouzeného a projednat s ním podmínky výkonu domácího vězení. Probační úředník má odsouzenému, ale také osobám, které s ním žijí ve společném obydlí, poskytnout potřebné poučení o jeho povinnostech a omezeních spojených s kontrolou trestu domácího vězení, zároveň se seznámí s jeho poměry a zjistí, jaké záležitosti¹¹⁸ si musí odsouzený obstarat před nařízením výkonu trestu. (Ščerba, 2011, s. 365)

Setkání probačního úředníka s osobou odsouzenou k trestu domácího vězení by se nejprve mělo uskutečnit na středisku Probační a mediační služby, následně by ale měl probační úředník navštívit i bydliště odsouzeného, které by mělo být místem výkonu trestu, aby se s tímto prostředím předběžně seznámil. (Ščerba, 2011, s. 365)

Nejdůležitější činností Probační a mediační služby související s trestem domácího vězení je samotná kontrola jeho výkonu. Vzhledem k dosavadní absenci zařízení pro elektronické monitorování je kontrola prováděna namátkovými návštěvami probačních úředníků.

Frekvenci namátkových návštěv si stanoví probační úředník v závislosti na vyhodnocení rizik případného měření výkonu trestu. Pravidlem by mělo být provádění návštěv alespoň třikrát měsíčně. Probační úředník si k provedení namátkové kontroly může vyžádat asistenci Policie ČR, popř. městské policie, ovšem pouze probačnímu úředníkovi je zákonem umožněno vyžadovat na odsouzeném, aby jej vpustil do svého obydlí.¹¹⁹ (Ščerba, 2011, s. 366)

Provádění namátkových kontrol v místě výkonu trestu může být značně komplikováno tím, že probační úředník musí provádět návštěvy i v nočních hodinách.

¹¹⁸ typicky v souvislosti se svým zaměstnáním či v oblasti rodinných poměrů

¹¹⁹ § 334b trestního řádu

Jen tak je možné do určité míry předejít případné vypočítavosti odsouzeného a jeho opouštění místa výkonu trestu uprostřed noci. I když ponecháme stranou zvýšenou pracovní zátěž, která z toho vyplývá pro probační úředníky, je třeba si uvědomit, že podobné noční návštěvy probačního úředníka mohou být velmi nepříjemné zejména pro odsouzeného i členy jeho domácnosti. Proto by mu měl probační úředník, pokud možno již před započítáním výkonu trestu, vysvětlit, že je to nutné omezení a cena za to, že soud nepřistoupil k uložení nepodmíněného trestu odnětí svobody. (Ščerba, 2011, s. 366)

Provádění osobních kontrol lze kombinovat, do určité¹²⁰ míry i nahradit kontrolou prováděnou prostřednictvím pevné telefonní linky. Tento způsobem se však v zahraničí příliš neosvědčil a bylo od něho postupně ustupováno, mj. z toho důvodu, že tento způsob vyžaduje na straně kontrolujících osob značnou znalost odsouzených, včetně jejich hlasového projevu. (Ščerba, 2011, s. 366) Navíc v době vytlačování pevných telefonních linek mobilními telefony by tato varianta kontroly mohla být prováděna spíše výjimečně, anebo by vyžadovala instalování pevné telefonní linky speciálně pro účely kontroly trestu domácího vězení. (Ščerba, 2011, s. 367)

Dle Ščerby je tedy patrné, že způsob a intenzita kontroly výkonu trestu domácího vězení prostřednictvím namátkových kontrol probačními úředníky skutečně nemůže být zárukou efektivity. Návštěvy prováděné standardně třikrát do měsíce, v případě potřeby i častější, jsou sice pravděpodobně na hranici reálných personálních možností Probační a mediační služby, ale jde stále o zcela nedostatečnou frekvenci. Přistižení odsouzeného při porušování podmínek výkonu trestu by tak bylo spíše dílem náhody. (Ščerba, 2011, s. 367)

Pokud probační úředník zjistí porušení podmínek výkonu trestu domácího vězení, typicky tedy nezastihne odsouzeného v místě výkonu trestu při některé z namátkových kontrol, měl by nejprve kontaktovat odsouzeného, projednat s ním zjištěné porušení podmínek výkonu trestu, požadovat po něm vysvětlení této okolnosti a popřípadě prověřit pravdivost jeho tvrzení. Lze si totiž představit, že odsouzený podmínky trestu porušil z důležitých důvodů,¹²¹ a to by nemělo vést k přeměně trestu domácího vězení na trest odnětí svobody. Jestliže však odsouzený porušení podmínek domácího vězení nevysvětlí vůbec, anebo jím uváděné důvody nejsou relevantní, musí probační úředník informovat o této skutečnosti soud, popř. navrhnout přeměnu trestu domácího vězení na trest odnětí svobody. (Ščerba, 2011, s. 367)

¹²⁰ nepříliš velké

¹²¹ např. zdravotních

4. Resocializace a reintegrace

Resocializace a reintegrace mají být pro pachatele nabídnutou možností, právem a nikoliv nucenou cestou. Dle Sotoláře a kol., má nabídnutá resocializace prezentovat právo na poskytnutí pomoci k sociální reintegraci. Jedná se o profesionální sociální, výchovnou a terapeutickou pomoc, nabídku nejrůznějších programů k získání potřebné kvalifikace či rekvalifikačních kurzů, léčebných, kulturních nebo zájmových programů. Nabídnutá resocializace je pro ty odsouzené, kteří jsou ochotni a schopni znovu začlenění do společnosti. Na druhé straně však zůstává určitá část pachatelů, která sociální reintegraci odmítá, stejně jako odmítá základní hodnotový systém společnosti, a vůči této části pachatelů tak v praxi ideu resocializace nelze uplatňovat, neboť se reintegrovat buď nehodlá, či toho není schopna. Vůči těmto pachatelům je pak třeba využívat jiné alternativní postupy navazující na jejich hodnotový systém a pozitivní složky jejich osobnosti, včetně sociální péče a pomoci. (Sotolář a kol., 2000, s. 27)

4.1 Pojem a význam

I v tomto směru mají alternativní tresty a alternativní přístupy zejména k prvopachatelům či méně nebezpečným pachatelům mimořádný význam, neboť lépe než výkon nepodmíněného trestu odnětí svobody umožňují individuální přístup k nim a k jejich problémům a zároveň rozšiřují možnosti uplatnění alternativních probačních programů. Tyto programy mohou podstatně více přihlížet k jejich modifikovanému hodnotovému systému a zvláštním přístupům k životu společnosti a na základě takového zvláštního přístupu zvolit i vhodnou nabídku činností a postupů, která bude respektovat zmíněné osobnostní rysy a zvláštnosti takových pachatelů, s cílem dosáhnout jejich trestně bezkonfliktního dalšího života ve společnosti, byť nesdílejí některé její důležité hodnoty. Takový přístup je v souladu s diferencovaným a multikulturním způsobem života moderní demokratické společnosti, kdy jsou respektovány i významné odlišnosti jednotlivých národnostních, etnických a zájmových skupin. (Sotolář a kol., 2000, s. 27)

Podle Rozuma a kol., proces *resocializace* bezpochyby není jednoduchý, často se vyskytuje řada překážek. Mezi takové překážky patří nezaměstnanost odsouzených, návrat do závadného prostředí a s tím spojené opětovné páchaní trestné činnosti,

neochota změnit životní styl a nedostatek motivace k resocializaci, ztráta bydliště, rodinného a sociálního zázemí, nedostatek spolupracujících institucí a finanční problémy, jako dluhy za náklady výkonu trestu či náklady za trestní řízení nebo neschopnost platit náhradu škody poškozenému. (Rozum a kol., 2005, s. 82)

V souvislosti s tématem psychosociální vedení, kontrola, resocializace a reintegrace pachatele je na místě se zmínit o výkonu penitenciární a postpenitenciární péče.

Dle Černíkové je postpenitenciární péče specifická oblast sociální péče o člověka, jenž prošel trestním řízením a výkonem trestní sankce. Realizuje se prostřednictvím odborných poznatků a postupů sociální práce. Jde o určitou dílčí nabídku sociální služby, která představuje následnou prevenci, tedy prevenci recidivy trestné činnosti. Obsah a rozsah postpenitenciární péče určuje sociální politika státu, v níž se odráží i postoj k pachatelům trestných činů a snaha společnosti o jejich reintegraci, včetně prostředků volených k dosažení tohoto cíle. Postpenitenciární péče se rovněž podílí na sociální reintegraci odsouzeného po propuštění z výkonu trestu. Za tímto účelem se rozvíjí spolupráce se státními institucemi, společenskými a církevními organizacemi. Tyto instituce plní specializované sociální úkoly sociální péče, a tím tvoří předpoklady pro integraci jedince do společenských situací, dále azylové domy jako možnost bydlení nebo pracovní úřady jako zajišťování možností pracovního zařazení. (Černíková, 2008, s. 213)

Dodržování práv odsouzeného a naproti tomu plnění povinností odsouzeným a kázeňská praxe vytvářejí rámec pro realizaci zacházení s odsouzenými ve smyslu programů zacházení. V penitenciární vězeňské praxi se osvědčily programy zacházení: pracovní, vzdělávací, speciální výchovné a zájmové aktivity a oblast aktivit zaměřujících se na utváření vnějších vztahů. Z těchto aktivit je vytvářen individuální program pro každého odsouzeného s ohledem na jeho specifické potřeby a vlastnosti. Jestliže si odsouzený z těchto programů nic nezvolí, je povinen účastnit se minimálního programu, který stanovuje vězeňský řád. Programy zacházení se v průběhu výkonu trestu upravují podle potřeb, výsledků chování a rozhodnutí uvězněného. K jejich vlivu na odsouzeného a ke kvalitě jejich plnění odsouzeným se přihlíží při žádostech o přerušení výkonu trestu nebo při projednávání žádosti o podmíněné propuštění z výkonu trestu. (Černíková, 2008, s. 102)

4.2 Resocializační a reintegrační programy

Resocializační a reintegrační programy pomáhají sociálně nepřizpůsobivým osobám, které opouštějí věznici a byl jim uložen probační dohled, rovněž je lze využít u mladistvých jako jedno z výchovných opatření při uplatňování odklonů v trestním řízení.

V rámci probačního dohledu uplatňuje probační a mediační služba probační programy, kterými se rozumí zejména program sociálního výcviku, psychologického poradenství, terapeutický program, program zahrnující obecně prospěšnou činnost, vzdělávací, rekvalifikační či jiný kurz k rozvíjení sociálních dovedností.

Probační program schvaluje ministr spravedlnosti a zapisuje se do seznamu, který vede ministerstvo. Účast v programu je předem dojednána s klientem, je uzavřen kontrakt včetně stanovení základních pravidel jeho účasti v daném programu. Probační úředník poskytovateli programu sdělí potřebné informace o klientovi. V průběhu programu je středisko probační a mediační služby ve stálém kontaktu s poskytovatelem programu a průběžně konzultují vývoj klienta. Středisko probační a mediační služby sleduje účast klienta a plnění jeho povinností. Jestliže stanovená pravidla nedodrží, může ho probační a mediační služba upozornit na důsledky z toho vyplývající, nebo může udělit výstrahu či zpracovat zprávu pro státního zástupce nebo soudce. (Žatecká, 2007, s. 78)

V oblasti prevence kriminality a efektivního řešení následků trestných činů již 17 let působí v České republice nestátní nezisková organizace Sdružení pro probaci a mediaci v justici. Toto občanské sdružení nabízí osobám propuštěným z vězení řadu programů, jako např.:

Reintegrační program Plus, jehož hlavním cílem je zvýšit šanci na sociální a ekonomickou (re)integraci osob ve výkonu trestu odnětí svobody a po výstupu z výkonu trestu vracejících se do kraje Ústeckého a Středočeského, včetně osob hlásících se k příslušnosti k romskému etniku, mladistvých a mladých dospělých. Prostřednictvím projektu dochází k posílení klíčových kompetencí potřebných pro vedení života bez konfliktu se zákonem, ke zlepšení postavení na trhu práce a celkové integraci do společnosti. Specifikem tohoto programu je kontinuálnost, jelikož klienti do tohoto programu vstupují již v době výkonu trestu¹²² a spolupráce

¹²² 6 – 12 měsíců před propuštěním

pokračuje i po jejich propuštění z vězení. Mentoring je individuální práce vyškolených mentorů s klienty a jejich hlavním úkolem je pomáhat jim při řešení problémů po návratu z vězení¹²³ a posilovat motivaci klientů žít v souladu s normami společnosti a aktivně řešit jejich životní situaci. (www. spj.cz)

Projekt *Nadějně vyhlídky*, jehož hlavním cílem je zvýšit šanci na sociální a ekonomickou (re)integraci osob z vybraných cílových skupin, kterými jsou osoby před propuštěním z výkonu trestu odnětí svobody, osoby po ukončení trestu odnětí svobody a osoby do 26 let věku vyrůstající bez rodin.¹²⁴ Tyto cílové skupiny řeší obdobné problémy: nereálné představy o běžném životě, nízkou kvalifikovanost, nízkou informovanost o možnostech najít si práci, nízkou orientaci na trhu práce, absenci sociálních kontaktů, ohrožení zadluženosti aj. Projekt klade důraz na zvýšení motivace cílových skupin hledat zaměstnání, řešení zadluženosti jako časté příčiny nezájmu těchto lidí o legální zaměstnání a prevenci vzniku zadluženosti. Mezi další dílčí cíle projektu patří i posílení tzv. měkkých dovedností klientů,¹²⁵ zvýšení odborné kvalifikace, získání pracovních návyků, vytvoření nových pracovních míst pro některé klienty, spolupráce se zaměstnavateli a posílení schopnosti setrvat v zaměstnání. (www. spj.cz)

Projekt *Pomoc obětem a pachatelům trestných činů*, jehož cílem je posílení sociálních a profesních dovedností cílových skupin včetně právního vědomí, finanční gramotnosti, schopnosti řešit zadlužení a kompetencí potřebných ke zlepšení postavení na trhu práce. Projekt je zároveň zaměřen na prevenci sociálního vyloučení. Pro osoby opouštějící vězení jsou do projektu zařazeny aktivity k osvojení znalostí a dovedností potřebných pro bezproblémové zvládnutí návratu na svobodu, začlenění se do společnosti a uplatnění na trhu práce. Projekt si rovněž klade za cíl zvýšit informovanost obětí o jejich právech a posílit jejich sociální dovednosti s ohledem na vyrovnání se s následky traumatického zážitku a podpořit je ve vedení běžného života včetně zapojení se na trhu práce. Cílovými skupinami jsou osoby opouštějící výkon trestu odnětí svobody, oběti trestné činnosti včetně obětí tzv. Hate crime¹²⁶ a mladiství a mladí dospělí ohrožení sociálním vyloučením v krajích Středočeském, Ústeckém, Karlovarském, Královéhradeckém, Pardubickém a Libereckém. (www. spj.cz)

¹²³ bydlení, zaměstnání, sociální vztahy, zadluženost

¹²⁴ resp. mladiství a mladí dospělí, kteří vyrůstali či vyrůstají v institucionální péči

¹²⁵ užitečných např. při hledání zaměstnání

¹²⁶ zločiny z nenávisť

5. Výzkum efektivity trestu domácího vězení

Jedním z hlavních cílů postupného zavádění nových forem alternativních opatření do českého trestního práva, které odstartovalo v roce 1993, bylo snížení podílu ukládání nepodmíněných trestů odnětí svobody, zejména pak krátkodobých nepodmíněných trestů.¹²⁷ Vycházelo se a vychází se z toho, že především krátkodobé nepodmíněné tresty odnětí svobody jsou z *resocializačního* a individuálně preventivního hlediska nejméně efektivní, kdy se projevuje celá škála nevýhod spojených s uvězněním, jde o finančně nákladnou sankci, když i kratší tresty zvyšují problém spočívající v přeplněnosti věznic.

V této kapitole se budeme zabývat efektivností alternativního trestu domácího vězení od doby jeho zavedení do trestního zákoníku, tedy od 1. 1. 2010.

5.1 Metodologická východiska

Cílem výzkumu je zjistit využívání trestu domácího vězení v resocializační praxi v České republice. Budeme zjišťovat četnost ukládání trestu domácího vězení a rozložení tohoto trestu v České republice, dále pak za jaké trestné činy je nejčastěji tento trest ukládán a zda již byl uložen mladistvým. Také budeme zkoumat, zda a v kolika případech došlo na přeměnu trestu z důvodu zmaření výkonu trestu domácího vězení. Závěrem pak analyzovat dosavadní zkušenosti s trestem domácího vězení a problémy s ním spojené.

Na základě prostudované odborné literatury, zkušeností v souvislosti s alternativními tresty, výsledků předvýzkumu, provedeného v rámci projektu diplomové práce a vzhledem k výzkumným cílům, byly stanoveny následující hypotézy:

Hypotéza 1:

Trest obecně prospěšných prací byl, v prvních dvou letech jeho zařazení do trestně právní úpravy ČR, soudy uložen častěji, než trest domácího vězení.

¹²⁷ nepřevyšující výměru jednoho roku

Hypotéza 2:

Čím více zaměstnanců mají střediska Probační a mediační služby, tím častěji provádí kontrolu odsouzeného v místě bydliště.

Hypotéza 3:

Jestliže počet mužů zaměstnaných na jednotlivých střediscích Probační a mediační služby je vyšší, pak kontroly odsouzeného v nočních hodinách jsou častější.

Hypotéza 4:

Střediska Probační a mediační služby, která evidují velký počet trestů domácího vězení, mají vždy vlastní služební automobil, na rozdíl od středisek, která evidují malý počet těchto trestů.

Hypotéza 5:

Střediska Probační a mediační služby, která provádí nejméně předběžných šetření trestu domácího vězení, se při každé kontrole odsouzeného setkávají s agresivitou, na rozdíl od středisek provádějících nejvíce šetření, která se s agresivitou nesetkávají.

Pro sběr dat byla zvolena kvantitativní orientace výzkumu. U zjišťování četnosti ukládání trestu domácího vězení, rozložení tohoto trestu v České republice, rovněž tak u zjišťování, za jaké trestné činy byl nejčastěji tento trest ukládán a zda již byl uložen mladistvým, a konečně při zkoumání, zda a v kolika případech byl nařízen náhradní trest odnětí svobody z důvodu zmaření výkonu trestu domácího vězení, byla použita *statistická metoda analýzy dat*. K zobrazení a sumarizaci dat byla užita popisná statistika, která byla získána jednak ze Statistiky trestu domácího vězení ředitelství Probační a mediační služby ČR Praha za roky 2010 a 2011, jednak ze Statistických ročenek kriminality z let 1997 a 1998. Úkolem analýzy dat je redukce, organizace, syntéza a sumarizace informací s cílem dát výsledkům význam. Během sběru dat a i po něm byly vyhodnoceny informace, které data zprostředkovala. O datech byly provedeny závěry s ohledem na cíle výzkumu a hypotézu 1.

K analýze dosavadních zkušeností s trestem domácího vězení a problémů s ním spojených byla použita *metoda elektronického dotazníku*. Výhodou takového dotazníku je, že respondenti nemusí chodit na poštu s vyplněným dotazníkem,

ale vyplňují ho na obrazovce počítače a poté odešlou zadavateli. Vyšší ekonomičnost a dostupnost dovoluje pracovat s většími vzorky respondentů, než je tomu při papírovém administrování dotazníku. Vyplněný elektronický dotazník se obvykle rychleji vrátí než dotazník rozesílaný poštou. Doba „odležení“ dotazníku doručeného elektronicky v porovnání s dotazníkem doručeným poštou je kratší. Mnozí lidé mají tendenci odpovídat na elektronický dotazník hned, jak otevřou e-mailovou zprávu, při dopisních zásilkách to tak nebývá. (Gavora, 2010, s. 133) E-mailový dotazník je asynchronní. Respondent dostane e-mailovou zprávu, ve které je požadavek na vyplnění dotazníku, důvod dotazníkového šetření a instrukce pro vyplnění dotazníku. Formulář dotazníku je připojený k poště jako příloha. Návratnost elektronického dotazníku velmi kolísá. (www.e-metodologia.fedu.uniba.sk)

Elektronický dotazník tvoří 21 otázek. Úvodní otázky obsahující „tvrdá“ data se týkají počtu a složení zaměstnanců na jednotlivých střediscích Probační a mediační služby, následují „měkká“ data, kde jsou nejprve řazeny otázky týkající se předběžného projednání a uložení trestu domácího vězení, pak otázky zaměřené na kontrolu tohoto trestu a problémy s ním spojené a závěrečné otázky se týkají elektronického monitoringu odsouzených při výkonu trestu domácího vězení. Vzor elektronického dotazníku je přílohou diplomové práce.

Výzkumný soubor se skládal z vedoucích pracovníků jednotlivých středisek Probační a mediační služby a zahrnoval tedy kompletně všech osm soudních krajů. Celkem bylo rozesláno 76 elektronických dotazníků, a to 1 na středisko v Praze, 12 v rámci Středočeského soudního kraje, 8 v rámci Jihočeského soudního kraje, 8 na střediska v Západočeském soudním kraji, 11 na střediska v Severočeském soudním kraji, 11 vedoucím středisek Východočeského soudního kraje, 13 vedoucím středisek Jihomoravského kraje a 11 v rámci Severomoravského soudního kraje. Vedoucí jednotlivých středisek Probační a mediační služby byli obesláni na základě aktualizovaného adresáře, umístěného na jejich webových stránkách. Celkem elektronický dotazník vyplnilo 46 středisek Probační a mediační služby, návratnost tedy byla 60,5 %. Největší návratnost 75 % byla ze Západočeského soudního kraje, následoval Severočeský se 72,7 %, pak Jihomoravský, jehož návratnost činila 69,2 %, poté Severomoravský se 63,6 %, Západočeský se 62,5 % a Východočeský, jehož návratnost byla 45,5 %, za středisko Praha nebyl dotazník vyplněn.

Cílem dotazníku bylo analyzovat dosavadní zkušenosti s trestem domácího vězení a problémy s ním spojené s ohledem na hypotézy 2 až 5.

5.2 Výsledky výzkumu četnosti ukládání trestu domácího vězení

Jelikož v současnosti ještě není k dispozici statistická ročenka kriminality za roky 2010 a 2011, není možné přesně určit dosavadní podíl trestu domácího vězení v resocializační praxi. Představu o četnosti ukládání tohoto alternativního trestu si však můžeme udělat na základě Statistiky trestu domácího vězení ředitelství Probační a mediační služby ČR Praha za roky 2010 a 2011.

Tabulka č. 1:

Počet trestů domácího vězení za roky 2010 a 2011

Soudní kraj	Trest domácího vězení				
	uloženo	vykonáno	přeměněno	skončeno jinak	aktuální stav
Praha	14	6	1	2	1
Středočeský	41	10	3	2	16
Jihočeský	52	15	9	2	27
Západočeský	36	12	1	2	19
Severočeský	29	8	4	1	12
Východočeský	58	20	6	1	27
Jihomoravský	68	12	10	7	28
Severomoravský	68	23	10	4	24
Celkem	366	106	44	21	154

Ze shora uvedené tabulky vyplývá, že celkem bylo za období od 1. 1. 2010 do 31. 12. 2011, tedy za dobu zavedení trestu domácího vězení do trestního zákoníku, soudy uloženo 366 trestů domácího vězení. U 171 případů již došlo ke skončení výkonu trestu domácího vězení, neboť 106 trestů bylo vykonáno, ve 44 případech byl přeměněn na trest odnětí svobody a 21 skončilo rozhodnutím soudu o uložení souhrnného trestu, kdy byl zrušen výrok o trestu domácího vězení a nahrazen jiným trestem.

Nejvíce trestů domácího vězení v počtu 68 uložil jednak Severomoravský soudní kraj a jednak Jihomoravský, nejméně pak v počtu 14 jich bylo uloženo v Praze. Průměrná délka uloženého trestu domácího vězení je necelých 8 měsíců, nejkratší uložený trest

byl v trvání *1 měsíce*, nejdelší *24 měsíců*. V *15 případech* byl trest domácího vězení uložen mladistvému.

Jako zajímavé se jeví srovnání trestu domácího vězení s trestem obecně prospěšných prací za dobu, kdy soudy mohly využívat tyto alternativní tresty jako nové v prvních dvou letech jejich zavedení do praxe. Trest obecně prospěšných prací byl zařazen do trestního zákona od 1. 1. 1996, proto budou srovnávány uložené tresty obecně prospěšných prací v letech 1996 a 1997 a uložené tresty domácího vězení v letech 2010 a 2011. Dále bude zjišťováno, v jakém poměru byly tyto alternativní tresty ukládány v prvních dvou letech jejich zařazení do trestně právní úpravy ČR vzhledem k nepodmíněnému trestu odnětí svobody.

Zároveň budeme ověřovat pravdivost následující hypotézy:

Hypotéza 1:

Trest obecně prospěšných prací byl, v prvních dvou letech jeho zařazení do trestně právní úpravy ČR, soudy uložen častěji, než trest domácího vězení.

Tabulka č. 2:

Uložení trestů obecně prospěšných prací a domácího vězení v prvních dvou letech a jejich poměr vůči nepodmíněnému trestu odnětí svobody

Rok	Tresty		poměr v %	Tresty		poměr v %
	obecně prospěšné práce	odnětí svobody		domácí vězení	odnětí svobody	
1996	725	13375	5,14			
1997	1600	13933	10,30			
2010				132	19449	0,67
2011				234	20541	1,13
Celkem	2325	27308	7,85	366	39990	0,91

Z tabulky vyplývá, že trest obecně prospěšných prací byl v prvním roce své existence využíván *5,5 x* více oproti trestu domácího vězení, v druhém roce pak téměř *7x*. Dále bylo zjištěno, že v letech 1996 a 1997 bylo uloženo celkem *27308 trestů odnětí svobody* a *2325 trestů obecně prospěšných prací*, když užití alternativního trestu představovalo *7,85 %*, a v letech 2010 a 2011 bylo uloženo celkem *39990 trestů odnětí svobody* a *366 trestů domácího vězení* a užití alternativního trestu představovalo *0,91 %*. Trest odnětí

svobody za tuto dobu vzrostl o 12682, což je zajímavé zjištění, když možnost využívání alternativních trestů se stále rozšiřuje.

Vzhledem k výše uvedenému byla **hypotéza potvrzena**.

Trestné činy, za které je trest domácího vězení ukládán

Trestná činnost, za kterou je ukládán trest domácího vězení, je velice různorodá. Největší podíl tvoří:

- § 337 trestního zákoníku – maření výkonu úředního rozhodnutí – 37 %
- § 205 trestního zákoníku – krádež – 18 %
- § 358 trestního zákoníku – výtržnictví – 10 %
- § 274 trestního zákoníku – ohrožení pod vlivem návykové látky – 9 %.

5.3 Výsledky výzkumu přeměny trestu domácího vězení

Na začátku je třeba uvést jednu zásadní změnu právní úpravy domácího vězení, kterou přinesla novela trestního zákoníku č. 330/2011 Sb. Původní znění trestního zákoníku¹²⁸ vycházelo z modelu náhradního trestu odnětí svobody, který byl stanovován již při uložení trestu domácího vězení, a to ve výši maximálně jednoho roku. Jeho výkon byl nařizován při zmaření trestu domácího vězení. Novela trestního zákoníku tento model opustila a zavedla systém přeměny trestu domácího vězení na trest odnětí svobody. Při rozhodování o přeměně je přitom soud vázán přepočítací formulí, podle které každý i jen započatý den nevykonaného trestu domácího vězení se počítá za jeden den odnětí svobody.

¹²⁸ účinném do 30.11.2011

Tabulka č. 3:

Přeměna trestu domácího vězení za roky 2010 a 2011

Rok	Trest domácího vězení			
	uloženo	vykonáno	přeměněno	vykonáváno
2010	132	13	7	90
2011	234	93	37	64
Celkem	366	106	44	154
Poměr v %		29	12	42

Z výše uvedené tabulky vyplývá, že za dva roky existence trestu domácího vězení v našem trestním zákoníku bylo přeměněno celkem 44 trestů domácího vězení na trest odnětí svobody. Vzhledem k tomu, že celkově bylo za tuto dobu uloženo 366 trestů domácího vězení, přeměněné tresty domácího vězení tvoří 12 %, což je příznivé zjištění.

5.4 Výsledky výzkumu pozitiv, negativ a úskalí trestu domácího vězení

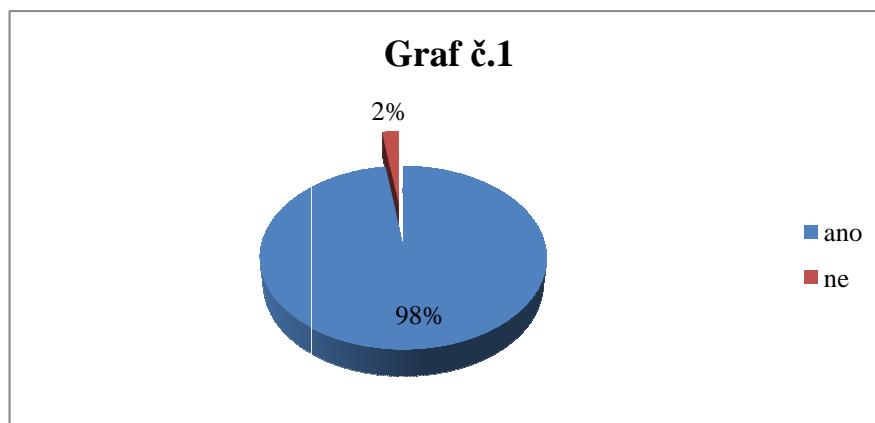
Z vyplněných elektronických dotazníků vedoucími pracovníky jednotlivých středisek Probační a mediační služby budeme zjišťovat dosavadní zkušenosti s trestem domácího vězení. Současně budeme ověřovat pravdivost hypotéz 2 až 5.

Na základě odpovědí na jednotlivé otázky byly sestaveny výsečové grafy a u otázek týkajících se hypotéz pak grafy sloupcové. Ohledně otázek obsahujících „tvrdá“ data¹²⁹ grafy sestavovány nebyly, zpracované výsledky z těchto otázek jsou však uvedeny v souvislosti s vyhodnocením otázek obsahujících data „měkká“. Některý graf pro přehlednost obsahuje zpracování dvou otázek z dotazníku současně.

¹²⁹ otázky č. 1 až 4

Otázka č. 7: **Vidíte problém v ukládání trestu domácího vězení bez jeho předběžného projednání?**

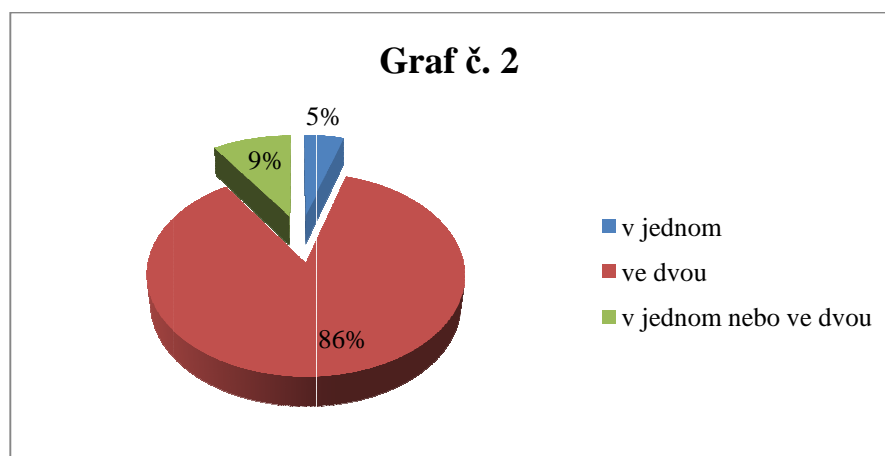
Otázka č. 8: **V případě, že vidíte problém v ukládání trestu domácího vězení bez jeho předběžného projednání, uveďte jaký?**

Z grafu shora vyplývá, že téměř všechna střediska Probační a mediační služby, která se výzkumu zúčastnila, vidí problém v ukládání trestu domácího vězení bez předběžného projednání, pouze 2 % středisek nikoliv.

Z odpovědí těchto středisek bylo dále zjištěno, že je důležité provádět předběžná šetření v místě potencionálního výkonu trestu domácího vězení, vyhodnotit rizika, zjistit postoj nejbližšího sociálního okolí – rodina, spolubydlící, aby byla zajištěna míra pravděpodobnosti vykonání trestu, umožnění kontroly ze strany probačních úředníků a ošetření individuálních potřeb jednotlivých obviněných, jako jsou např. směnný provoz a mimořádné přesčasy v práci. V opačném případě dochází k tomu, že soudce uloží trest domácího vězení odsouzenému, který nemá stále bydlení, nebo přímo osobě bez domova, dále odsouzenému, který se zdržuje v prostředí těžko dostupném, a nebo tehdy, kdy rodinní příslušníci nesouhlasí s tím, aby trest domácího vězení byl v jejich bydlišti vykonáván. Trest domácího vězení je také ukládán v případech, kdy odsouzený je závislý na alkoholu, drogách, často střídá bydliště a není dostatečně motivován, což je následně spojeno s celou řadou problémů.

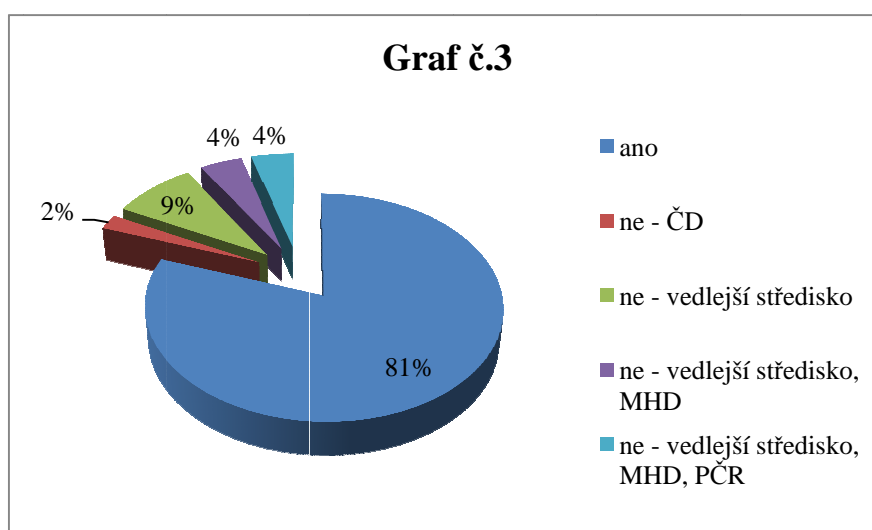
Otázka č. 9: **V jakém počtu zaměstnanců provádíte kontrolu odsouzeného při výkonu trestu domácího vězení v místě jeho bydliště?**

Z odpovědí na tuto otázku bylo zjištěno, že 86 % středisek Probační a mediační služby provádí kontrolu odsouzeného v počtu dvou zaměstnanců a pouze u 5 % středisek kontrolu provádí jeden zaměstnanec.

Otázka č. 10: **Má vaše středisko vlastní služební automobil pro zajištění kontroly výkonu trestu domácího vězení odsouzeným?**

Otázka č. 11: **V případě, že vaše středisko nevlastní služební automobil, uveďte, jak se dopravujete do místa bydliště odsouzeného?**

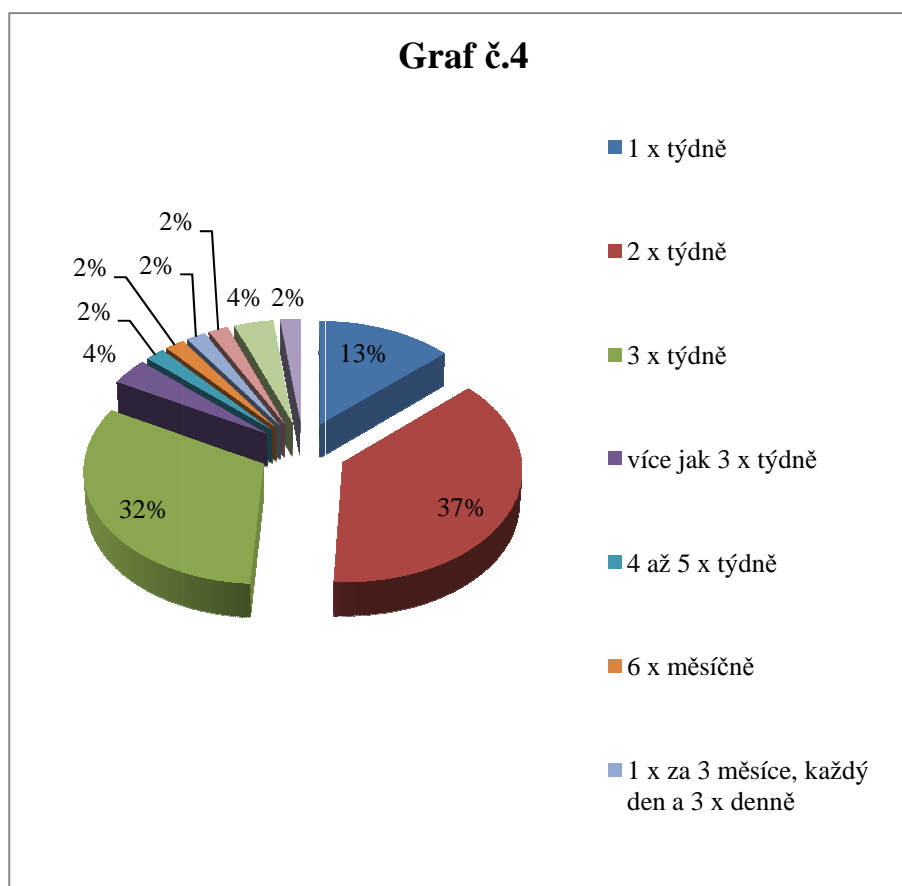

Jak vyplývá z grafu, 81 % středisek Probační a mediační služby má vlastní služební automobil. Z odpovědí středisek, která nevlastní služební automobil, bylo zjištěno,

že kontrolu odsouzeného při výkonu trestu domácího vězení provádí nejčastěji tak, že si auto půjčují od sousedního střediska, tzn., že se o auto dělí dvě střediska. Dále probační pracovníci na kontroly jezdí prostředky MHD a ČD. Nevýhodou této dopravy je, že na základě jízdního řádu odsouzený může čas kontroly předvídat. V některých případech žádají střediska o pomoc policii, která je na kontrolu k odsouzenému odveze.

A dobrá zpráva na závěr, od začátku roku 2012 má každé středisko Probační a mediační služby svůj vlastní služební automobil, což jim jejich práci usnadní.¹³⁰

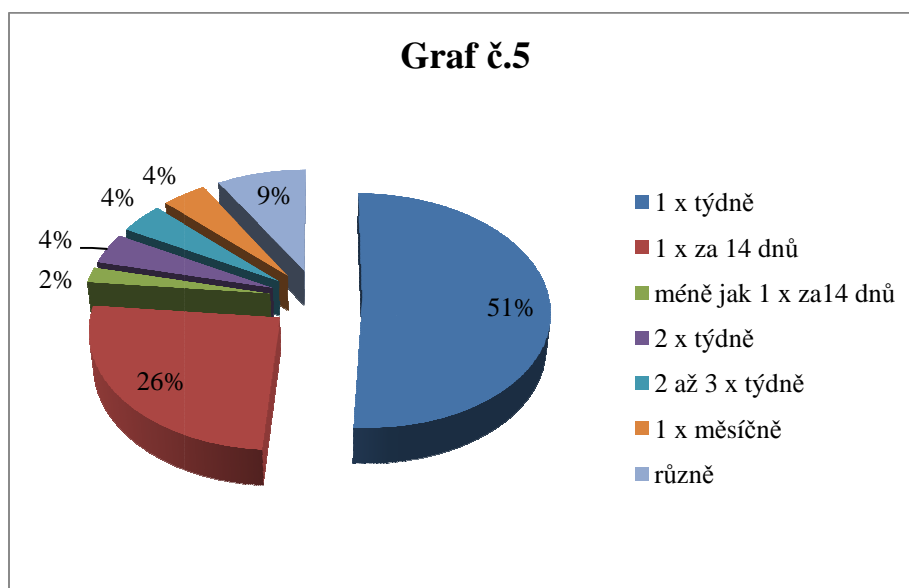
Otázka č. 12: Jak často provádíte kontrolu odsouzeného při výkonu trestu domácího vězení v místě jeho bydliště?

Jak vyplývá z grafu shora, frekvence kontrol odsouzeného je na jednotlivých střediscích různá. Nejvíce středisek provádí kontrolu 2x týdně, a to 37 %, 3x týdně provádí kontrolu 32 % středisek a 13 % středisek pak 1x týdně.

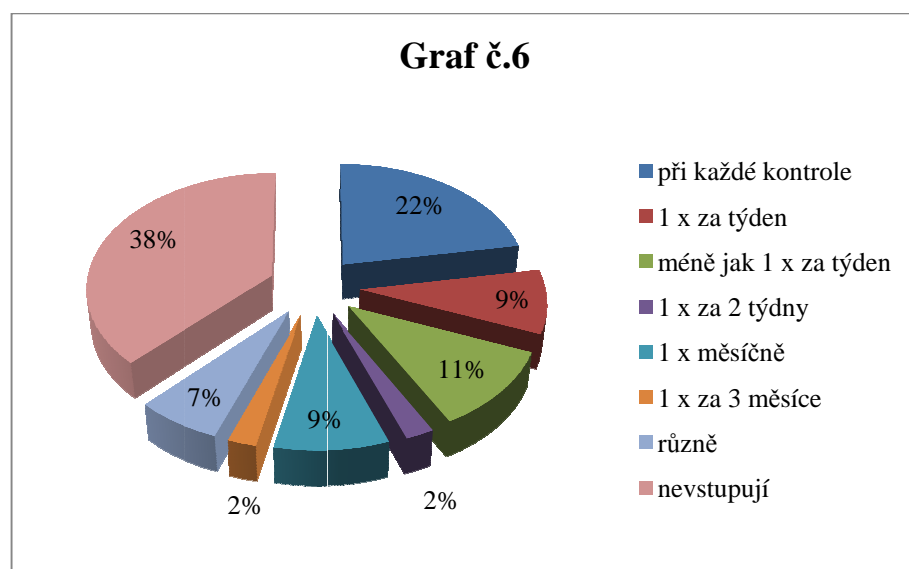
¹³⁰ výzkum byl prováděn na podzim r. 2011

Otázka č. 13: **Jak často je odsouzený kontrolován při výkonu trestu domácího vězení v místě jeho bydliště v nočních hodinách?**

Rovněž z tohoto grafu je patrné, že četnost kontrol odsouzeného v nočních hodinách je na jednotlivých střediscích různá. Nejvíce středisek, a to 51 % provádí kontrolu 1x týdně a 1x za čtrnáct dnů provádí kontrolu 26 % středisek.

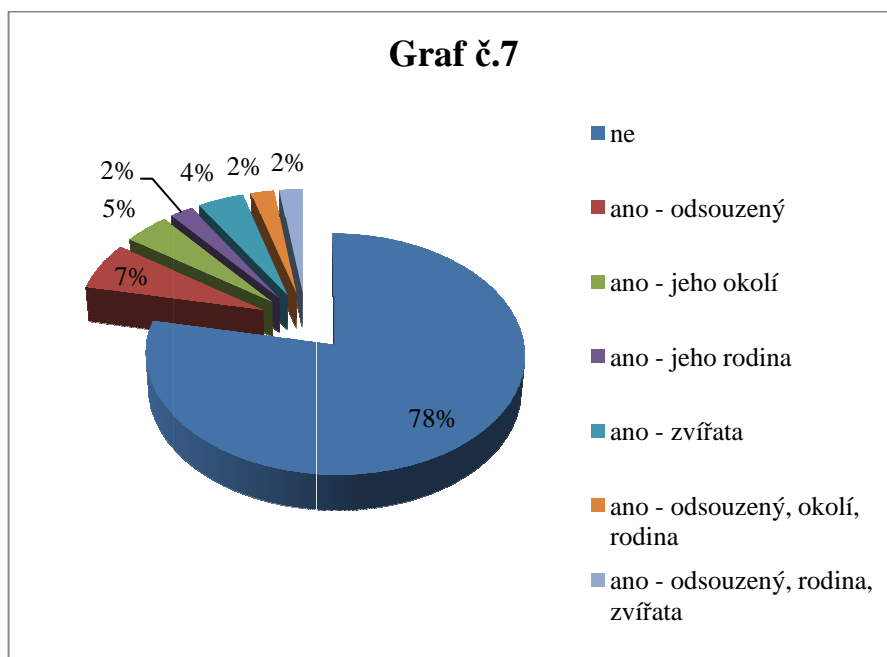
Otázka č. 14: **Jak často při kontrole odsouzeného, který vykonává trest domácího vězení, vstupujete do jeho obydli?**

Z odpovědí na shora uvedenou otázku vyplynul zajímavý výsledek, neboť bylo zjištěno, že 22 % středisek vstupuje do obydlí odsouzeného při každé namátkové kontrole, a naopak 38 % středisek do obydlí odsouzeného nevstupují vůbec.

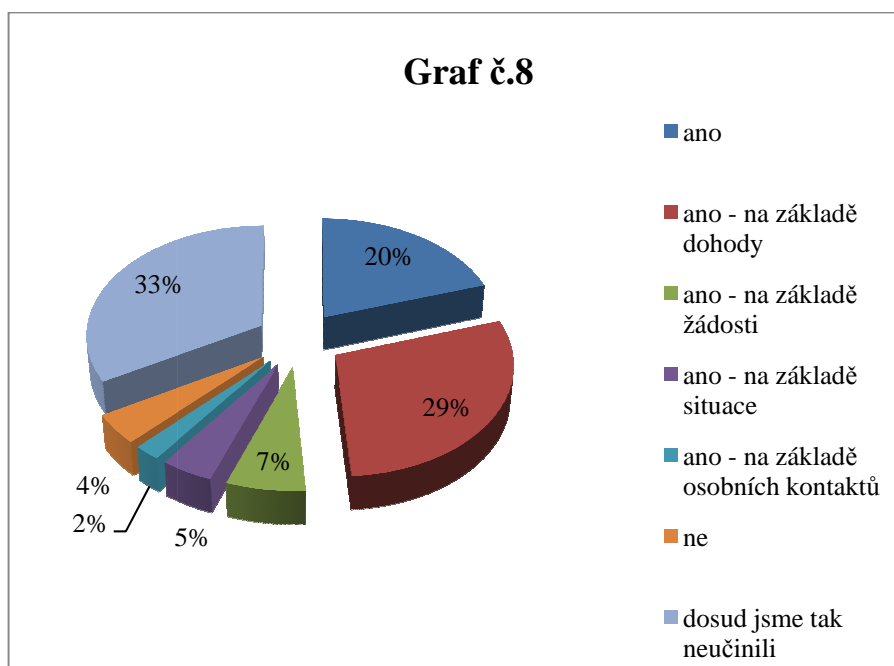
Otázka č. 15: **Setkali jste se při provádění kontroly výkonu trestu domácího vězení s agresivitou?**

Otázka č. 16: **V případě, že jste se při provádění kontroly trestu domácího vězení setkali s agresivitou, agresivní chování bylo ze strany?**

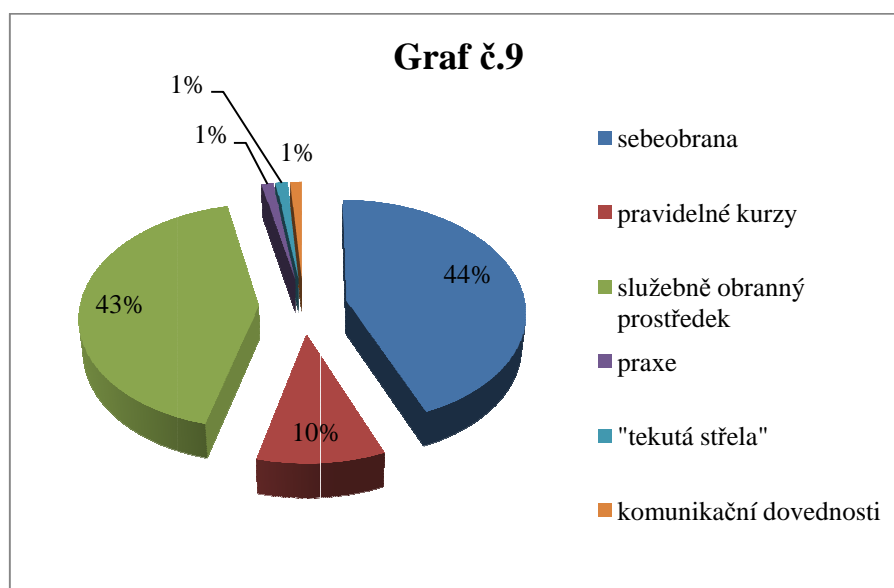
Z odpovědí v dotaznících bylo zjištěno, že 78 % středisek Probační a mediační služby se nesetkalo při provádění kontroly trestu domácího vězení s agresivitou, naopak 7 % středisek se setkalo s agresivitou, a to ze strany *odsouzeného*, 5 % ze strany jeho *okolí*, 2 % ze strany jeho *rodiny* a na 4 % zaútočila *zvířata*. 4 % středisek pak uvedla, že se setkala s agresivitou, a to jak ze strany *odsouzeného*, *jeho okolí*, *rodiny* i *zvířat*.

Otázka č. 18: **Je vaše žádost o pomoc ze strany Policie ČR akceptována, a pokud ano, uveďte na základě čeho?**

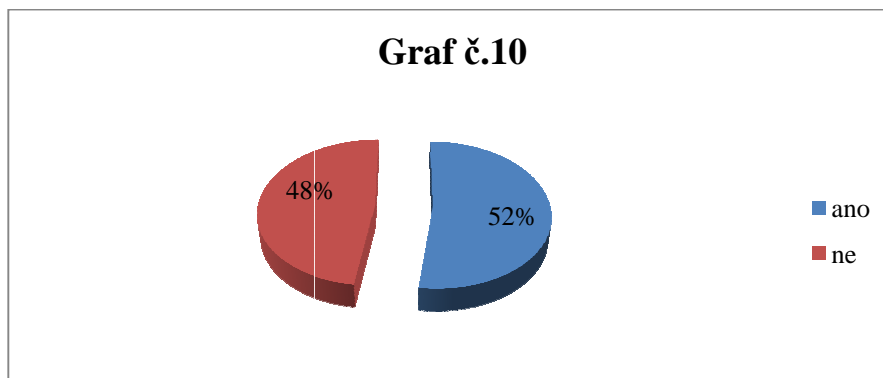
Jak vyplývá z odpovědí jednotlivých středisek Probační a mediační služby na tuto otázku, 63 % z nich této možnosti využilo a jejich žádost byla Policií ČR akceptována, 4 % si o pomoc požádala, ovšem jejich žádosti nebylo vyhověno a 33 % středisek možnosti vyžádat asistenci Policie ČR dosud nevyžilo.

Otázka č. 19: **Jak jste vyškoleni pro práci s problematickými odsouzenými?**

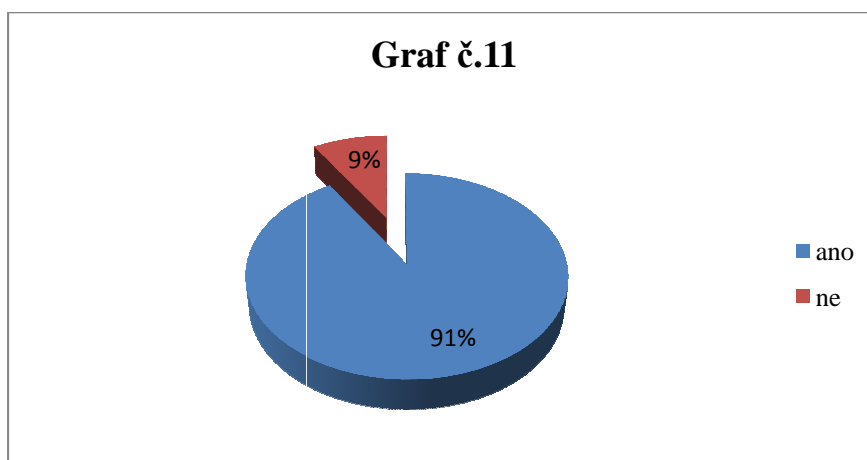
Z odpovědí na otázku č. 19 bylo zjištěno, že pracovníci Probační a mediační služby jsou pro práci s problematickými odsouzenými vyškolení, nejčastěji kurzy sebeobrany, a to 44 % středisek.

Otázka č. 20: **Domníváte se, že namátkové kontroly probačních úředníků jsou dostatečnou motivací odsouzeného k řádnému dodržování trestu domácího vězení?**

Výsledek zjištěný z odpovědí na otázku č. 20 je zajímavý, neboť 52 % středisek Probační a mediační služby se domnívá, že namátková kontrola je dostatečnou motivací odsouzeného a 48 % středisek pak že není.

Otázka č. 21. **Považujete elektronický monitoring odsouzeného při výkonu trestu domácího vězení za nutný?**

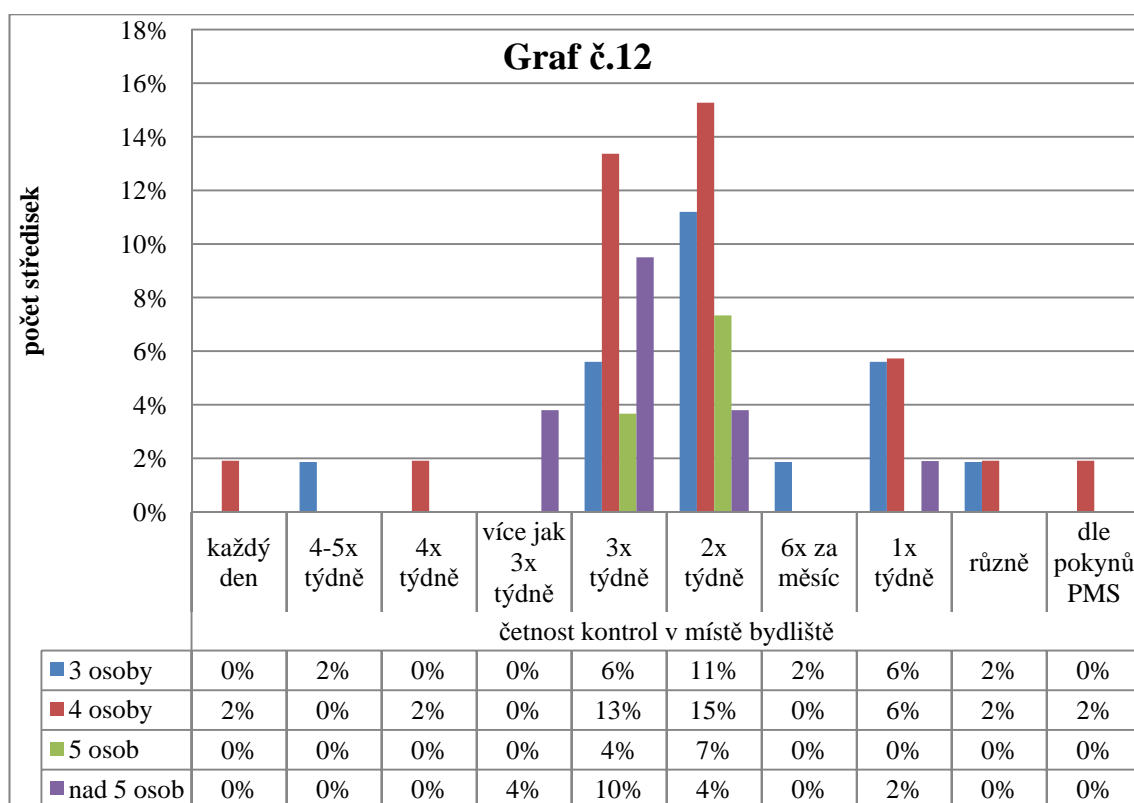

Ze shora uvedeného grafu vyplývá jednoznačný výsledek, neboť 91 % středisek Probační a mediační služby považuje elektronický monitoring za nutný, pouze 9 % ne.

Hypotéza 2:

Čím více zaměstnanců mají střediska Probační a mediační služby, tím častěji provádí kontrolu odsouzeného v místě bydliště.

Bylo předpokládáno, že pokud bude pracovat na středisku Probační a mediační služby velký počet zaměstnanců, budou kontrolovat odsouzeného při výkonu trestu domácího vězení v místě jeho bydliště častěji, než střediska s malým počtem zaměstnanců (otázky č. 2 a 12 dotazníku). Z odpovědí na otázku č. 2 z dotazníku bylo zjištěno, že průměrný počet zaměstnanců ze středisek, která dotazník vyplnila, je 4,76. Nejméně mají střediska 3 zaměstnance a nejvíce 14 zaměstnanců má středisko Brno v Jihomoravském soudním kraji.

Jak vyplývá z grafu č. 12, nejčastější kontrolu odsouzeného v místě bydliště – každý den provádí 2 % středisek, která mají 4 zaměstnance, 2 % středisek se 3 zaměstnanci pak 4x až 5x týdně. 4 % středisek s více jak 5 zaměstnanci vykonávají kontrolu odsouzeného více jak 3x týdně a 4 % středisek s 5 zaměstnanci vykonávají kontrolu 3x týdně. Nejvíce středisek – 37 % provádí kontrolu 2x za týden. Kontrolu 1x týdně,

což je nejméně, provádí 14 % středisek. Jak vyplývá z výše uvedeného a rovněž z grafu č. 12, kontroly střediska provádí různě bez závislosti na počtu zaměstnanců.

Hypotéza byla vyvrácena. Z údajů získaných v průběhu studia dané problematiky a vyplněných dotazníků bylo zjištěno, že frekvenci návštěv odsouzeného v místě jeho bydliště si stanoví probační úředník v závislosti na vyhodnocení rizik případného měření výkonu trestu, avšak pravidlem by mělo být provádění návštěv alespoň 3x měsíčně. Probační úředník si k provedení namátkové kontroly může vyžádat asistenci Policie ČR, popř. městské policie, nicméně pouze probačnímu úředníkovi je zákonem umožněno vyžadovat na odsouzeném, aby jej vpustil do svého obydlí.¹³¹

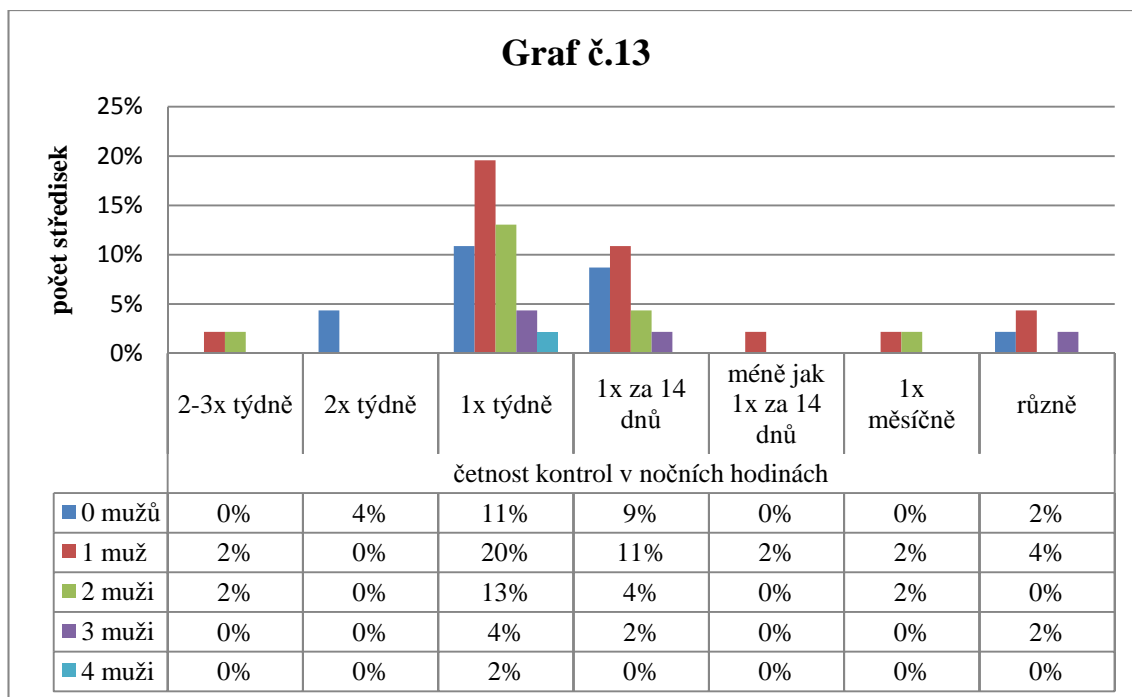
Pozitivní výsledek, který z této hypotézy vyšel, je, že všechna střediska, která se dotazníkového šetření zúčastnila, provádí kontrolu odsouzeného častěji než 3x za měsíc.

Hypotéza 3:

Jestliže počet mužů zaměstnaných na jednotlivých střediscích Probační a mediační služby je vyšší, pak kontroly odsouzeného v nočních hodinách jsou častější.

Úkolem bylo zjistit z odpovědí respondentů na otázky č. 3 a 13, zda počet mužů zaměstnaných na jednotlivých střediscích Probační a mediační služby se promítne do četnosti kontrol odsouzeného v nočních hodinách, a to např. z důvodu bezpečnosti zaměstnanců Probační a mediační služby. Z odpovědí na otázku č. 3 v dotazníku vyplynulo, že průměrný počet mužů zaměstnaných na jednotlivých střediscích je 1,20. Jsou střediska, kde není zaměstnaný žádný muž, a nejvíce mužů má středisko Brno v Jihomoravském soudním kraji, a to 4.

¹³¹ ustanovení § 334b zákona č. 141/1961 Sb., trestní řád

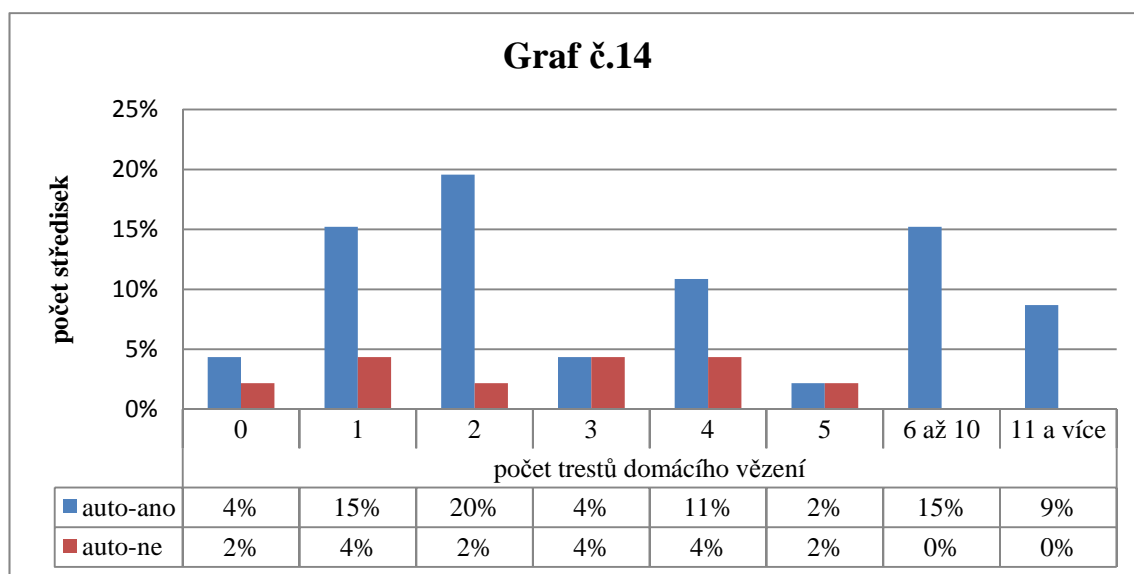
Jak vyplývá z grafu č. 13, nejčastější kontroly odsouzeného v nočních hodinách – 2x až 3x týdně provádí 2 % středisek, kde pracuje 1 muž, a 2 % středisek, kde pracují 2 muži. 4 % středisek, u kterých nepracuje žádný muž, vykonává kontrolu odsouzeného 2x týdně, 4 % středisek se 3 muži pak 1x týdně a 2 % středisek se 4 muži rovněž 1x týdně. Nejvíce středisek – 50 % provádí kontrolu v noci 1x za týden. Namátkovou kontrolu odsouzeného v noci 1x měsíčně, což je nejméně, provádí 4 % středisek. Jak vyplývá z výše uvedeného a rovněž z grafu č. 13, četnost kontrol odsouzeného při výkonu trestu domácího vězení v nočních hodinách je různá, bez závislosti na počtu mužů zaměstnaných na jednotlivých střediscích Probační a mediační služby.

Hypotéza byla vyvrácena. Z údajů získaných v průběhu studia dané problematiky a vyplněných dotazníků bylo zjištěno, že frekvenci návštěv odsouzeného v nočních hodinách si stanoví probační úředník v závislosti na vyhodnocení rizik případného měření výkonu trestu. Problémem kontrol v noci je jednak zajištění bezpečnosti probačních úředníků a jednak, že odsouzený spí a neotvírá. Probační pracovník má ve většině případů telefonický kontakt na odsouzeného, případně na osobu, která s ním žije, a snaží se jednoho z nich vzbudit telefonem. Zpravidla se podaří odsouzeného vzbudit, v opačném případě s ním probační úředník následně projedná zjištěné porušení podmínek výkonu trestu, požaduje po něm vysvětlení a popřípadě prověří pravdivost jeho tvrzení. Noční kontroly jsou pro probační pracovníky náročné a zasahují i do jejich soukromého života.

Hypotéza 4:

Střediska Probační a mediační služby, která evidují velký počet trestů domácího vězení, mají vždy vlastní služební automobil, na rozdíl od středisek, která evidují malý počet těchto trestů.

Úkolem bylo ověřit z odpovědí respondentů na otázky č. 4 a 10 uvedené v dotazníku, zda všechna střediska Probační a mediační služby mají vlastní služební automobil, a pokud nemají, kolik evidují trestů domácího vězení. Z odpovědí na otázku č. 4 v dotazníku bylo zjištěno, že průměrný počet trestů domácího vězení evidovaný na jednotlivých střediscích je 4,22.

Jak vyplývá z grafu č. 14, 6 % středisek neeviduje *žádný trest* domácího vězení, přitom 4 % z nich mají vlastní služební automobil a 2 % nemají. 19 % středisek eviduje *jeden trest* domácího vězení, 15 % z nich má služební automobil a 4 % nemá. Z 22 % středisek, které evidují 2 *tresty* domácího vězení, má 20 % automobil a 2 % nemají. Rovněž tak střediska, která evidují 3, 4 a 5 *trestů* domácího vězení, některá z nich vlastní služební automobil a některá ne. Ovšem všechna střediska, která evidují velký počet trestů¹³² - 6 až 10 a 11 a více, vlastní služební automobil.

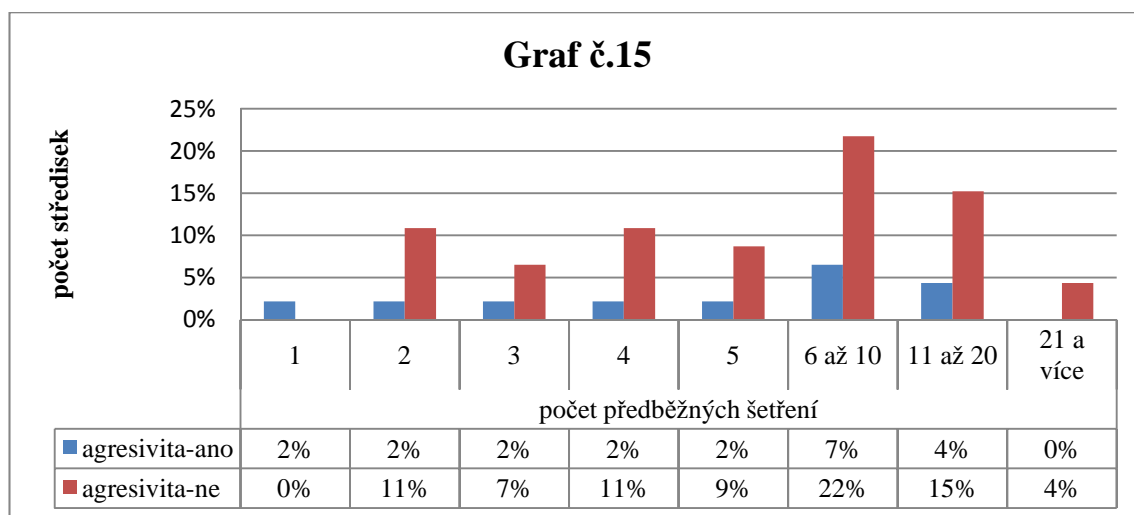
Hypotéza byla potvrzena. Jak vyplývá z výše uvedeného a rovněž z grafu č. 14, střediska Probační a mediační služby, která evidují velký počet trestů domácího vězení, mají vždy vlastní služební automobil.

¹³² vzhledem k průměrnému počtu trestů 4,22

Hypotéza 5:

Střediska Probační a mediační služby, která provádí nejméně předběžných šetření trestu domácího vězení, se při každé kontrole odsouzeného setkávají s agresivitou, na rozdíl od středisek provádějících nejvíce šetření, která se s agresivitou nesetkávají.

Z odpovědí respondentů na otázky č. 6 a 15 uvedené v dotazníku mělo být zjištěno, zda předběžné šetření trestu domácího vězení se kladně promítne do chování odsouzeného při následných kontrolách pracovníků Probační a mediační služby. Z odpovědí na otázku č. 6 v dotazníku bylo zjištěno, že průměrný počet předběžných šetření trestu domácího vězení je 7,76.

Jak vyplývá z grafu č. 15, nejméně předběžných šetření, a to *jedno*, měla střediska, která se *vždy* setkala s agresivitou při jednání s odsouzeným, naopak nejvíce předběžných šetření, a to *21 a více*, měla střediska, která se *nikdy* s agresivitou při jednání s odsouzeným nesetkala. U všech ostatních předběžných šetření v rozmezí od 2 do 11 až 20 jsou zastoupena jak střediska, která nemusela řešit agresivní chování při prováděné kontrole, tak střediska, která se s agresivitou setkala.

Hypotéza byla potvrzena. Z údajů získaných v průběhu studia dané problematiky a vyplněných dotazníků bylo zjištěno, že pokud je probační úředník pověřen realizací předběžného šetření trestu domácího vězení, pak jeho činnost směřuje ke zjištění důležitých okolností pro uložení tohoto trestu, tj. aktuálních bytových a sociálních poměrů obviněného a dalších okolností, které mají na případné uložení trestu vliv. Tato

spolupráce probačního úředníka a obviněného je podmíněna souhlasem obviněného. První setkání se ve většině případů uskutečňuje na středisku Probační a mediační služby, následně probační úředník navštíví bydliště obviněného, které by mělo být místem výkonu trestu. Probační úředník projedná s obviněným podmínky výkonu trestu domácího vězení a poskytne mu, ale také osobám, které s ním žijí ve společném obydlí, poučení o jeho povinnostech a omezeních spojených s kontrolou trestu domácího vězení. Při takovém postupu bývá obviněný dostatečně motivován trest vykonat a i při kontrolách tohoto trestu spolupracuje a agresivní chování se objevuje ojediněle. Soudy ale nejsou povinny pověřovat Probační a mediační službu předběžným šetřením trestu domácího vězení a ve většině případů to nedělají, neboť takové šetření výrazně oddálí rozhodnutí ve věci. Vzhledem k tomu, že trest domácího vězení lze uložit trestním příkazem, tedy bez projednání věci u hlavního líčení, nechtějí se tímto šetřením zdržovat. Podmínkou pro uložení trestu domácího vězení je písemný slib pachatele, že se ve stanovené době bude zdržovat v obydlí na určené adrese a při výkonu kontroly poskytne potřebnou součinnost. Problémem je, že ve většině případů pachatel tento slib dá při svém výslechu na policii již v přípravném řízení, aniž by měl dostatečné informace o tomto trestu. V těchto případech pak k prvnímu kontaktu mezi odsouzeným a probačním úředníkem dochází až po pravomocném skončení věci, což je doprovázeno řadou problémů včetně agresivity.

5.5 Shrnutí výzkumu

Použití trestu je velmi obtížné. Záleží na tom, jaký úhel pohledu si zvolíme. Z *výchovného hlediska* je k trestu zaujímán spíše zamítavý postoj. Ovšem z *pedagogického hlediska* patří trest mezi základní metodu, když především je propagována metoda přirozených následků. Záleží na věku, zralosti, fyzických a psychických předpokladech. V mnoha evropských zemích je rozšířen názor, že trest by měl minimálně omezovat svobodu jednotlivce a zároveň maximálně zajišťovat, že se odsouzený znovu nedopustí trestné činnosti.

Alternativní tresty představují vysoký morální apel na pachatele. Předpokladem pro uložení alternativního trestu je vhodný typ pachatele a nepříliš závažná trestná činnost. Výhodou je, že nedochází k vytržení pachatele ze všech sociálních souvislostí, ale naopak ho do souvislostí vtahují.

Počáteční nedůvěra soudců ve vztahu k účinnosti alternativních způsobů řešení se projevila rovněž u trestu domácího vězení. Také alternativní trest obecně prospěšných prací, který byl zařazen do trestního zákona od 1. 1. 1996, byl zpočátku soudci využíván poměrně málo. Pro zajímavost bylo zjišťováno, zda trest obecně prospěšných prací byl v prvních dvou letech jeho zařazení do trestně právní úpravy ČR soudy uložen častěji, než trest domácího vězení. Bylo zjištěno, že trest obecně prospěšných prací byl v prvním roce uložen 5,5 x více, než trest domácího vězení a ve druhém roce pak téměř 7x více.

Způsob a intenzita kontroly výkonu trestu domácího vězení probačními úředníky prostřednictvím namátkových kontrol nemůže být zárukou efektivity. Bylo předpokládáno, že pokud bude pracovat na středisku Probační a mediační služby velký počet zaměstnanců, budou kontrolovat odsouzeného při výkonu trestu domácího vězení častěji, než střediska s malým počtem zaměstnanců. Tento předpoklad se nepotvrdil jednak proto, že vysoký počet zaměstnanců je na velkých střediscích, kde na jednoho probačního úředníka připadá mnohem více klientů, než je tomu u malých středisek, a proto nemohou tolik času věnovat kontrolám výkonu trestu domácího vězení. A dále jednak proto, že frekvenci návštěv odsouzeného si stanoví probační úředník v závislosti na vyhodnocení rizik případného maření výkonu trestu, avšak pravidlem by mělo být provádění návštěv alespoň 3x měsíčně. I když všechna střediska Probační a mediační služby, která se dotazníkového šetření zúčastnila, provádí kontrolu odsouzeného častěji než 3x za měsíc, přistihnout odsouzeného při porušení podmínek výkonu trestu domácího vězení je spíše náhodou. Předpokládá se, že odsouzený by mohl porušit podmínky přibližně čtyři hodiny po namátkové kontrole, neboť si je jist, že probační úředník je dostatečně vzdálený od místa jeho pobytu a spoléhá na to, že nebude opakovaně kontrolován.

Problém nastává i v zajištění bezpečnosti probačních úředníků při nočních namátkových kontrolách. Bylo očekáváno, že počet mužů zaměstnaných na jednotlivých střediscích Probační a mediační služby se promítne do četnosti kontrol odsouzeného v nočních hodinách, a to zejména z důvodu bezpečnosti probačních úředníků. Tato skutečnost se nepotvrdila, neboť frekvenci návštěv odsouzeného v nočních hodinách si rovněž stanoví probační úředník v závislosti na vyhodnocení rizik případného měření výkonu trestu. Noční kontroly jsou ovšem pro probační pracovníky náročné a zasahují i do jejich soukromého života.

Střediska Probační a mediační služby, která evidují velký počet trestů domácího vězení, vlastní služební automobil, čímž mají větší předpoklad k přistižení odsouzeného při porušování podmínek trestu. Střediska, která evidovala malý počet trestů domácího vězení, pak služební automobil nevlastnila a nejčastěji tuto situaci řešila půjčením auta ze sousedního střediska, tzn., že se o auto dělila dvě střediska. Na většině z nich to fungovalo tak, že čtrnáct dnů mělo služební auto jedno středisko a čtrnáct dnů sousední. Tato skutečnost ovšem nezůstala veřejnosti utajena, a proto odsouzený věděl, že když byl po dobu čtrnácti dnů kontrolován, tak po následujících čtrnáct dnů kontrolován nebude, což vedlo k porušování podmínek trestu domácího vězení. Od začátku roku 2012 má již každé středisko Probační a mediační služby svůj vlastní služební automobil, čímž se jim práce zjednodušila.

Důležitou činností probačního úředníka je realizace tzv. institutu předběžného šetření, tedy spolupráce probačního úředníka s obviněným před uložením trestu domácího vězení. V případě pověření probačního úředníka realizací předběžného šetření jeho činnost směřuje ke zjištění důležitých okolností pro uložení tohoto trestu, tj. aktuálních bytových a sociálních poměrů obviněného a dalších okolností, které mají na případné uložení trestu domácího vězení vliv. Tato spolupráce probačního úředníka a obviněného je podmíněna jeho souhlasem. Probační úředník projedná s obviněným podmínky výkonu trestu domácího vězení a poskytne mu, ale také osobám, které s ním žijí ve společném obydlí, poučení o jeho povinnostech a omezeních spojených s kontrolou trestu. Při takovém postupu bývá obviněný dostatečně motivován trest vykonat a při kontrolách spolupracuje a agresivní chování se objevuje ojediněle. Soudy ale nejsou povinny pověřovat Probační a mediační službu předběžným šetřením podmínek pro výkon trestu domácího vězení a ve většině případů to nedělají, neboť takové šetření oddálí rozhodnutí ve věci. V těchto případech k prvnímu kontaktu mezi odsouzeným a probačním úředníkem dochází až po pravomocném skončení věci, což je doprovázeno řadou problémů včetně agresivity.

Na poslední otázku v dotazníku: „Považujete elektronický monitoring odsouzeného při výkonu trestu domácího vězení za nutný?“, odpovědělo 91 % středisek Probační a mediační služby ano, pouze 9 % jej za nutný nepovažují.

Situace kolem trestu domácího vězení připomíná bludný kruh. Na jedné straně jsou soudci, kteří se do jeho ukládání nehrnou, protože podle nich není důsledná kontrola odsouzených, a uložili ho za dva roky jen v 366 případech. Proti nim ministerstvo spravedlnosti tvrdí, že plánovaná kontrola elektronickými náramky se finančně vyplatí,

až dosáhne počet odsouzených k trestu domácího vězení alespoň pěti set,¹³³ neboť tolik lidí je schopna Probační a mediační služba kontrolovat. Podle odhadů Probační a mediační služby by měla Česká republika hranice 500 odsouzených dosáhnout v roce 2013. Dle ředitele Probační a mediační služby Pavla Šterna se dá očekávat, že za několik měsíců bude vyčerpaná kapacita namátkových kontrol.

Důvodem dosavadní velmi nízké míry ukládání trestu domácího vězení je přetrvávající nemožnost využívat při jeho kontrole tzv. elektronického monitoringu. Dosavadní způsob kontroly domácího vězení zajišťovaný prostřednictvím namátkových kontrol prováděných probačními úředníky je z dlouhodobého hlediska neudržitelný, a to i přes zcela nepopíratelnou a mimořádnou snahu Probační a mediační služby zajistit plnění tohoto trestu. Nikdo nemůže mít soudcům za zlé, že trest domácího vězení ukládají ojediněle, neboť představuje v současném systému trestů nejpřísnější alternativu k trestu odnětí svobody, ale tuto roli však může jen těžko plnit, když kontrola jeho dodržování není důsledná. Pokud má být trest domácího vězení nejpřísnějším po trestu odnětí svobody, musí ho tak především pociťovat odsouzený. K tomu může dojít jedině tehdy, když bude vědět o tom, že je neustále sledován jeho pohyb. Ministerstvo je však jiného názoru. Myslí si, že trest domácího vězení je plnohodnotný i bez náramků. Je názoru, že povinností soudců je aplikovat zákon a nestarat se o to, jak ministerstvo spravedlnosti zajistí jeho aplikaci.

Věznice jsou dál přeplněné, ačkoli právě jim měl nový alternativní trest domácího vězení ulevit, a ministerstvo čeká na 500 odsouzených k trestu domácího vězení. Z logiky věci plyne, že nejprve musí být investice do systému, a pak přijdou úspory.

Neexistence tzv. elektronického monitoringu přesto resortu přinesla finanční úsporu. Dozor jednoho vězně Probační a mediační služby stojí v průměru kolem 8000,- Kč ročně a při elektronické kontrole je to za stejnou dobu 28000,- Kč. Stále je to méně, než 318000,- Kč, neboť tolik vyjde ročně pobyt odsouzeného ve věznici.

I dosud málo uložených trestů domácího vězení v počtu **366** přineslo úsporu 40 milionů korun.¹³⁴

Předností alternativního trestu domácího vězení je nejen úspora nákladů na vykonání trestu odnětí svobody, ale i jeho pozitivní *resocializační vliv*. Pachatel nepřichází o své sociálně důležité kontakty, o své zaměstnání a je se svou rodinou. Jeho chování lze navíc v průběhu výkonu trestu efektivně ovlivňovat. Zdůrazňuje se nejen *resocializační*,

¹³³ zjištěno z www.justice.cz – oficiálního serveru českého soudnictví

¹³⁴ zjištěno z www.justice.cz – oficiálního serveru českého soudnictví

ale zároveň i *restorativní* charakter. Nenesou potřebu soustředit se jen na personální a technické zabezpečení dodržování trestu domácího vězení, ale též na vytvoření vhodných doprovodných programů, které se orientují na *resocializaci, reintegraci a převýchovu* pachatele. Pokud budou takové programy vytvořeny, přinesou s sebou sice nemalé náklady, které se započítají do celkové částky, ovšem pokud vytvořeny nebudou, nelze od trestu domácího vězení očekávat řešení problémů, které vedly k jeho zavedení, jako je snížení recidivy pachatelů, menší psychická zátěž pro pachatele i jeho nejbližší a snazší reintegrace do společnosti po vykonání trestu.

Resocializace je jedním ze základních pozitiv alternativního trestu domácího vězení, neboť má odsouzeného naučit osvojovat si určité návyky a dodržovat denní režim ve svém domácím prostředí.

Závěr

Na závěr budou shrnuty získané poznatky o problematice alternativních forem trestů v resocializační praxi a zhodnoceno, do jaké míry byly naplněny cíle diplomové práce.

Slovo trest je jedno z těch mnoha slov, jejichž význam je každému zdánlivě zřejmý. Trestem může být odepření možnosti dívat se na televizi, stejně jako zbavení svobody pohybu či v krajním případě i života. Po dlouhou dobu byla představa trestu v justici i mezi laickou veřejností redukována převážně na trest odnětí svobody, který izoluje odsouzeného od ostatní společnosti a brání mu tak v dalším pokračování trestné činnosti. Účelem trestu je přispět ke kontrole zločinnosti, chránit společnost před trestnými činy, odvracet trestné činy směřující proti právům a svobodám občanů, zabraňovat pachatelům v další trestné činnosti, vychovávat je v řádné občany, vést je k prosociálnímu chování, napravit je a současně působit výchovně i na ostatní členy společnosti. Samotný trest musí vždy zůstat pouze prostředníkem, jímž se společnost proti páčání trestných činů brání. Tresty vykonávané ve společenství nejsou považovány za alternativní sankce ve smyslu jejich podřazenosti nepodmíněným trestům, ale jsou uznávány jako skutečný trest a legitimní možnost řešení trestní věci. U pachatelů méně závažné trestné činnosti lze do určité míry vycházet z předpokladu, že lze snadněji a reálně dosáhnout jejich nápravy a resocializace. Prostředky alternativního sankcionování jsou proto z velké části založeny nejen na samotném ponechání pachatele trestného činu na svobodě, ale snaží se posílit individuálně preventivní účinek trestněprávních sankcí i zavedením některých prvků sociální práce s pachatelem. Stát tím přebírá větší odpovědnost za nápravu pachatele trestného činu a snaží se pachateli aktivně pomoci při jeho úsilí o resocializaci. Ruku v ruce s hledáním a zaváděním nových způsobů sankcionování trestné činnosti se v trestním právu začal stále více prosazovat i nový myšlenkový směr označovaný jako tzv. restorativní justice. Pojem restorativní justice lze vyložit jako určitý koncept zacházení s pachateli, vycházející z názoru, že současná trestní spravedlnost nepředstavuje adekvátní reakci společnosti na kriminalitu. Je to soubor metod, které charakterizují určitý přístup k řešení problematiky zločinnosti. I když alternativní sankcionování a restorativní justice spolu velmi úzce souvisí, nejedná se o synonyma. Přístupy restorativní justice totiž mohou být využity i v kombinaci s trestem odnětí svobody a restorativní justice nepředstavuje nezbytně alternativu k uvěznění, byť sankce vykonávané na svobodě vytvářejí lepší předpoklady pro realizaci cílů restorativní justice. Zavádění nových

alternativních opatření k nepodmíněnému trestu odnětí svobody do českého trestního práva lze vztahovat k 1. 1. 1994, neboť k tomuto datu byl zaveden první typ odklonu v trestním řízení, institut podmíněného zastavení trestního stíhání. Od této doby je možné sledovat poměrně intenzivní vývoj v této oblasti, v jehož rámci došlo k zakotvení řady nových alternativních trestů a opatření.

Mezi nejnovější alternativní tresty patří trest domácího vězení, který s účinností od 1. 1. 2010 zavedl nový trestní zákoník a který rozšiřuje škálu alternativních trestů. Základní povinností pachatele, kterému byl uložen trest domácího vězení, je zdržovat se v určeném obydlí v soudem stanoveném časovém období, a to v pracovních dnech, ve dnech pracovního klidu a pracovního volna s přihlédnutím zejména k jeho pracovní době a k času potřebnému k cestě do zaměstnání, k péči o nezletilé děti a k vyřizování nutných osobních a rodinných záležitostí, aby při zajištění všech nezbytných potřeb odsouzeného a jeho rodiny ho přiměřeně postihl na svobodě. Předností trestu domácího vězení je jeho pozitivní resocializační vliv, neboť pachatel nepřichází o své sociálně důležité kontakty, zaměstnání a je se svou rodinou. Protože trest domácího vězení je u nás novým alternativním trestem, bylo zjišťováno, zda a v jaké podobě existuje u našich sousedních států. Do slovenského trestního práva byl trest domácího vězení zaveden s účinností od 1. 1. 2006. Lze jej uložit maximálně na dobu 1 roku, není možné jej uložit mladistvému a odsouzený je povinen vést po dobu výkonu trestu domácího vězení řádný život. Rakousko zavedlo trest domácího vězení do svého trestního práva 1. 9. 2010 a spolu s Českou republikou patří k „nejmladším uživatelům“ tohoto trestu. Domácí vězení je v Rakousku jednou z forem výkonu trestu odnětí svobody a lze jej uložit v maximální výměře 12 měsíců pachateli, který disponuje vhodným obydlím na území Rakouska, vykonává vhodné zaměstnání, pobírá příjem a má zdravotní a úrazové pojištění. Nezbytným předpokladem je písemný souhlas osob, které sdílí s pachatelem společnou domácnost. Výkon trestu je elektronicky monitorován. V Polsku trest domácího vězení představuje způsob výkonu nepodmíněného trestu odnětí svobody, kdy výkon tohoto trestu je situován do obydlí odsouzeného za nepřetržitého elektronického monitoringu. Polsko se vydalo cestou pouze dočasného zavedení domácího vězení od 1. 9. 2009 do 31. 8. 2014, přičemž lze předpokládat, že po skončení zkušební doby bude celý projekt vyhodnocen, upraven a až poté zaveden trvale do právního řádu. Domácí vězení je možné uložit pachateli odsouzenému k trestu odnětí svobody nepřesahující 1 rok, má-li trvalé bydliště a postačuje-li tato forma výkonu trestu k dosažení cílů trestu. Na rozdíl od české právní úpravy je nutným předpokladem

pro uložení domácího vězení souhlas zletilých osob, které s pachatelem bydlí. V Německu proběhl pilotní projekt domácího vězení s elektronickým monitoringem v letech 2000 až 2004. Vyzkoušen byl asi na 50 odsouzených průměrně po dobu 138 dní. Trest domácího vězení se uplatnil tam, kde byl stanoven nějaký dohled nebo vyšetřovací vazba a jako alternativa k trestu odnětí svobody do 6 měsíců. Experiment v Německu byl doprovázen vzrušenou diskusí o etické stránce monitoringu a jeho zásahu do soukromí osob.

S výkonem řady alternativních trestů a opatření souvisí Probační a mediační služba ČR, která vznikla 1. 1. 2001, tj. účinností zákona č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě. Posláním Probační a mediační služby je přispívat k naplňování trestní spravedlnosti, především vytváření podmínek pro uplatnění alternativních postupů v trestním řízení, zajištění účinného výkonu alternativních trestů a nalezení účinné reakce na spáchaný trestný čin. Za tím účelem provádí probaci a mediaci a podílí se na řešení sporů mezi obviněnými a poškozenými a svými činnostmi usiluje o urovnání konfliktních stavů, obnovení respektu k právním normám v souvislosti s trestním řízením. V obecné rovině lze říci, že činnost Probační a mediační služby je zvláštním typem sociální práce prováděné v mezích stanovených zákonem. Zásadní úlohu pak Probační a mediační služba plní v souvislosti se zajištěním výkonu alternativního trestu domácího vězení. Dále vypomáhá odsouzenému k integraci do společnosti, např. prostřednictvím probačních resocializačních programů.

S ohledem na shora uvedené shrnutí získaných teoretických poznatků byly cíle diplomové práce v rovině teoretické splněny.

Jedním z hlavních cílů postupného zavádění nových forem alternativních opatření do českého trestního práva, které odstartovalo v roce 1993, bylo snížení podílu ukládání nepodmíněných trestů odnětí svobody, zejména pak krátkodobých. Vycházelo se a vychází se z toho, že především krátkodobé nepodmíněné tresty odnětí svobody jsou z resocializačního a individuálně preventivního hlediska nejméně efektivní. Proto cílem výzkumu bylo zjistit využívání nově zavedeného alternativního trestu domácího vězení v resocializační praxi v ČR. Za období od 1. 1. 2010 do 31. 12. 2011 bylo soudy uloženo 366 trestů domácího vězení, nejvíce trestů v počtu 68 uložil jednak Severomoravský soudní kraj a jednak Jihomoravský, nejméně v počtu 14 bylo uloženo v Praze. Za dva roky existence trestu domácího vězení v našem trestním zákoníku bylo přeměněno celkem 44 trestů domácího vězení na trest odnětí svobody, což je vzhledem k celkově uloženému počtu trestů příznivé zjištění. Protože i alternativní trest obecně

prospěšných prací, který byl zařazen do trestního zákona od 1. 1. 1996, byl zpočátku soudci využíván poměrně málo, pro zajímavost bylo zjišťováno, zda trest obecně prospěšných prací byl v prvních dvou letech jeho zařazení do trestně právní úpravy ČR soudy uložen častěji, než trest domácího vězení. Výsledek byl takový, že trest obecně prospěšných prací byl v prvním roce své existence využíván 5,5x více oproti trestu domácího vězení a ve druhém roce pak téměř 7x. Způsob a intenzita kontroly výkonu trestu domácího vězení probačními úředníky prostřednictvím namátkových kontrol nemůže být zárukou efektivity. Bylo zjištěno, že vysoký počet zaměstnanců mají velká střediska, kde na jednoho probačního úředníka připadá mnohem více klientů, než je tomu u malých středisek, a proto nemohou tolik času věnovat kontrolám výkonu trestu domácího vězení. A dále bylo zjištěno, že frekvenci návštěv odsouzeného si stanoví probační úředník v závislosti na vyhodnocení rizik případného maření výkonu trestu. Problém nastává i v zajištění bezpečnosti probačních úředníků při nočních namátkových kontrolách. Nelze opomenout ani fakt, že noční kontroly jsou pro probační pracovníky náročné a zasahují i do jejich soukromého života. Vzhledem k technickému vybavení jednotlivých středisek Probační a mediační služby bylo zjišťováno, zda střediska, která evidují velký počet trestů domácího vězení, mají vždy vlastní služební automobil, na rozdíl od středisek, která evidují malý počet trestů. Při dokončování diplomové práce bylo zjištěno, že od začátku roku 2012 má již každé středisko svůj vlastní služební automobil, čímž se jim práce zjednodušila. Důležitou činností probačního úředníka je realizace tzv. institutu předběžného šetření, tedy spolupráce probačního úředníka s obviněným před uložením trestu domácího vězení, kdy probační úředník projedná s obviněným podmínky výkonu trestu a poskytne mu, ale též osobám, které s ním žijí ve společném obydlí, poučení o jeho povinnostech a omezeních spojených s kontrolou trestu. Při takovém postupu bývá obviněný dostatečně motivován trest vykonat a při kontrolách spolupracuje a agresivní chování se objevuje ojediněle.

Vzhledem k výše uvedenému shrnutí byl cíl empirické části splněn. Výzkumem bylo zjištěno, že stejně jako všechny předchozí nové alternativní tresty, tak i trest domácího vězení je soudci využíván poměrně málo. Důvodem dosavadní velmi nízké míry ukládání trestu domácího vězení je přetrvávající nemožnost využívat při jeho kontrole tzv. elektronického monitoringu. Dosavadní způsob kontroly domácího vězení zajišťovaný probačními úředníky prostřednictvím namátkových kontrol je z dlouhodobého hlediska neudržitelný, a to i přes zcela nepopíratelnou a mimořádnou snahu Probační a mediační služby zajistit plnění tohoto trestu. Otázkou zůstává, zda se

kontrolami prostřednictvím probačních úředníků zbytečně neplýtvá odborným personálem Probační a mediační služby a jestli je opravdu nezbytné, aby tyto kontroly prováděli vysokoškolsky vzdělaní a odborně vyškolení probační úředníci, místo aby pracovali s oběťmi trestné činnosti a dělali to, za jakým účelem byla služba zřízena.

Zpracování diplomové práce bylo pro mě přínosem a to nejen z hlediska nových teoretických informací, ale zejména prováděným výzkumem, neboť mi umožnila hlouběji nahlédnout do problematiky alternativních forem trestů a jejich využití v resocializační praxi. Poznatky získané v rámci této práce uplatním při své pracovní činnosti a věřím, že je mohou využít jak moji kolegové, tak pracovníci Probační a mediační služby. Alternativní trest domácího vězení má řadu příznivců a odpůrců, a i přes spoustu problémů, které tento trest od počátku provází, patřím k jeho příznivcům.

Resumé

Cílem diplomové práce je v teoretické rovině přiblížit jednotlivé druhy alternativních trestů a opatření, hmotněprávních alternativ k potrestání a procesních alternativ. V teoretické části diplomové práce je vysvětlena i podstata a účel probace a mediace a vznik Probační a mediační služby v České republice. Vzhledem k tomu, že nový alternativní trest domácího vězení je provázen řadou problémů, dílčím cílem práce je právě popis tohoto trestu, vysvětlení jeho podstaty, způsobu výkonu a srovnání, jak probíhá realizace trestu domácího vězení ve světě a u nás. Cílem výzkumu je zjistit využívání trestu domácího vězení v resocializační praxi v České republice.

První kapitola se proto nejprve věnuje pojmu a účelu trestu, zásadám ukládání trestů a konceptu restorativní justice. Následně podrobně popisuje jednotlivé druhy alternativních trestů a opatření, hmotněprávních alternativ k potrestání a procesních alternativ.

Druhá kapitola přibližuje nový alternativní trest domácího vězení. Je v ní vymezena jednak realizace trestu domácího vězení u našich sousedních států, a to na Slovensku, v Rakousku, Polsku a Německu, jednak realizace tohoto trestu v České republice.

Třetí kapitola vysvětluje podstatu probace a mediace, popisuje vznik Probační a mediační služby u nás a činnost této služby v rámci alternativního trestu domácího vězení.

Čtvrtá kapitola objasňuje pojem a význam resocializace a reintegrace, dále uvádí, pro koho jsou určeny resocializační a reintegrační programy a některé z nich blíže popisuje.

Pátá kapitola doplňuje teoretické poznatky o kvantitativní výzkum efektivnosti trestu domácího vězení. Cílem výzkumu je zjistit využívání trestu domácího vězení v resocializační praxi v České republice. Statistickou metodou analýzy dat je zjišťována četnost ukládání trestu domácího vězení a rozložení tohoto trestu v České republice, dále pak za jaké trestné činy je nejčastěji tento trest ukládán a zda je ukládán mladistvým. Dále je zjišťováno, zda a v kolika případech došlo na přeměnu trestu z důvodu zmaření výkonu trestu domácího vězení. Elektronickým dotazníkem jsou analyzovány dosavadní zkušenosti s trestem domácího vězení a problémy s ním spojené.

Anotace

Doležalová Marie, Bc. Alternativní formy trestu v resocializační praxi. Diplomová práce. Brno 2012. Stran 98.

Práce se zabývá problematikou alternativních trestů. Nejprve popisuje pojem a účel trestu, zásady ukládání trestů a koncept restorativní justice. Následně pak přibližuje jednotlivé druhy alternativních trestů a opatření, hmotněprávních alternativ k potrestání a procesních alternativ. Dále rozebírá alternativní trest domácího vězení, realizaci tohoto trestu u našich sousedních států – Slovenska, Rakouska, Polska, Německa a realizaci v České republice. Vysvětluje podstatu probace a mediace, popisuje vznik Probační a mediační služby u nás a činnost této služby v rámci alternativního trestu domácího vězení. Objasňuje pojem a význam resocializace a reintegrace, dále pro koho jsou určeny resocializační a reintegrační programy a některé z nich blíže popisuje. Jejím cílem je zjistit využívání trestu domácího vězení v resocializační praxi v České republice.

Klíčová slova: alternativní tresty, domácí vězení, probace, mediace, resocializace.

Annotation

Doležalová Marie, Bc. The Alternative Forms Of Punishment In Resocialization practice. The thesis. Brno 2012. Pages 98.

The thesis deals with the issue of alternative punishments. The first describes the concept and purpose of punishment, the principles of sentencing and the concept of restorative justice. Subsequently then close individual types of alternative punishments and measures, legal alternatives to punishment and procedural alternatives. Further discusses an alternative punishment of the house arrest, the implementation of this punishment in our neighbouring countries – Slovakia, Austria, Poland, Germany, and implementation with us. Explains the essence of the of probation and mediation, describes the emergence of the Probation and mediation service in the Czech Republic and the activity of this service in the framework of an alternative punishment of the house arrest. Explains the concept and the importance of resocialization and reintegration, further for whom they are intended resocialization and reintegration programs, and some of them closer describes. The aim of thesis is find the use of punishment of the house arrest in resocialization practice in the Czech Republic.

Keywords: alternative punishments, house arrest, probation, mediation, resocialization.

Seznam použité literatury

I. Právní předpisy, zákony a vyhlášky

1. Ústavní zákon č. 23/1991 Sb., Listina základních práv a svobod (československá).
2. Ústavní zákon č. 2/1993 Sb., Listina základních práv a svobod.
3. Zákon č. 140/1961 Sb., trestní zákon, ve znění pozdějších předpisů.
4. Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ve znění pozdějších předpisů.
5. Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním, ve znění pozdějších předpisů.
6. Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o soudnictví ve věcech mládeže a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.
7. Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediální službě a o změně zákona č. 2/1969 Sb., o zřízení ministerstev a jiných ústředních orgánů státní správy České republiky, ve znění pozdějších předpisů, zákona č. 65/1965 Sb., zákoník práce, ve znění pozdějších předpisů, a zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů.
8. Zákon č. 300/2005 Z. z., trestný zákon.
9. Zákon č. 301/2005 Z. z., trestný poriadok.
10. Polský trestní zákon, Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. - Kodeks karny.
11. Rakouský trestní řád, zákon č. 631/1975, Strafprozeßordnung.
12. Vyhláška č. 456/2009, o kontrole výkonu trestu domácího vězení.

II. Knihy, syntetické práce a monografie

1. ČERNÍKOVÁ, V., *Sociální ochrana: terciární prevence, její možnosti a limity*, Plzeň, vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, s.r.o., 2008, 244 s., ISBN 978-80-7380-138-0.
2. ČIČ, M. a kol., *Československé trestné právo*, celoštátna vysokoškolská učebnica pre právnické fakulty vysokých škol, 1. vydání, Bratislava: Obzor, 1983, 262 s., ISBN 2-0861.951.1.
3. DOUBRAVOVÁ, D., OUŘEDNÍČKOVÁ, L., ŠTERN, P., URBAN, L. a kol., *Příručka pro probaci a mediaci*, vydalo Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní Justici – Institut pro probaci a mediaci, Sokolská 26, Praha 32, 2001, ISBN 80-902998-0-6.

4. FÁBRY, A., *Penológia*, Bratislava, vydal Eurokódex, 2009, 264 s., ISBN 978-80-89447-01-5.
5. GAVORA, P., *Úvod do pedagogického výzkumu*, [přel. JÚVA, V., HLAVATÁ, V.], vydalo Paido, Brno, 2010, 261 s., ISBN 978-80-7315-185-0.
6. HENDL, J., *Přehled statistických metod, Analýza a metaanalýza dat*, vydání 3, přeprac., Praha: vydal Portál, 2009, 696 s., ISBN 978-80-7367-482-3.
7. CHRÁSTKA, M., *Metody pedagogického výzkumu, Zásady kvantitativního výzkumu*, vydala Grada Publishing, a.s., Praha, 2007, 272 s., ISBN 978-80-247-1369-4.
8. KALVODOVÁ, V., *Domácí vězení – jedna z možných alternativ odnětí svobody?*, In Days of Public Law, Brno: vydala Masarykova univerzita, 2007, 684 s., ISBN 978-80-210-4430-2.
9. KARABEC, Z., *K některým problémům sankční politiky*, Mládež a sociální patologie: Sborník příspěvků ze semináře sekce sociální patologie MČSS, Bystřice pod Hostýnem 5. – 7. dubna 2006, In VEČERKA, K., (ed.), Masarykova česká sociologická společnost, Praha, 2006, 244 s., ISBN 80-903541-3-0.
10. KRAUS, B., HRONCOVÁ, J. a kol., *Sociální patologie*, vydalo nakladatelství Gaudeamus Hradec Králové, 2007, 325 s., ISBN 978-80-7041-896-3.
11. KRAUS, B., *Základy sociální pedagogiky*, vydalo nakladatelství Portál, s.r.o., Praha, 2008, 216 s., ISBN 978-80-7367-383-3.
12. KUČHTA, J., VÁLKOVÁ, H. a kol., *Základy kriminologie a trestní politiky*, vydalo nakladatelství C. H. Beck, Praha, 2005, 544 s., ISBN 80-7179-813-4.
13. LATA, J., *Účel a smysl trestu*, vydal LexisNexis CZ, Praha, 2007, 116 s., ISBN 978-80-86920-24-5.
14. MACKOVÁ, M., *Domácí vězení v ČR a EU*, Diplomová práce, Brno, Masarykova univerzita, 2011, 69 s.
15. MINÁRIK, Š. a kol., *Trestný poriadok, Stručný komentár*, 1., Bratislava: vydalo Iura Edition, 2006, 1302 s., ISBN 80-8078-085-4.
16. MÜHLPACHR, P., *Sociální a postpenitenciární péče*, Brno, vydal Institut mezioborových studií, 2004, 80 s.
17. PŘESLIČKOVÁ, H., GAJDOŠ, R., KRUTINA, M., *Obecně prospěšné práce a další instituty restorativní justice*, vydal Český helsinský výbor, Praha, 2003, 72 s., ISBN 80-8646-14-4.

18. RADVAN, E., VAVŘÍK, M., *Metodika psaní odborného textu a výzkum v sociálních vědách.*, vydal Institut mezioborových studií Brno, Brno, 2009, 57 s.
19. RISKIN, L., ARNOLD, T., KEATING, M., *Mediace aneb Jak řešit konflikty*, [přel. PILNÝ, O.], vydalo Sdružení pro rozvoj sociální práce v trestní justici ve spolupráci s Českým centrem pro vyjednávání a řešení konfliktů – FACIA, Praha, 1997, 126 s., ISBN 80-901710-6-0.
20. ROZUM, J., KOTULAN, P., HÁKOVÁ, L. a kol., *Vybrané problémy sankční politiky. Ukládání nepodmíněného trestu odnětí svobody a jeho alternativ*, vydavatel Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 2005, 199 s., ISBN 80-7338-042-0.
21. ROZUM, J., KOTULAN, P., VŮJTĚCH, J., *Výzkum institutu narovnání*, vydavatel Institut pro kriminologii a sociální prevenci, Praha, 1999, 162 s., ISBN 80-86008-58-4.
22. SOLNAŘ, V., *Systém československého trestního práva: Tresty a ochranná opatření*, svazek 3, vydala Academia, 1979, 216 s., ISBN 50.00.
23. SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., VANDUCHOVÁ, M., *Systém českého trestního práva. Část třetí. Tresty a ochranná opatření*, vydavatel Novatrix, Praha, 2009, 942 s., ISBN 978-80-254-4033-9.
24. SOLNAŘ, V., FENYK, J., CÍSAŘOVÁ, D., *Základy trestní odpovědnosti*, 2. vydání, vydavatel Orac, Praha, 2004, 456 s., ISBN 80-86199-74-6.
25. SOTOLÁŘ, A., PÚRY, F., ŠÁMAL, P., *Alternativní řešení trestních věcí v praxi*, vydalo nakladatelství C. H. Beck, Praha, 2000, 449 s., ISBN 80-71279-350-7.
26. SOTOLÁŘ, A., SOVÁK, Z., KRATOCHVÍL, V., ZEZULOVÁ, J., ŠÁMAL, P., PÚRY, F. a kol., *Právní rámec alternativního řešení trestních věcí*, vydal Institut vzdělávání Ministerstva spravedlnosti České republiky, Příručka Ministerstva spravedlnosti České republiky, svazek 64, 2001, 607 s.
26. ŠÁMAL, P., PÚRY, F., RIZMAN, S., *Trestní zákon, Komentář*, I. díl, 6., doplněné a přepracované vydání, vydalo nakladatelství C. H. Beck, Praha, 2004, 1268 s., ISBN 80-7179-896-7.
28. ŠÁMAL, P. a kol., *Trestní zákoník I., Komentář § 1 – 139*, I. vydání, vydalo nakladatelství C. H. Beck, Praha, 2009, 1287 str., ISBN 978-80-7400-109-3.
29. ŠÁMAL, P. a kol., *Trestní zákoník*, 1. vydání, vydalo nakladatelství C. H. Beck, Praha, 2009, 3285 s., ISBN 978-80-7400-109-3.

30. ŠČERBA, F., *Alternativní tresty a opatření v nové právní úpravě*, vydalo nakladatelství Leges, Praha 2, 2011, 416 s., ISBN 978-80-87212-68-4.
31. VANTUCH, P., *Obhajoba obviněného*, 3. vydání, nakladatelství C. H. Beck, Praha, 2010, 672 s., ISBN 978-80-7400-321-9.
32. ZEHR, H., *Úvod do restorativní justice*, [přel. HASMANOVÁ, L., OUŘEDNÍČKOVÁ, L.], vydalo Sdružení pro probaci a mediaci v justici, Praha, 2003, 48 s., ISBN 80-902998-1-4.
33. ŽATECKÁ, E., *Postavení a úkoly probační a mediační služby*, nakladatelství Key Publishing, 2007, 136 s., ISBN 978-80-87071-55-7.

III. Časopisy a jiné zdroje

1. HOŘÁK, J., *Domácí vězení a elektronická kontrola odsouzených*, In *Trestní právo* 2005, č. 12, s. 8 – 10, ISSN 1211-2860.
2. HULÁN, P., *Trest domácího vězení v novém trestním zákoníku od 1. 1. 2010*, In *Právo a rodina*, roč. 12, č. 1, 2010, s. 16 – 20, ISSN 1212-866X.
3. KREJČÍŘÍKOVÁ, K., *Nový trest (trestní opatření) domácího vězení*, In. Státní zastupitelství, Praha: Novatrix, s.r.o., 2009, č. 10, s. 13 – 20, ISSN 1214-3758.
4. KUČERA, P., KINCL, M., *Ztratí trest domácího vězení smysl?*, In *Trestní právo*, Praha: Novatrix, s.r.o., 2010, roč. 15, č. 4, s. 3, ISSN 1211-2860.
5. LICHNOVSKÝ, V., *Vliv rekodifikace trestního práva hmotného na vybrané otázky sankcionování mladistvých*, In *Právo a rodina*, 2010, roč. 12, č. 4, s. 13 – 19, ISSN 1212-866X.
6. NEZKUSIL, J., *K problematice alternativ k trestu odnětí svobody*, In *Trestní právo*, 2009, roč. 13, č. 7 – 8, s. 7 – 18, ISSN 1214-3758.
7. PÚRY, F., ŠÁMAL, P., *Nad jedním rozhodnutím o probaci*, In *Trestní právo*, 1997, roč. 2, č. 7 – 8, s. 2 – 12.
8. SOTOLÁŘ, A., VÁLKOVÁ, H., *Trestní spravedlnost na přelomu tisíciletí*, In *Právní rozhledy*, 1999, roč. 7, č. 12, s. 617 – 624, ISSN 1210-6410.
9. SUCHÝ, O., *Probace, postavení a úloha probačních úředníků v mezinárodním srovnání*, In *Právní rozhledy*, C. H. Beck, 1995, č. 7, s. 270 – 274, ISSN 1210-6410.
10. ŠČERBA, F., *Právní úprava nových alternativních trestů*, In *Bulletin advokacie*, 2009, č. 10, s. 86 – 89, ISSN 1210-6348.

11. ŠČERBA, F., *Trest domácího vězení po novele č. 330/2011*, In *Trestněprávní revue*, 2012, č. 1, ISSN 1213-5313.
12. VEJBĚROVÁ, A., *Tresty v návrhu nového trestního zákona*, In *Právní fórum*, 2006, roč. 3, č. 6, příloha, ISSN 1214-7966.

IV. Informace z internetu

1. Bundeskanzleramt: Rechtsinformationssystem. [online], © 2012 Bundeskanzleramt Österreich, [citováno 2012-02-12]. Dostupné z: <http://www.ris.bka.gv.at/>.
2. Gavora, P. a kol. 2010. Elektronická učebnica pedagogického výskumu. [online]. Bratislava: Univerzita Komenského, 2010. Dostupné z: <http://www.e-metodologia.fedu.uniba.sk/>, ISBN 978–80–223–2951–4.
3. Internetowy system aktów prawnych. [online], © 2009 - 2010, [citováno 2012-02-12]. Dostupné z: <http://isip.sejm.gov.pl/>.
4. Jednotný automatizovaný systém právnych informácií. Ministerstvo spravodlivosti SROV. JASPI – WEB. [online], [citováno 2012-02-12]. Dostupné z: http://jaspi.justice.gov.sk/jaspiw1/jaspiw_mini_fr0.htm.
5. Justice. Oficiální server českého soudnictví. [online], © 2012, [citováno 2012-02-12]. Dostupné z: <http://portal.justice.cz/justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=5272&d=310185>.
6. Justice. Oficiální sever českého soudnictví. Statistické ročenky z let 1997 – 1998. [online], © 2012 [citováno 2012-02-12]. Dostupné z: <http://portal.justice.cz/Justice2/MS/ms.aspx?j=33&o=23&k=3397&d=47145>.
7. Probační a mediační služba ČR. [online], © 2002 – 2012 [citováno 2012-02-12]. Dostupné z: <http://www.pmscr.cz/>.
8. Sdružení pro probaci a mediaci v justici: Projekty. Reintegrační program Plus. [online], © 1996 – 2008 [citováno 2012-02-12]. Dostupné z: <http://www.spj.cz/index.php?page=86>.
9. Sdružení pro probaci a mediaci v justici: Projekty. Nadějně vyhlídky. [online], © 1996 – 2008 [citováno 2012-02-12]. Dostupné z: <http://www.spj.cz/index.php?page=102>.
10. Sdružení pro probaci a mediaci v justici: Projekty. Pomoc obětem a pachatelům trestných činů. [online], © 1996 – 2008 [citováno 2012-02-12]. Dostupné z: <http://www.spj.cz/index.php?page=101>.

D O T A Z N Í K ,

**týkající se problematiky trestu domácího vězení za období od 1.1.2010
do současnosti**

1) Do kterého soudního kraje patří vaše středisko?

- Praha
- Středočeský
- Jihočeský
- Západočeský
- Severočeský
- Východočeský
- Jihomoravský
- Severomoravský

2) Kolik zaměstnanců PMS ČR pracuje ve vašem středisku?

- 2
- 3
- 4
- 5
- více jak 5 - uveďte počet:

3) Kolik mužů pracuje ve vašem středisku?

- 0
- 1
- více jak 1 - uveďte počet:

4) Kolik trestů domácího vězení eviduje vaše středisko?

- 0
- 1
- 2
- více jak 2 - uveďte počet:

5) Považujete dosud uložené tresty domácího vězení za vhodně uložené?

- ano
- ne - v kolika případech:

6) V kolika případech jste prováděli předběžné šetření trestu domácího vězení?

- 0
- 1
- 2
- více jak 2 - uveďte počet:

7) Vidíte problém v ukládání trestu domácího vězení soudy bez jeho předběžného projednání?

- ano
- ne

8) V případě, že jste u otázky číslo 7 označili ano, uveďte jaký problém.

9) V jakém počtu zaměstnanců provádíte kontrolu odsouzeného při výkonu trestu domácího vězení v místě jeho bydliště?

- 1
- 2
- více jak 2 - uveďte počet:

10) Má vaše středisko vlastní služební automobil pro zajištění kontroly výkonu trestu domácího vězení odsouzeným?

- ano
- ne

11) V případě, že jste u otázky číslo 10 označili ne, uveďte, jak se dopravujete do místa bydliště odsouzených?

12) Jak často provádíte kontrolu odsouzeného při výkonu trestu domácího vězení v místě jeho bydliště?

- 1x týdně
- 2x týdně
- 3x týdně
- více jak 3x týdně - uveďte počet:

13) Jak často je odsouzený kontrolován při výkonu trestu domácího vězení v místě jeho bydliště v nočních hodinách?

- 1x týdně
- 1x za 14 dnů
- méně jak 1x za 14 dnů - uveďte jak často:

14) Jak často při kontrole odsouzeného, který vykonává trest domácího vězení, vstupujete do jeho obydlí?

- při každé kontrole
- 1x za týden
- méně jak 1x za týden - uveďte jak často:

15) Setkali jste se při provádění kontroly výkonu trestu domácího vězení s agresivitou?

- ano
 ne

16) V případě, že jste u otázky číslo 15 označili ano, agresivní chování bylo ze strany:

- odsouzený
 jeho okolí
 jeho rodina
 zvířata

17) Pokud je vám z vaší pracovní činnosti, případně z jiných zdrojů známo, že kontrolu výkonu trestu domácího vězení budete provádět u problematického odsouzeného, případně v bydlišti, kde se zdržují problémoví občané, můžete požádat o pomoc Policii ČR?

- ano
 ne

18) Je vaše žádost o pomoc ze strany Policie ČR akceptována?

- ano - uveďte na základě čeho:
 ne

19) Jak jste vyškoleni pro práci s problematickými odsouzenými?

- sebeobrana
 pravidelné kurzy
 služebně obranný prostředek

20) Domníváte se, že namátkové kontroly PMS ČR jsou dostatečnou motivací odsouzených k řádnému dodržování výkonu trestu domácího vězení?

- ano
 ne

21) Považujete elektronický monitoring odsouzených při výkonu trestu domácího vězení za nutný?

- ano
 ne

*odpovědi na otázky označte : [**X**]